Роман и пјесме
Петра Лукића Вука

Грумен земље у срцу

ОЗРЕН 2024

ПЕТАР ЛУКИЋ ВУК

РОМАН

Грумен земље у срцу

Друго допуњено издање

ОЗРЕН 2024

САДРЖАЈ КЊИГЕ:

1. Предговор..4
2. Роман „Грумен Земљ у срцу“.......................................9
3. Вукове пјесме:...154
4. НЕ ДАЈ ТАТА...156
5. ОБРИШИ СУЗЕ МАМА..158
6. ДЕЧАК КРАЈ ПУТА...159
7. ТЕБИ..160
8. ЧЕРГЕ..161
9. НЕДЕЉОМ..,..........163
10. ХОЋЕШ ЛИ...164
11. ВЕЛЕЖ ОБЛАК ПОКЛОПИО.......................................166
12. ПРИЧА О ЗАВИЧАЈУ..168
13. КЛАНАЦ 169
14. БЕЗ НАСЛОВА 172
15. СНОВИ..173
16. Биљешке о аутору...175
17. Будући пројекти...177
18. Борова глава 1995...178
19. Мићо диверзола..184
20. Будући наслови који се ускоро штампају......................202

Колико ми је познато, ово је први роман ког је написао човјек са подручја завидовићке општине. До сада се хвалисао дјелом Хасана Кикића "Хо-рук" (али он је рођен у Градачцу).

Ово је књига нашег човјека, о нашем материјалном сиромашном, али духовно пребогатом завичају, о нама голотрбим и босоногим, нашим очевима сјекачима, тешкој судбини и нашим ђедовима, солунским борцима.

Мада аутобиографског карактера, везан за исељено готовићко село Суху, а потом за Гајића баре, роман осликава дуг временски период и састоји се од једанаест поглавља.

Почиње и завршава поглављем о Гостовићу, регији општине Завидовићи у средњој Босни. Тачније, роман почиње зеленосмарагдном ријеком која попут ножа сијече планине, а завршава напуштеном кућом ђеда Васкрсије.

Петар Лукић андрићевски слика завичај, шумски пропланак, изворску воду, чобанску игру, понекад патетички, не скрива да је добар дио њега остао негдје у подножју планине Удрим. Такође, описи крвавих битака, често надреалистични, које је с јединицом водио у околини Карловца, а потом на возућком ратишту, имају Ремаркову матрицу.

Додуше, аутор је имао и добар лајт мотив. Као подофицир ЈНА добио је наређење да 1991.године са јединицом брани земљу коју је његов ђед, солунски борац, заокружио и крвљу омађио 1918. године. Отуда се у тексту преплићу мотиви и циљеви двије супротне тенденције; стварање и разбијање Југославије, као заједничке домовине јужнословенских народа. Веома вјешто, аутор износи, кроз ликове неколико мајора, унутарње превирање официра војске која више није имала

команде ни државе, њихове страхове и мисли, храброст и кукавичлук.

Упоредо, с ратном, тече прича о оном обичном човјеку кога је, по непотврђеним историјским подацима, кнез Богдан Којиновић крајем 15. вијека, уступајући пред Турцима, одвео из Гостовића пут Цетиња.

Но, аутор није ишао за том гостовићком лозом, причу је вратио у Гостовић са прапретком Ристом, који по одобрењу травничког бега, поново дође на своју ђедовину. Међупразнину, романописац надокнађује убацивањем удримског калуђера Госте, и његово појављивање у различитим ликовима, као странац из Стакића, Посавца, који као Свети Никола преобучени у просјака, кушају гостовићког борца и на крају се појављује кроз монолог Мирка Лазића...

Чини се да је Лазићев монолог о голготи и паду Гостовића и преузимању непостојеће кривице на своја плећа, смјештен у крвави миље пред ослобођење Оштрића, најбољи дио романа. Мада и сусрет с оцем, приликом завршетка Војне школе у Сарајеву, има велику тежину и универзалну поруку.

Поред главног лика Вука, што је опет симболика времена и простора, сталне борбе за комад хљеба и голи живот, писац уводи споредне "ситне" ликове, углавном оне које служе као статистички подаци. Ликовима Зоке, Вите, Руса, Доминка, Јасмина, Зенге, Ибре, Блека, Владе, бјежи из стереотипа, понекад их ставља у исту раван са главним ликом.

Роман има неколико димензија и пар јасних порука.

УРЕДНИК

Ненад Цвјетковић

ПРЕДГОВОР

У мени је дуго сазријевала идеја да оставим запис о родном крају, да осликам људе у времену и начин живота на том подручју. Мада оскудно, изазивало ме штиво из прошлости и осјећао сам првобитно да би и поред недостатка јасног историјског трага могао нешто урадити. Међутим, основа за роман са документарном историјском тематиком је била крхка, грађа недовољно расвијетљена, неистражена и несачувана, па нисам имао довољно потке за ширу разраду. Морам признати да се гостовићки крај налазио на рубу многих судбинских догађаја, али не и мимо њих. Ти догађаји су га запљускивали, ломили људске душе, гасили многе животе. Било је страдања у Првом и Другом свјетском рату .

Потом сам размишљао да се упустим у митолошку разраду, са манастиром Св. Пантелејмона као центром догађања, али сам се прибојавао да не завршим у мистици. Оскудне легенде тог краја биле су недовољне да дочарају свијест и дух становништва тих простора. У Гостовићу људи најчешће виде ствари онако како им одговара. Упоређујући приповиједање комшије Данка са стварношћу, човјек се изгуби и избрише црту између јаве и сна.

Последња очева прича и битка, која је у то вријеме представљала табу, учврстила ме у увјерењу да би управо она могла бити једна од тема романа. Насртљиви хоџе из Џемата често је наговарао оца да му пошто-пото прода имање. Тада, седамдесетих, давао му дуплу пару. Епизода се завршила очевим одбијањем,уз узречицу покојног дједа: „никад не вјеруј Латинима“. У зраку се осјећао смрад нечег злокобног, вјековног настојања да се наше племе потисне са кућишта, да нас ишчупају из коријена. Од тада на плећима носим тај терет, тај грумен земље хранитељице, мада се све то никако није уклапало у

"хармоничност" социјалистичких друштвених односа и прокламованог "братства и јединства".

Понекад ми се чини како ме та горка спознаја прати у стопу као сјенка.

Тек данас разумијем очеву борбу за родну сеоску груду, коју је крадом обилазио и жал за комшијама што их присилно иселише у славонску равницу, негдје „преко". Осјећам његову потребу да се не удаљава од тог парчета посне земље и видим то надчовјечанско одупирање што ми понекад личи на терет или проклетство које нам је неко наметнуо. Увјерио сам се колико су била оправдана његова страховања да ће нас нека мутна вода однијети са дједовине, коју су многи отимали, а наши је преци поново откупљивали и враћали у посјед. И тако вијековима. Укруг.

Очеву највећу битку да остане усправан и непоражен на земљи својих предака, често сам стављао на папир, али ме неки унутрашњи немир опомињао да сачекам. Почињао бих, обрађивао и дорађивао већ написано. Размишљао сам да би управо "ријешени" односи између вјера и нација могли бити једна од тема романа. Међутим, тадашњи начин образовања и васпитања био је у сукобу с родитељским и свим оним што сам слушао, гледао и доживљавао. Потајно сам тај антагонизам потискивао у подсвијест, јер вријеме комунизма није прихватало такву грађу. Поред тога, нешто ми је недостајало да заокружим цјелину, па бих све затурао у страну. И опет изнова.

Нажалост, ратни догађаји крајем прошлог вијека, идеју су потврдили новим (старим) садржајем. То је она карика која је недостајала. Требали су се десити крвави догађаји да би се слика искристалисала. Учествујући активно у тим догађањима, када је и мени та земља почела измицати под ногама, поред свих

тешкоћа, уцртао сам још један циљ: ако преживим, оставити нешто написано!

Додатна инспирација јавила се након посјете Стеви Мркљевићу у Калаишима (Возућа) 1993. год. У друштву с Мирком Лазићем пресједјели смо до јутра. Стевина исконска прича, бол и сјета осликани на Мирковом лицу, увјерише ме како се записано брзо заборави. А тек оно што се не запише!? Отада дешавања и ликове похрањујем у кутак незаборава. Она запретена танка нит, тек тада, у отаџбинском рату, разграна се и оживје.

Попут многих Гостовићана, носим проклетство памћења. Некакав унутрашњи глас нагонио ме да овјековјечим "безначајне и споредне" младиће који ће своје животе дати бранећи нешто велико, тај мали грумен земље. Управо њих сам извукао из сјећања, обичне, непознате и наоко непримјетне. Мене су више доимали људи с маргине догађања, којих се присјетимо и поменемо само када их сретнемо. Њихова неочекивана дјела искована на муци, често потврђена властитим животом, напросто фасцинирају. Због тога сам желио да их премјестим у памћење и да им се на тај начин одужим.

Роман носи аутобиографски печат, што је неизбјежно. Због тога сам покушао главног јунака скрајнути, допуштајући да му се приближе споредни ликови. Кроз њих сам настојао оставити свједочење о распаду једне државе и њене оружане силе. Државе чије је границе крвљу исцртао мој предак, а армије чију сам униформу носио бранећи те исте границе. Нисам сигуран када је учињена грешка, приликом исцртавања граница, или недавно када смо те границе бранили и рушили. Углавном, породично потврдисмо ону Селимовићеву мудрост како је "човјек увијек на губитку".

Роман описује истините ликове и мјеста дешавања. Тежио сам да и једне и друге вјеродостојно прикажем. Неке догађаје сам увио у пласт надреализма. Село Суха и држава Југославија су били стварност, догађаји описани у роману су се одиграли, манастир је стварност, људи су стварност. Растакање те стварности почело је у најмањем гостовићком селу, а завршило са дијељењем државног врха. Суха и Југославија су симбол неправедног нестајања и вјештачког затирања живота на тим просторима. Они који Бога не моле Суху раселише, Гостовић прогнаше, а државу растурише.

Ово је мој дуг прецима, саборцима и свима што су се, свјесни своје немоћи, супротстављали том разбијачком злу.

Роману сам дао антиратну димензију, без намјере да навијам, било кога осуђујем или ослобађам евентуалне кривице. На читаоцима је да просуде колико сам у томе успио.

На крају се захваљујем Стеви Мркаљевићу, уз чије допуштење сам користио његову историјску грађу, за подршку коју ми је пружао током рада. Посебно захваљујем Ненаду Цвјетковићу, који утроши вријеме и труд како би роман дорадио и уобличио. Његовим радом текст је добио коначну верзију и дозу оптимизма која је недостајала. Славку Ђурићу и Стојану Илићу захваљујем на конструктивним сугестијама.

Петар Лукић, 28.08.2006. год.

Посвета: мајци Милици и оцу Марку, постхумно.

Хвала ти оче на дивним причама, које ми послужише у писању романа

(посвећено оцу Марку)

(Радећи предано он се одавно био помирио са сазнањем да је наша судбина на земљи сва у борби против квара, смрти и нестајања и да је човјек дужан да истраје у тој борби и онда кад је безизгледна).

(Иво Андрић „На Дрини ћуприја“)

Смарагднозелена нит уткана у гранитну стијену, мигољи, хукће, пјени, разигра се, скокне и забрбоће, умири се као да снива, изненада хукне и урони у водопад, грлећи нејаке поточиће. Тако од памтивијека. Неуморно граби двадесетак километара, попут ножа расијеца долину, и завршава у прљавој утроби Босне. Никад иста, с прољећа и јесени кад набуја, широка и силна, купи све пред собом, мутна и оборужана балванима, грањем, удављеном стоком и живином. Дође страна и непозната, као да је мутна Босна избљувала вишак у њено корито. Љети кротка и њежна, отањила, наткриљена крошњама јоха као да се стиди прољетних несташлука, скрива се. Зими окована ледом, снена и успавана. Сакупљена од планинских потока, чини се да је за себе привезала села и засеоке, изграђене уз њено корито као ластавичија гнијезда. Какве год биле године, њу су бистрином планинских суза храниле Суха, Сађевица, Лужница, Тајашница, Отежња, Буретина, и још многи мањи, безимени поточићи.

Од изворишта до ушћа у Босну, ријека и простор око ње, носили су заједничко име, Гостовић.

Постоји више легенди и прича о коријенима живота на том простору. Једно предање говори о мудром удримском калуђеру Гостимиру, или Гости, насљеднику чувених средњовјековних игумана који су, од народа звани гости, ширили Божију љубав, добру вољу, и мир на чувеном друму Гостиљ-Гостовић-Згошћа-Вогошћа.

Живио је, кажу, као усамљени пророк, у близини ушћа Отежње, у подножју каменог града Одрима, односно Удрима, на рушевинама манастира, у зло вријеме након што је кнез Богдан Војиновић, пред најездом Турака, крајем 15. вијека одвео

гостовићке бољаре и остало становништво ка Херцеговини, па на Цетиње.

Путници невољници, ма које вјере и нације, свраћали су и испраћани од Госте одморни, нахрањени и са спремљеним даровима. Глас о његовом гостопримству, чудотворству и миротворству пронио се надалеко, па је крај из милоште назван Гостов, с тим што је суфикс ић додан касније.

И данас постоје зидине средњовјековног манастира св. Пантелејмона, задужбине Немањића, које су одувијек представљале мјесто обраћања Богу и саборовања православног живља Гостовића, Возуће, зеничког подручја, Озрена и Требаве. Посебно их је окупљала Пантелина, како су звали празнични дан Светог Пантелејмона. Потоњи, бројни исељеници Гостовића, из Негославаца, Сремске Митровице, Руме, Вршца и других прекодринских насеља, осташе невидљивим нитима везани за родни крај.

У међувремену покренута историјска обнова манастира, прва након више од три вијека од његовог рушења.

Почела је обнова средњовјековног православног манастира Удрим у општини Завидовићи у ФБиХ.
Три вијека након што је порушена задужбина краља Драгутина Немањића из 14. Вијека.
- Радови из прве фазе уговора финансирају се добровољним прилозима вјерника, прилозима вјерника из Америке и Канаде, као и средствима која смо добили од федералног Министарства просторног уређења - рекао је парох завидовићки.

Он је навео да ће грађевински надзор над извођењем радова вршити фирма "Стилпројект" из Завидовића, а према одлуци Завода за заштиту споменика културе, стручни

конзерваторски надзор ће вршити архитекта Ламија Абдијевић из тог завода.

- Са извођачем је потписан оквирни споразум за све радове, а на основу тог споразума потписан је први појединачним уговор за прву фазу радова - појаснио је протојереј-ставрофор Живковић.

Уговор су потписали 7. септембра отац Живковић и Јовица Благојевић, директор представништва београдске фирме "Кото" у Бањалуци, која је извођач радова. Овај историјски документ потписан је на самом локалитету, испред манастира Удрим.

Управа манастира Удрим је прошле године покренула процедуру за добијање дозволе за обнову, те је након израде пројектне документације и прибављања неопходних одобрења, коначну дозволу добила у марту ове године.

- С обзиром на то да је ријеч о манастиру који се налази на листи споменика културе, федерално Министарство просторног уређења је, на основу испоштоване процедуре, а у сарадњи са Заводом за заштиту споменика културе, те Комисијом за очување националних споменика издало коначно одобрење за грађење које је правоснажно од марта. Епархијски Управни одбор Митрополије дабробосанске дао је одобрење на главни пројекат реконструкције и рестаурације манастира Удрим - нагласио је парох Живковић. За обнову овог немањићког храма неопходна је подршка јер је ријеч о веома обимном и скупом послу.

Сви прилози за обнову манастира Удрим могу се уплатити на жиро рачун Православне митрополије дабробосанске, манастир Удрим у Гостовићу број 161 0000 205 160 055 отворен код Рајфајзен банке.
Уплата прилога из иностранства може се извршити према сљедећим инструкцијама

Beneficiary bank: Raiffeisen bank Босна анд Херцеговина, Swift codeРЗБАБА2С, адреса Змаја од Босне бб Сарајево, БиХ. Details of beneficiary: Iban codeБА391610000205160055. Full beneficiary name: Православна митроп дабро бос. Full beneficiary adress: Гостовић ББ.

Овај манастир је посвећен Светом великомученику и исцјелитељу Пантелејмону.
Вјероватно је порушен у вријеме аустријско-турског рата у великом походу Еугена Савојског на ове просторе. Послије рушења, манастир никада није обнављан.

Управа средњовјековног манастира Удрим у општини Завидовићи и Грађевински одбор за обнову овог храма изразили су данас задовољство током извођења радова на обнови, те захвалили вјерницима-приложницима и институцијама који су то подржали.

Из управе манастира су истакли да се због зимских услова и празника тренутно не изводе радови на манастиру до почетка нове грађевинске сезоне или побољшања временских услова.

"Позивамо наше вјернике да и у будућности подрже обнову манастира Удрим - задужбине српског краља Драгутина Немањића", истакли су из управе овог храма након што је у парохијском дому у Завидовићима одржана редовна сједница Грађевинског одбора за обнову манастира Удрим.

На сједници Одбора поднесени су финансијски и извјештај о грађевинским активностима везаним за обнову манастира Удрим за протеклу годину.

Остатке средњовјековног града, са дијелом видљивог камена, на територији села Кућице и Стиповићи, уништио је зуб времена и прекрио вео заборава.

На путу од манастира ка Какњу, у кањону Гостовића налазе се отисци у стијени, слични коњским копитама, које народно памћење приписује Марковом Шарцу. Да су ту вавијек живјели Каури, односно Ђаури, како су Турци називали православне невјернике, даказ је и сам врх Удрима, такозвано Каурско гувно. У селу Грабовица, на супротним обронцима, подно гребена планине Клек, при пољопривредним радовима повремено су изоравани стари ћупови, трагови људског постојања, неиспитаног поријекла.

Гостовић је много пута харан, пљачкан и паљен, тако је манастир постао симбол његовог страдања.

Као да је нека небеска сила откинула дио Озрена и раздвојила га од Гостовића ријеком Кривајом, са чије лијеве обале, ниче и издиже се Клек, који наткриљује и надгледа обије ријечне долине и завршава на јужним прилазима Завидовића. Заједно с Award Вележом, што продире у само срце Гостовића, подсјећају на испружена два прста једне руке. Ситни брежуљци, по којима су разбацане куће, благо надвисују предио.

Суха подно Тајана, сеоце настало у осамнаестом вијеку и најмлађе од свих, означава јужни, ријека Босна са селима Бистрица и Љесковица, попут лађа привезаних уз њену обалу, источни, Грабовица западни, а Потклечје сјеверни руб долине.

Од када људи памте, ријека је, без обзира на мостове, мостиће, брвна, жичаре и плићаке, половила крај на српски и муслимански. Десну страну, од Отежње до ушћа Гостовића, код Завидовића, претежно је насељавало муслиманско становништво. На ушћу, под утицајем градске средине, дошло је до мијешања; међутим и ту се осјећао дух подјеле на балије и влахе. Када су се међусобно вријеђали, говорили би : „смрде на гас", „смрде на лој", или „смрде на крметину". Избјегавали су

сусрете, заобилазили једни друге, зазирали и дружили се само када су морали; на радном мјесту, у продавници, за гласачком кутијом, или на државним прославама. Мобе, славе и остала породична весеља задржала су једнонационални карактер. И ученичко дружење бијаше оптерећено предрасудама старијих, који су дуго памтили под теретом прошлости, носили кључне и злокобне догађаје с кољена на кољено, преносили завјете својих предака и као такви тешко се уклапали у калуп братства и јединства.

Вуку су у живом сјећању урезане приче покојног Данка, с Деветог :

- Да не викну црнокошуљашима она Туркиња из Боровнице ко зна како би прошли на Гајића Бари. Ја... муслиманка, шта се чудиш, баш она! Припуцаше наши, један је таман био у вр' Лука; га-га-га, запрашта од Радомирове крушке, ноде у ћошку. Зауставише машину, пуши се из ње ... Цурик, мало помало замакоше, ' вако као до Жгољине кафане.

Викну роспија, а још живи, име јој се не поменуло повратише се док она сикти: „Нема и' млого, неколицина!"

И тако наши изгибоше.

Из Данкове приче пресели се у Вуково сјећање његово га-га, и машингевер. Већ је видио борбу, као да му пројектор у глави оцртава Гајића Баре. Воз звани ћиро, кога је први пут видио док је с мајком ишао тетка Перси, помаља се иза кривине код Савине куће, стење и пухће; партизани силазе од Трипића и распоређују се изнад Лука. Чује пуцњаву, црнокошуљаши натоварени и као чичци слијепљени уз вагоне, висе и падају у канале и пропусте. Изнад ријеке, на другој страни обале, чује издајнички женски вриштећи глас...

Игра рата је редовно почињала свађом; требало је са рођацима Чупом и Љубом утаначити ко ће бити наш, а ко њихов.

Памти дједа Васкрсија и његово често вајкање брату Игњату; како Ђулага цијели рат проведе с домобранима и напосљетку доби борачку пензију:

-Ето, нико га не ћера, а он се још фалише и не крије. Кад упиташ за кљакаву руку, видљиву успомену из непријатељске војске, он заћути... Поштар му редовно доноси пемзију, а ја вод'о џабе и једне и друге. Замало оде тинтара... Осакати у војсци за вријеме краља, јопет ништа, неко је нафакли неко угурсуз.

Гуслар звани Лепур, обилазећи казане с ракијом, у паузи између гуслања и чашице, више за себе, без обзира да ли га неко слуша или не, понавља:

- Тако то би, синко - упро би очи као да боде таму. - Вазда смо у црнилу и изгребани' образа, неко се врати, млоги осташе. Кости, богтепитај ђе ... послије овог задњег очи пуне неба и туђег добра, живот прође у „ако, ако“. Ове млађе то нешто млого не сикира, а требали би знати како су се ови прекопута осилили. С почетка, ко ето нема чега да се бојимо, пошље мало-мало па у Пејиће, па ондак у Чардак, док не дођоше к'о своји, сваки дан у авлији. Закрешти машинка из Растоке на Никољдан, угурсузи знају кад треба, оде софра, опу'ају све, не смета им крметина. Ма 'ајд, све би чо'ек прогуто и поднио, али одведоше наше, без трага и гласа; Милана, Ристу, Јову, Стојана... А и власт нека чудна, ко нико ништа не зна... а ја јопет никако да скратим језик...

За вријеме дугих зимских сијела, љуштиља и слава, у паузи мице и прстена, отац Марко је кроз причу вјешто скретао тему са женских оговарања, усмјеравао пажњу и распредао:

- Шко Бого! - почињао би са ко зна од кога покупљеном поштапалицом. - И ја сам слабо упамтио, био сам мали к'о овај Савин мусави, ал' к' о сад видим... Јел' Мил' ћу? - често приупита млађу жену мада она тада није била с њим.

- Спусте се они низ Просје, тако ко низ Брешчић изнад Владине куће, било је неће иза Сутјеске, љето, мора да је тако некако. Згрува се 'рпа у Су'у, - њему глас х као да је био непознат.

- Свака кућа препучена, чељад по'ватала ћошкове. Срећом брзо одоше. Јел' Мил'ћу, оно одведоше Бранка или Јефту, нисам сигуран... Углавном неког су одвели, кажу за водича? Ево к'о да сад гледам; један висок к'о овај дуд испред, једва уђе, савио главу к'о сунцокрет. Обрве к'о четке, брчине к'о у овог... Како се зваше овај са Видњоваче, Мил'ћу?

Она кратко и незаинтересовано добаци: - Брко!

-Ја, Брко! Вече, па нисам добро видио.

Скупила се врућина под таван, он хукће и суче брчине, а зној с лица точи попут јесење кише.

- Спопаде Тривуна, ваљда због његови' бркова, „ти брко идеш с нама! „Стари се врпољи, зна може глава лако отић', чеше се по потиљку и погледава на Милеву к'о да ће му она помоћи. Бог драги зна како се извуче. Узе... ето нисам сигуран, ма оно никад и' не упита, чини ми се обојицу - стрпа их да не буде у дилеми. Рукавом радничке блузе отра испод носа, шмркну, као да се заситио шко Бого, убаци узречицу меш, што је била скраћеница од ријечи разумијеш.

-Сви и' прежалили, а они након седам дана, нећe пред зору бануше к'о 'ајдуци. Пробуди ме плач и кукњава, ко да су мртви,

а не живи. Меш, војска била у журби, а завршили би као и многи други што им ни за гроб не знамо.

Милић, како је из милоште звао жену Милицу, огуглала на његово приповиједање, правила се да не чује стално запиткивање. Повремено би, трљајући суђе, издвојена у кухињи, кратко понављала "ја- ја". А он и сада забринут над судбином мртвих и живих сусједа, провлачио би прстима кроз ријетку косу и обавезно завршавао онако како је и почињао, призивајући небеског заштитника - шко Бого!

Загледан у плафон, задржавао је пажњу на себи, а послије кратког затишја настављао:

- Ја, шко Бого! Ето, чу се ко пуцкетање суви' грана под мечком, ми се привукли за старијим горе у Просје. Стојимо, ' вако ко у Љештаку, богами тамо се добро заку'ало, лијепо се разазнаје како митраљез реже. Развлачи се тутњање преко Тајана, оде доле до Изрона па замота преко Гребља до нас. Скупили се на Чимену, старији одма'ују главама, бабе нешто гунђају и скупљају 'аљине око себе к'о да ће одма' у шуму. Бранко и Јефто домунђавају међу собом. Знало се да није на добро, али ни они нису били начисто ђе треба утећи, па туц-тамо туц-амо по шуметини. Загледани пут Пепелара, ишчекујући глас, заборавише на вријеме, говеда и кућне послове. Цио дан је тутњало к'о да се разрачунава свети Илија, меш.

Уморан од говорења, без женине потпоре, застане и премјести ноге, сркне из чашице и рукавом брише невидљиве капи.

- Послије рата неки су косили на Пепеларима... мого си рукама кости купити! Један Турчин из Џемата ме замоли: „Марко, 'ај ми обори траву, платићу кол'ко 'оћеш". А ја ни мукает. Није згодно

гребат по туђим костима, меш, неки нађе још чекају и надају им се.

Оно, да се ондак дало бар покопат... кажу да је грдан Швабо изгин' о. Так'а је судбина, не знаш ђе ђаво шврља...

Мноштво ратних догађаја и прича на ивици стварности, обогаћених додавањем и одузимањем онако како је коме одговарало. Вук је посебно волио слушати казивање старијих, искићено необичним детаљима или узречицама, или измијешано страхом и обавезним „ето, вјеров'о ил' не, баш је тако било! „

Из прича и родитељске повремене препирке сазнао је да потиче из Сухе, „горе иза Тајана“. Мајка је често помињала јетрву с којом се „није могла“, због ње је напустила кућу и цијелу ноћ тражила оца међу кирицијама. У љутњи и тешким ситуацијама призивала би курјаке, „што ме не подераше“.

Међутим, Вуково сјећање сеже до периода великог сиромаштва чији га укус и данас прогони. Послије много година на прилазу ђедовој кући, иначе мајчиног очуха гдје су преселили из Сухе, осјећа измијешане мирисе прженог лука, кукурузе, разљевака, чимбура и посног граха. Уз мирис, осликала би се синија улијепљена пројом, окапинама цицваре и зрнима кукуруза. Голотрбо и босоного дјетињство ипак му је остало у лијепим успоменама. На животној раскрсници, пред страхом од неизвјесности, увијек се враћао дјетињству и родном Гостовићу. Тада би се јавио жал за нечим пропуштеним, прогонило га нешто њему непознато, недокучиво и нејасно попут многих ствари којих се човјек као кроз маглу присјећа у зрелим годинама. Баш то сиромаштво није му дозвољавало да разлучи стварност од снова, касније га спутавало и потискивало дјечачке прохтјеве

негдје у дубину. Немоћ родитеља тада је схватао као одбијање испуњења његових жеља.

Послије толико година остала му је чежња за румуником, како је у дјетињству звао усну хармонику. При уласку у продавницу код Неде, на Дванаестом километру, гладне очи су је мјесецима и годинама тражиле у рафу. Као у инат, увијек је пркосила са свог мјеста.

При помисли на тај период дође му слика оца, из његове последње животне доби. Мршав и згрчен, стрпан у избијељеле радничке панталоне везане парчетом канапа, раздрљених маљавих груди, рашчупане ријетке косе, натоварен врећом пасије лијеске. Увијек му уска рамена била натоварена нечим непотребним што ће „можда требат". Косио је најпргавије њиве, у страни подбирао ничије шљиве, од подивљалог Гостовића отимао наплавине и чучао код казана очекујући прве капи ракије брље. Сједио је на наслону кауча с ногом подвијеном под задњицу, руком брстио по лицу, тражећи предах и најбољи потез у шаху.

Редовно је губио партије.

Засићен шахом, уз шко Бого, или меш, сјетно, тихо и дрхтаво, као да се плашио да кога не повриједи, више за себе, почињао би причу којом је умио разгалити и унијети некакву тугу што притиска душу и нагони мозак на размишљање. Ријечју лијепо дочара и слушаоца проведе кроз живописне предјеле, у вијуге утисне неизбрисиву слику.

Напосљетку, брља га обара с ногу, послије чашице-двије већ је крстио очима. И тада из њега капље; између два Студенца пра-пра-прађед погледом прати чибук травничког бега којим исцртава границе будућег посједа.

Иако је у родном селу био неколико пута, још као мали, Вук често сања како стоји на троврху Тајана, а испред и испод њега прострла се долина Сухе. Јасно види Рапте, Зелено борје, Липов до, шуме Просја; бљесне сунцем обасјано Брезово осоје. Љеска се и бјеласа кириџијска џада изнад Борја. Бабин гроб, односно Гребље, како су га звали, пуном тежином ослоњено на плећа Сухе. Отежале и ником препуштене шљиве, као жалосне врбе, до земље објесиле гране. Шуми нејака Суха и скрива се испод села, да би наново, ко зна којим путевима изронила неколико километара ниже. Ређају се предјели и крајолици Лужнице, Саћевице, Трњачка, Попове луке, Рујнице...

Одласци у Суху осташе у магли, понекад као кроз распуклине наслути нејасне обрисе путељка зараслог у оструту што се свија уз поток. Уплетене у трње, и заробљене, од камена или ћерпића, назиру се прљавозелене зидине бивших људских домова. Иза квргаве и сасушене шљиве нахерене низ травуљином зараслу падину, испружених грана као да зауставља ријетке намјернике, чује се клокотање воде. То Точак-вода свјежином још пуни дрвене каблове, бреме и дијежбе, жбанове и тикве. Шапће, прича причу недопричану. Изнад гробља огласи се дивојарац. И опет магла...

Поред рјечице, на платоу Лука, као отпали дио свемирске летјелице, стрчи решетка дотрајале дробилице. Низводније Суха бјежи погледу, корито полусухо и поплочано облуцима личи на давно напуштен колски пут. На пар километара, као да се љути; трга се, отима и куља, бијесна прска камене плоче које је стискају. Кркља и ври ...

Из црног гротла допире глас потурченог бега:

-Безбели, онај млађи ђаур Симо не дође. Угурсуз! А, Ристо, види ове љепоте, треба то чувати и уживати. Испенџа, плус кеса дуката

су ове године моји. И припази, кад дођем, да ме дочекаш и служиш, по шеријату и дефтеру, док бивам с гостима у лову!

Ређају се преци, Ристо, Панто, Симо и Тривун. Котрљају волујска кола калдрмом од Грачанице. Озбиљно и намрштено лице пра Ристе притиснуто теретом отплате испенџе и џизије, разведри се тек када зазвече дукати позајмљени од попа с Возућице,или газде из Петковића. Чују се јаук и дерњава Марка и Бранковог Јована док им плетићком иглом ваде уклијештене рачије пипке. Из Борја као вучји урлик отегла се пјесма, којом Лука растјерује страх. Путељак поред Точак-воде закрчи марва, отегне се блејање, мекетање и њискање.

Прискачу укућани, Давид са својим „цу“, луче говеда у штале, овце и козе у торове. Млазеви млијека утркују се и укрштају. Послије настаје тишина, повремено откуца звоно на дебелом врату овна предводника и огласи се бронза козе Вилороге. Док ослушкује комешање у шталама и торовима с тровгрха Тајана, као да га неко прогони, арлаукне курјак. Тимарени коњи немирно затоптају копитама, ударају ланцима и зобницама о преграде. Сићушан и лак, забрује вјетар, покупи нејасне шумове и нестаје пут Сухе, чији жубор повремено допре до уснулих кућа...

Јутро, још умотано у тамни покривач, на кратко освјетљено пламеном луча, дочекује увијек снене чобане. На Чимену подно куће, сједи дјед Симо на цјепалу, из гуња вади дуванкесу, отпухује загледан пут Борја и трпа шкију у лулу. Без журбе, још зури у даљину, као да се враћа стазом којом је дошао предак Ристо, намјешта масат и парче труда. Наученим покретом креше кремен, кад се појави нејачак трак дима окреће лулу, умаче златожути труд у миришљаву шкију и позудно срче прве димове...

Свакодневницу и природни мир наруше случајни пролазници, с почетка заптије, кнежеви и мелџизи, хајдуци и кесеџије, бјегунци, лугари, шкрибани и акорданти, трговци, волујари, крдари. Касније, свако својим послом; курири, порезници, доушници, жандари и милиција, разне војске, шумарски инжињери и гиометри , ловочувари, ловокрадице, одборници и делегати.

Крајем 19.вијека, у скоро прашумске шуме, попут ловокрадица, ушуњаше се угарски царски стручњаци премјеравајући и куцкајући по стаблима. Као да се докотрљала из ђедових бајковитих прича, пуна паре, дима и снаге, с њима допуза чудна црна неман. Хукће и стење, таман на издисају писне и растјера уплашену марву.

- Ајмо је препаст, сакрићемо се ондек на погњи, па кад наиђе а ми бум! Можда се уплаши и не врати... Ја, шко Бого, тако су мислили.

На заравни , прекопута села, никнуше сјекачке бараке. Одјекују сјекире и маљеви. Сточарство мало по мало потисну сјеча и кириџилук. Вресина, Грохот, Рапте и Гричје бише ослобођени стоке и чобанске цике, па одахнуше. Чаршијске пијаце Жепча, Какња, Завидовића и Зенице изгубише Совљаке...

Тужно туле камиони федерали, претоварени црвоточном грађом, обловином, мливењацима, каблицама, жбановима, лименим кантицама; све ушушкано сукненом одјећом преко које су пребачене костретне торбе, покровчи и бисаге. На набацаним стварима, снуждени, ћутљиви, и као покисли, чуче жене, дјеца и старци. Млади су отпутовали раније да припреме привремени смјештај негдје преко, њима страно, непознато и далеко.

-Иселише „ ловокрадице“ - требало је онима који остају понудити ваљан разлог.

Иселише их скупа са успоменама, кажу, у „боље сутра“, у „свјетлију будућност“, да би могли преузети њихово непрегледно шумско благо. Вукови, медвједи и дивље свиње спустише шапе и њушке у, од киша расквашене и оруњене темеље, лија без страха у напуштеном кокошињцу отхрани накот. Оструге, дивље воћке и трње испресијецаше стазе и путељке. Предио се врати у прапочетак. Муслимани из Џемата, постепено спузаше преко тровха Тајана, похараше преостало...

Из њега и даље капље, немушто, пада у шупље, отиче и нестаје попут Сухе, повремено прсне, као да узври, закуља... Кад га упитају, немарно махне, неодређено и не гледајући за руком:

-Ја, шко Бого... ето, одселише... Преко.

То преко оста узречица за све исељене што пређоше и настанише земљу с ону страну Саве и Дрине.

Натоварени неимаштином, Вукови родитељи свукоше кућицу на Гајића Баре. Кириџилук оца развуче по Тајану, Тајасници, Раптама, око Зенице и Какња, по жези и кијамету. Снијежне мећаве затицале га у Лужници и код Изрона.

Мучаљива и вјечито погурена, с мотиком на рамену или рукама, мајка у најму обигра све сеоске њиве и прљуге. Касније набави стан за ткање опрегова, па је дубоко у ноћ допирало једнолично ударање брда и хитро стругање чунка. Из подрума, с лупкањем брда, мијешао се звекет ланаца и рзање немирних коња. Кућу је, посебно у зимским ноћима, испуњавао топли мирис балеге. Раном зором је одјекивао весели топот и фрктање пуштених коња и очево „афт ногу Зекане“. Сан би прекинуло

тутњање првих јутарњих камиона што празни брзају путем испод куће ка Каменици и Прилуку. Огрнути облацима прашине, празни или натоварени обловином, разбијали су дријемеж и подизали неухрањена дјечија тијела спремна за уобичајене несташлуке.

Заокупљени својим послом и бригом, родитељи су препуштали најмлађе нараштаје сеоском васпитању. Послије кришке хљеба намазане маслом и посуте сољу или шећером, који је био ријеткост, гледали су да стругну што даље како их укућани не би нашли или довикали. Дан је, по обичају, почињао или завршавао несташлуком, учињеним зијаном; страдала би изђикљала пшеница или тек посађени борићи. Једном је с братом искушавао ђавола скривеног у лозама тек ометнутих краставаца, а баба, да сачува младе плодове открила гдје се скрива. Цијели дан, у одсутности родитеља, камењем су тјерали ђавола. За пар дана ђаво је сасушио листове и лозе, да би га баба премјестила на таван. Међутим, ђаво ни тамо није имао мира.

Зиме су их затицале на околним брдима, одакле су долазили мокри и промрзли уздајући се у родитељско сажаљење. Ипак, опасне игре су понекад завршавале строгим васпитним мјерама, укључујући и батине.

Комуникација просјечена поред ријеке, зими блатњава, љети покривена дебелим наслагама прашине, даноноћно притиснута претовареним камионима, за вријеме аусторугарске владавине издијељена је на километре. Селима и засеоцима везаним уз пут, раније уз пругу, окупациони режим прописа стереотипне називе; Други, Трећи, Седми, Девети, који древна милозвучна имена српских насеобина потиснуше у заборав.

Као што су подсвјесно прихватили лексичке новотарије, мјештани су брзо свикли и на какањце, камионе боје презреле

више што обловину из гостовићких шума возе за завидовићку Пилану и даље. Какањце смијенише робусни федерали, загонетног назива, с полуприколицама, иза којих су се вукли жути облаци прашине као лисичији репови.

Прве аутобусе назваше по возачима, Зајкин, Богдин, Цвијетинов, Шефкин, подешавајући по њиховом реду вожње тачно вријеме. Потом иза кривине извири Божин фићо.

Бабе, удаваче, пензионери и радници Криваје окупираше очеву кућу, окућницу и оближњу аутобуску станицу на путу означену таблом плаве боје. Рано зором из подрума преуређеног у кухињу, која је још мирисала на балегу, одзвањало је надвикивање;

- Зајкин би треб'о у осам!

- То је Цвијет'нов крњави, к'о да не знам!

- Божо, причекај који минут да испијем филџан!

- Ево ме,само да назујем опанке!

Шофери често нису имали обзира ни разумијевања за путнике окупљене у подруму, склоњене од кише и снијега, уз кафу и ракију: кратко би трубили и протутњали, остављајући их да псују, пријете и куну. Опрезнији су цупкали испред, накратко ускакли да угрију промрзле руке и ноге, извиривали испод стрехе ка погњи и опомињућим куцањем по прозору упозоравали на долазак аутобуса. Упетљани у причу без почетка и краја, заузети домаћиновим гостопримством и брљом, пропуштали би по неколико превоза стално налазећи разлог останка у кући.

Крајичком свијести Вук је биљежио промјене. Оскудица је још провиривала кроз подеран опанак, а поглед на бијели хљеб

мамио радост. Вриједан као дукат, млијечно бијеле средине, доносио га је повремено отац из кириџилука. Богзна како га је набављао, испуцалим жуљевитим рукама дијелио у парчад, а свој дио давао кћерци. Вук и млађи брат гризли су халапљиво, у нади да негдје у коњским бисагама чека још који комадић.

Одувијек везани за тло, а уз земљу увијек иде неколико грла стоке, од малена је учен да „иде за малом“. Након што је уз тетку испекао занат, сам је изгонио овце до бабине куће, а одатле са осталим сеоским чобанима у Кувшиште, Обарак, Ражишта ...

Када се љето размахне по падинама Вележа, јутро се рађало чисто као огледало, са Игњатовог гувна би одзвањало од довикивања: Вууучеее! Стооојкооо, 'оћемо ли на Јагленннооооо!? Док су из топлих штала искакале непомузене овце; због јагњади се нису музле навече већ ујутру, вадили су парче соли и бацали по чимену. Костретне торбице попуњене танком ужином чували су од насртаја стада тако што су их високо дизали изнад глава. Са свих страна пристизали су чобани гонећи овце, крмад, козе и коње. Долина је одјекивала од блејања, њискања, мекетања и роктања а све то измијешано чобанским ојкањем и виком, којом су појединачно усмјеравали стоку у жељени правац.

Ускоро би се Видњовачом лепезасто ширио бијели прекривач.

Са шарокопом, газећи росна присоја, нишанили су крмељивим очима прво цвијеће, а руке, од јуче прљаве и умазане глином, хитро грабиле тек испупале гљиве. Успут су рецкали грабове штапове за клис и палу, правили свирале од зове, трубе од трешњеве коре, љескове лукове и стријеле. Старији су почињали игру ћоле или фудбала, односно крпењаче, сачињене од увијене папрати и лишћа у мараму. Послушна дјеца успут су убирала и

слагала младу папрат како би је у повратку покупили, а „неваљала“ ишла испред и крала.

На сваком пашњаку, као споменици стрчале су колибе, на брзину склепане од грања и папрати. Из њих је понекад допирало шапутање „немој, видиће неко“ „и“ и' „безобразниче један“. Пркосиле су цијелог љета, с јесени тихо ронуле, преживљавале зиме, а прољећа дочекивале очерупане снијегом и вјетром, урушене и накривљене.

Дуги дани преливени пљуском сунчевих зрака, одводили су чобане дубоко у њедра планине. Сунце високо објешено о небо, топла вода, понека упецана рибица, одвукли би пажњу, док би гладна грла грабила ка вишим предјелима. Кад ужарена лопта дотакне сам врх, стока по навици силази у разбацаним хрпама, срче млаку воду и лијено заузима танку сјену јоха и врба. Преморени и исцрпљени од воде пастири кришом скидају торбице, завлаче се иза стијења и гутају прегријану сланину и сир, док околину испуњава оштар мирис црног лука. Попут висеће играчке лебди орао и изненада стрмоглаво пада изнад Удрима. Широки Вележ пресвучен сивкастим застором убрзава поспремање, док стока на другој обали чупка прашњаве чуперке. Дочекује их Дубрава увијек испуњена тамом, Јарчиште заогрнуто бакарним руменилом, по својим пропланцима рашири стадо као пређу.

Из дубине грабове шуме плачу сирене, извире звук фруле, понекад двојница и шаргије, плива осојима,вододеринама и потоцима, зарања у корито Гостовића, јаше таласима и поново изрони изнад Лука. Лелуја и језди, милује згурене кућерке, амбаре и уџере, успављује брзаке, затвара расцвале бехаре... Уз шумно отпухивање, тапкање папака и копита, блејање и

мекетање, у сјени упаљена луча, уморна тијела ушушкана у вунену ћебад леже на сламарицама, а усне мрморе ли мрморе.

Вук још памти козу Мрку, малу фабрику млијека, коју је одвео бркати жандарм за неплаћени порез. Дуго је с братом низ прашњави друм пратио Мрку и намргођеног гонича, узалуд преклињући и молећи да је врати.

Отац напусти кириџилук и уз помоћ тетка нађе упослење у школи, у почетка да храни школске свиње, касније као послужитељ. Уз тетку научи прва слова и „нешто рачуна". Поред старе школе, гдје је за рата била четничка команда, ниче савременија. На дан отварања новог објекта, стиже некакав Факир, што једе ватру и свија шипке од челика, те окупи младо и старо. Ни оца није оставио равнодушним, па је неколико дана о томе препричавао.

Би то прво кино које дође у Гостовић. Убрзо и Вук сједе у школску клупу, оставивши уплакане брата и сестру. Пред таблом га дочека и испрати учитељица Сафета, а он се љутну на оца што је не прекори за добијене батине, због којих је ташну носио у зубима. Протутњаше године као одвезене, зарастоше стазе и богази, негдје се изгубише чобани, фрула умукну.

Једне зиме, по повратку из школе, сустиже га комшија углађен и утегнут у војнички шињел. Под угланцаним чизмама пршти снијег, кожни опасачи истичу струк, пиштољ пријети, а титовка пркоси. Бљешти и шљашти одсјај црвене петокраке. Пред Вука искочише партизани, јаукну мајка Кнешпољка, пуче Петровачка цеста и као да га помилова мека рука дједа Солунског борца...

Тог љета уписа војну школу у Сарајеву.

Јесен га убаци у Зајкин аутобус. Док граби уским путем, лебди у сусрет отвореним видицима, загледан у свијетлу будућност, поскакује и шкрипи као да подврискује. Кроз музгаво стакло крајичком ока назире обрисе ситне прилике огрнуте радничком блузом и као да чује његово меш. Стисак и грч у грлу потресе му тијело.

Аутобус струже о опружене гране, а оближња уздрхтала стабла уплашена тандркањем и мртвачким тулењем из распуклих чаура избацују жуте плодове. Огромни лимени сепет застаје сваки час, уз шкрипу и цвиљење, бљује и гута људе. Знојни ђаци, радници и сељаци, понеки службеник и учитељ, збијају се као рибе, кондуктер гази опанке, чизме и ријетке ципеле. Као да гори, одасвуд куља прашина, лијепи се на знојна лица, увлачи испод блуза и згужваних кошуља. По рукохвату клижу и грче се шаке у покушају да задрже тијела од заношења и трзања.

Споља се стиче утисак да путници плешу у ритму.

Одједном исплива прљава станична зграда прислоњена уз лагер дрвног комбината Криваја.

- Чико, јел' овај за Сарајево?

- Хмм, за себе промрмља прилика слична поштару Божи. -Шта чекаш, пењи се, одма' крећемо!

Магловити прозор у жељезничком вагону личи на кино и људе што „одају по зиду". Издужене капи ошинуше стакло, спраше слике, једнолично клопарање уљуљка Вука. Зајаха Вележом. Рођак Стојко кормилари роговима удављеног овна; стреса крупне пахуље док сједи испред старе манипулације очекујући Весну; дјед Васкрсија куса из ћасе, вади дрвену кашику и удара црног мачка што се упорно мота око синије.

Застругаше точкови, неколико трзаја и невидљива рука умири разиграни вагон. Огромно ждријело личи на улаз у мравињак, гута људе натоварене свим и свачим. Широк подземни ходник прими буљуке и испљуну на супротну страну.

- За Плоче, брзи воз број 697, стоји на трећем колосијеку... За Добој на другом, перон два, крећу по реду вожње.

Ка излазу га понесе поплава тијела, а пресијече вика:

- Питомци за војну школу, овамо!

Увукоше га у већ скупљену масу. Унезвјереним погледом претражује униформисана лица; нема комшије, можда јуриша на Вучево или маршује Игманом?

Дочека га сивило касарне, суморна и покисла лица метлама стружу љепљив асфалт, шишање, купање, прво постројавање, затезање кревета, команда нале-во, трамп-трамп, јен-два. Осорни официрски погледи, оштра наређења и покрети, бријање на суво за три минута, остав, стројеви корак, рапорт, прекоредно пожарство. Зима се настанила под униформу, вријеме отегло ноге, лице командира и дубок поглед у зјеницу клизи од браде преко врата, груди, екстремитета, застаје на врховима чизама. Продире поглед, пробада и тражи нешто скривено.

Пролази година дуга као Дјевојачка коса на Вележу. Окачи се пушка и отегну раме, тенк као ала брекће уз ухо, рокћу митраљези, ричу хаубице, табанају жуљевита и крвава стопала ка Олову и Варешу, пламти Гробљанска коса, сијева око Пазарића, мразовито јутро на Иван-седлу гризе и откида месо. Вријеме брише и пролази, одомаћи се у шуми, прокле оног униформисаног комшију, Зајку и аутобус што га довуче.

Прођоше тенкови, изблиједи Пазарић, мир полегао Гробљанском косом. У сну и на јави ређају се неизбрисиви ликови Саве, Богољуба, Бранка, Стеве, Панче, Галиба, Зденка. Командир Деско замишљен глади врх браде, високо лебди уздигнута рука с испруженим кажипрстом мајора Марковића, брза Глишин лик пустом пистом...

Узе комад папира да им напише писмо:

„ О другови, моји пријатељи, браћо, хоћу ли вас више видјети ? Памтите ли Бјелаве, Башчаршија, хоће ли нас провозати трамваји за Илицу ? Кад мислите поново у „Египат“ на колаче, код „Сутјеске“ на сирницу? Хоћемо ли поново гледати лијепе Сарајке, уз олуке варати домаре ? Ја желим само да сам с вама...

Не остављајте ме, ја сам лист на вјетру, немам никог до вас. Узеше ми дједа Васкрсију, Сафету, Драгу, Владу, Љубу, Чупу, Фрању. Узеше ми вас. Останите, будите мој Вележ, јутро Јаглена, Долина, Ражишта, глас са Крста, кликтај сокола, моји борови из Лужнице, Суха и гроб дједа Тривуна. Не остављајте посјечено стабло, као лутајући брод, као кап кише на ужареној земљи...

Хајдемо сви заједно у мој Гостовић, да вам покажем што имам и немам, што је било и што може бити. Кућа је мала, али довољна за све, провешћу вас долинама и горама, просопинама и пишталинама, открити изворе, убрати јагоде, малине и крушке. Пустићу вас у дједову причу о сајли што му повриједи ногу, четницима и партизанима. Хајдемо другови!

За успомену стављам ваше ликове у моју утроби и да понекад кад ми душа затрепери и постане празна, заједно полетимо ка Романији, Јамени, Омољици, Врању, да плутамо Саном, Уном, Кораном и Моравом. Крадом ћу вас пренијети у моју долину да вас изљубе пропланци, цвијеће и потоци, Весна, Гордана и Нада.

Дајем вам врхове Тајана, шуме Тајаснице и Лужнице, пастрмке, јагњад, звук фруле и шаргије.

Нахранићу вас мајчином пуром, напојити Шаравиним млијеком и изворском водом. Поклањам вам...

Када је сапутник у купеу воза пробудио Вука на договореној станици, десна рука му бијаше утрнула, са три стиснута прста, као да је њима нешто писао.

2

Из дубоке помрчине врисну локомотива, ехо се скотрља с околних брда и као сова заклепета стијенкама вагона. Вук исплива из полусна, бунован прелетје мутном унутрашњошћу купеа и благо одгурну ослоњену руку са своје бутине. Ослушну кратак, испрекидан хрк, док крајичком ока спази мушку чупаву главу што клону на прса. Погледом кроз прозор урони у бришућу тмину, издужи отрнуле ноге и намјести се удобније. Уљуљкан клопарањем и сувим стругањем, лагано потону у вјечност.

Неста. Ишчезну.

У стварност га поврати оштри зрак обојен смрадом фекалија и мирисом ћевапа; дочека га прљава призренска улица начичкана телећим и овчијим полуткама. Изби на Бресницу, над чије се корито попут разливена млијека простро танки, скоро провидни покривач од магле. Скрену ка Шадрвану и на каменој чесми сапра накупљену прашину.

„Кум“ или „Вожд“? - одувијек је био у дилеми гдје да, зависно од расположења, или доба дана, напуни стомак. По изласку из „Вожда“ успе се уском улицом,без обзира на одвратност коју је осјећао. Шкрипа зарђале касарнске капије подсјети га на затворску. Неколико партија „рауба“ с друговима одгризе добар дио ноћи.

Јутро, убуђало од прљавштине и смрада, пружи пипке кроз прозор, узбуди и раштрка војнике око павиљона, престроји их, поравна и умири. Нале-во, наде-сно, трамп-трамп, као љуте гује сикћу косе кроз траву у војничким шакама, назиру се будући дрвореди посађених борића, набубреле руже срчу тек рођене зраке, брезове метле неуморно стружу издужену писту.

Март, април, мај, јуни, јули... Дани, мјесеци и године...

Унедоглед. Укруг.

- Друже капетане, да извијестим о поподневним активностима за сутрашњу обуку. На припреми командира радио би' ван касарне, одма' преко потока, а мог'о бих...

- Одобрено. Подсјетник донеси у два, а до тада види има ли шта од оне покошене траве. Данас је лијеп дан,могла би се покупити. И слушај, за ову наставу... нешто ми се... обавезно предузми мјере безбједности.

- Разумијем, друже капетане... мислим да од траве нема ништа, све нека ситњеж, к'о трина...

- Нема везе покупите, требаће зимус на граници.

Следеће јутро налик претходном.

- Јовановићу, узми један вод, да се сијено данас пријеподне припреми за границу, а други упутити на дрвљаник... Доле к'о да је пала атомска...

- Ако могу... оно није сијено, нема тога ко би то покупио. Говорио сам да је рано за кош ...

- Јел' јасан задатак, Јовановићу? Изврши па се жали!

- Јасно!

Јутро као што ће бити сутрашање.

- Борићи и руже нису заливени! Јовановићу, испитај одговорност и предложи дисциплинске мјере. Да ли је сијено спремљено?

- Ма оно... јест спремно, неће се моћ' прикупити...

- Нема не може! До два стижу граничари са коњима, да се утовари, таман га трпали у вреће!

- Разумијем! Вуче, чуо си?

- Јасно, друже поручниче!

Ђилитају и пропињу се претоварени коњи. Састанци, извештаји о осушеним и процвјеталим ружама, упаљена отава, опушак на писти и ходнику, утврђивање бројног стања, мрцварење, тра-мп тра-мап... Лијева-десна, је'н-два, је'н-два... Рапорт... укор... притвор...

У хладовини огромних топола Вук међу окупљеним резервистима из Крушевца, Сталаћа, Варварина, Ћићевца, Параћина и неколицином редовних војника.

- Друже воднико, може једно... онако... ми би... не знам јел' на мјесту... можда..?

- Изволите, слободно.

- Шта ја знам... ми онако, могу ли..? - Вук руком показује да настави.

- Хвала, ма знам да не зависи од вас, оно опет к'о ред је... Ето, ја онако, не знам како схватите... ма овдје ме стисло - као да држи пивску флашу хвата се десном руком за грло и стишће. - Не знате ви наше сељачке муке и бриге. Позив ме затече на комбајну, мали донесе, а 'шеница к'о злато, их, сја... Гледам тако низ њиву, оно жуто море располути ме. Кажем себи, Миле, од шесет треће како си дош'о из Постојне...

- Чекај Миле, - умијеша се високи бркајлија, - како ниси прије прич'о... јесил' био шесет друге нeђе ујесен, ма јес'... таман нeђе к'о сад...

- Како нисам? -испрси се коштуњави Миле. - Још ми она прашина стоји у грлу, отад ме увијек нешто шкакљи овдје.

Поново хвата грло к'о пивску флашу, прочисти га ситно кашљуцајући:

- Отад сам непрекидно жедан. А цокуле, Бог те мазно, од жуљева још и данас носим ожиљке, јебеш седам дана наградног. А ваљаде, ја таман стиго', Митровдан, нико ми се не нада, ја буп онако... и ево, сада у Призрену...

- Јебеш га, ја никад ниш' не доби... Оно, брат брату, заслужио сам. Ево и сад, - као да се утркује, пресијече га бркајлија. - Неки стра' ме у'ватио, јопет, кад размислим неће то ваљда до нас, далеко је; нисмо се Богу толико замјерили...

- Стани Станоје, ми ту развезли... Сачекај да прво кажемо чо'еку! Видиш воднуче, сви смо ми некога оставили да се мучи; ситну дјецу, љетину, пос'о, болесне и шта ја знам. Јасно нам је, само будала ово не би сватио, слушамо сваки дан. И сад обилазимо, округло па на ћоше; ма ја ћу поштено и отворено да Вам кажем. Стид ме да по васцијели дан млатим метлом горе-доље, пребацујем дрва са гомиле на камару, садимо и вадимо посране руже и бориће. Јел' тако, људи ?

Заокружи погледом по осталим, искашља заосталу прашину из Постојне:

- Дај да застружемо уз оно брдо, нек' ме тенк појури низ пољанче, ћерај да липшемо од умора; нек се зна да смо дошли

да нешто поновимо и научимо, па кад се вратим нек' и она моја осјети...

Група се громогласно смије, а Илија, сувоњав и кошчат, добацује иза леђа:

- Можда већ осјећа док ти заливаш цвијеће у Призрену ?

Вук, висок и жилав, униформа на њему као објешена, слуша и присјећа се. Види резервисте; мршаве, подебеле, бркате, ћелаве, како гамижу уз Гробљанску косу, јуришају по Дољанима и Пазарићу, у блату и води, прашњави и знојни. Сељаци, располуђени, са мислима о зрелим житима, газе гњецаву земљу натоварени бригом о непожњевеној пшеници, отежалим стаблима шљива, неопареним кацама...

Марксова теорија о „наоружаном народу", Лењинова доктрина револуционарне одбране и домаћа концепција ОНО и ДСЗ, привели радничке и самоуправљачке комбинезоне, уштиркане кошуље администрације, бирократије и технократије, да омиришу барут и осјете земљу у рову... Војска радника и сељака! Народна! Треба вјежбати и бранити сувереност, несврстаност и Уставом загарантовани поредак! Тако је било прије десетак година.

А данас. Досадна невојничка задужења, мрцварење, дангуба... Док негдје тамо пропадају приноси, руни се кућа, презријева јечам и раскопава се држава.

Капетан изронио из магле, пун себе, наређује:

- Јовановићу, Вуков вод с цистерном, долази у девет, да генерално опере писту до капије, а успут да залије...

- Друже капетане...

- Стигло је ново правило, прочитај друже...

- Извињавам се,друже капетане...

- Шта је, Вуче ?

- Припремио сам командире за извиђање...

- Ма пусти сад' извиђање... контрола долази око једанаест, послије прања...

- Синоћ сам до десет...

- Јел' јасно, старији водниче ?

- Јасно, јутрос тражите подсјетник, пис'о сам ...

Ситуација поче измицати контроли. Капетан зајапурен, као да је под пуном борбеном спремом, није одступао ни милиметра:

- Шта и зашто тражим није твоја брига, води...

Али,ни Вук се није предавао тако лако. Узаврела гостовичка крв:

- Е, сад ми тек ништа није јасно! Нисам теглеће магаре, цијели дан ми това...

- Прекини,старији водниче! Налево-круг!

- Тако је најлакше, мислите да сте све ријешили с дви...

- Остали на извршење задатака. Вуче, сачекај ме у канцеларији!

Капетан округао и дебељушкаст, са лицем које подсјећа на јабуку и кожом свјежом као у дјевојке. Очи му попут сврдла врлудају Вуковом спољашношћу, без жеље да завире мало

дубље. Погнуте главе шетка испред стола, пребире по мислима, мада је унапријед све припремио. Подиже главу и дуго зури кроз водниково лице:

- Који ти је ђаво,Вуче? Јебеш га, увијек ти, као да је само теби овдје тешко. Мислиш да и мене не мучи исто, ал' некад мораш завезати уста, одћутати и не можеш онако пред свим старјешинама. Ниси од јуче у овом послу, гдје свако одрађује свој дио, тако је најлакше и сви задовољни. Јел' тако? - Неприродно се насмија и испод ока погледа Вука.

Мада су се дуго познавали, сада му је изгледао далек и стран:

- Ма, капетане, тако је то у нормалној ситуацији. Искрено да вам кажем, једноставније ми је да радим што наредите него да се ломатам по чукама и ризикујем живот проласком кроз албанска села, ал' срамота ме ових људи...

- Нема срамоте. Ти си друже постављен на дужност, па командуј и слушај како ти се нареди. И тачка. Немој да размишљаш и објашњаваш било шта и било коме. Наређење-извршење!

- Капетане, то су живи људи, није то борић залио га не залио, исти ђаво. То су људи и њима треба неке ствари објаснити. Зашто да игноришем њихова питања? И онај без чина има коју паметну, нисмо ни ми свемогући. Само је стицај околности што смо ту гдје смо и не сматрам да сам сву памет попио...

- Вуче, ти си на том мјесту најодговорнији, ако дозволиш приговор и паметовање некаквог конобара или лимара...

- Управо ту се не слажем с Вама, никог не подцјењујем макар ни слова не знао. Погледајте около нас, ослушните, све прште, распада се, нестаје. Ако к'о човјек завирите мало дубље у душу схватићете како је најлакше лагати. Тешко је себе убиједити у

супротно од оног што је очигледно. Искрено да Вам кажем, гледајући сваку вече оне потресне слике на вијестима, бојим се, хвата ме језа. Не могу лагати себе и друге...

- Стани Вуче, полако брате, није то тако црно к'о што се чини...

- Молим вас, ако могу да завршим, да се издувам па послије чините шта хоћете са мном. Познато ми је да оружана сила почива на раду, реду и дисциплини, ал' одувијек ме нервирала глупост и сервилност каквих нигдје нема као у Војсци. Извршавај и ћути, без питања и потпитања, као лутка понавља „разумијем", лупај петама и на извршење, уз мото „нек' се нешто ради", па таман то било погрешно. Нико нема муда да приупита, само климамо главама, млатимо руком на поздрав, лажемо себе и друге и једва чекамо прилику да збришемо одавде. Заваравамо се да је ово што се дешава у Словенији и што пријети да се понови у Хрватској, далеко од нашег прага и да неће стићи до нас. То је ту испред нашег носа, а ми закопавамо главе у пијесак. Докле тако? Нама су важније руже и борићи, стројеви корак, сијено и разбацана дрва; и то треба, али ми само то радимо. Резервисти су позвани на борбену обуку и у праву су што постављају оправдана питања. Смучи ми се изаћи пред строј кад знам да ћу радити све друго сем обуке. Сваки пут очекујем исто питање...

- Опет треба да ти подцртавам; нема питања и никаквог објашњавања, твоје је да наређујеш...

- Лако је то рећи, али како зачепити уши пред питањима која висе у зраку? Како поступити пред погледом пуним ишчекивања Станоја Варваринца? Он искључиво живи од земље, редовно се одазива, није му тешко што је дошао, али јесте што сваки дан прчка око ружа и слаже дрва! Шта да кажем педесетогодишњем Алекси, оном што у паузи између два

завеслаја метлом прошапута: „водниче јел' истина да идемо пут 'Рватске...?“. Шта да му кажем кад Ви мени о томе ћутите? И ако будемо кренули да му рекнем како ће ићи наоружан ружама и бори...

- Ти опет претјера...

- Не капетане, не претерујем. Од како су позвани, нису имали ни два дана обуке. Све се своди на окопавање, заливање траве, трљање писте и безброј непотребних радњи. Како сутра да му наредим јуриш кад га нисам научио...

Капетан неколико пута заусти да га прекине, али одуста махнувши руком. Одлазећи помијешаних емоција, Вук помисли на мјесецима одвојену породицу, те осјети умор од таквог данонoћног ангажовања у јединици.

Прећутао је одговор на примједбу дежурног официра: „Нису ти сви војници подједнако ангажовани, двојица се убише окопавајући каранфиле, а друга двојица иза њих не мрдају ушима!“

Коме ли ће требати погребни каранфили?

„Вуче, покушај бити мало паметан и не исправљај криву Дрину“, помисли лежећи ваљен у кревету. Остави Дрину такву каква је, трпио си, покушавао бити „мањи од макова зрна“, прелазио преко командантовог „дрила“ и „истресања гаћа“. Мајор Марковић, начелник класе у војној школи пријетећи је понављао: „Налазимо се између наковња и чекића и ту ћемо бити до краја“.

Послије завршетка школовања, у Пљевљима, првом гарнизону службовања, тежио је да ублажи ударе чекића. Окупљао је војнике око себе попут пилића, није се посебно издвајао,

правдао им грешке код претпостављених младошћу и незрелошћу, или ћутке прелазио преко њихових пропуста. У касарни се свако на неког издирао, посто је јак глас био степеник за напредовање. Старјешине, као што је био његов претпостављени капетан, звани штос у нос, прикривали су неспособност шамарањем и шутирањем непослушних. Такав однос и „метод васпитања“ био је познат свима у касарни и у граду.

Претпостављени су Вуку приговарали да не ваља бити много мек, близак и осјећајан са потчињеним, напомињући да је војник курва. Стога је на многа војничка питања лаконски одговарао „Бога и правде у војсци нема!“

Зашто је фамозни климоглав, прецизно поравнат строј и оштро цупкање петама препорука за напредовање схватио је тек након прекоманде, у Призрену.

Ратни Пожар који је букнуо у Словенији ширио се и захватао Хрватску. Увенуле руже и борићи били су и даље „хитни“ случај, дрвљаник редовно и изнова слаган, стругана писта, чизме ударале трамп-трамп по ужеглом асфалту док је ватрена лопта чучала на шљему... На сва горућа и животна питања слијегало се раменима и давани немушти одговори у стилу „шта ме брига, нисам ја за то крив“, те показивано прстом у небо. Стидљиво и без икаквог објашњења наређивано је „води вод тамо да се замијени наоружање“, „провјерите исправност Рупова“, „замијени дотрајалу опрему!“ Честим узбуњиванем јединице, чиме се постизао привид ужурбаности и важних војних активности, ионако преморени војници додатно су исцрпљивани. Док су ратни добоши злокобно бубњали с ону страну Уне, већина официра је правила грудобране од лажне наде, „неће ваљда и нас задесити“.

У таквој нади, октобарско праскозорје узбуни снене војнике нејасним и контрадикторним наређењима. Збуњен и упакован у мрзлу помрчину војнички строј саслуша посмртно опело. Змијолику колону живих људи и технике гурнуше у тешку маглу, као да је покопаше. Командни официри, жутих старачких лица, као да су тек уклоноли задњице с јежевих бодљи, одахнуше и заборавише копаче, косце и баштоване, бацише се у распоређивање отписаних на линије подјеле.

Ваљало је оруђем срећивати међунационалне односе, који су, наравно били ријешени и стављени „ад акта" још на Петом конгресу КПЈ.

Оклопно-механизовани дијелови „четрвте војне силе у Европи" кренуше да бране давно заборављене и сахрањене тековине „социјалистичке револуције"; да крпе рупе и постављају челичне закрпе на испуцалим шавовима „братства и јединства" и папирнатог „заједништва свих народа и народности".

-Докле ли ће догурати,и гдје завршити?-набра чело Вук.

Бранећи Устав кога више нико не поштује, на основу одлуке непостојеће Врховне команде, ничија војска креће да брани свачију земљу. Треба стати војничком чизмом на вањске границе које је пером и гумицом избрисала Бадинтерова комисија, али претходно пробити тек успостављене републичке међе и бедеме.

Јутро преливено јесењим бојама, звечећи се откотрља из Душановог града.

Минуше Пожегу, Зворник, Бијељину, а следећи дан их затече на излазу из Бања Луке. Трагове потврдише конзервама, пивским флашама, изгаженим чоколадама и дијеловима војничке

опреме. Иако су претпостављали гдје иду на лицима већине одражавала се доза изненађења. Откуд овдје, а при поласку су помињане некакве вјежбе, причано о батаљону за брзе интервенције на Косову и Метохији? Контроле и „контролори", изненада изникли, као да су хтјели предухитрити јасно изражену знатижељу, издавали су наређења са циљем „нека 'се нешто ради , само да војска није беспослена". Позиване су старјешине, трупе премјештане тамо-амо, покретана и на исто мјесто враћана техника, дијелови јединица увјежбавани по командама „авиони!", „артиљеријска ватра по рејону!" Климоглав-командири приљежно су ангажовали војнике на рутинско „брање" пикаваца. Крајем дана осјећала се преморeност командира, док су војници једва чекали да их заогрне и скрије помрчина.

У глуво доба ноћи, увелико уљуљкани у наду да ће заувијек остати ту, заорише се команде. Поспани и збуњени изненадним узвицима, сударали су се у мраку уз псовке, чуо се звекет испуштеног оружја, удар шлема и стругање чизама по асфалту. Суморна ноћ поведе их и преведе преко Уне, а да тога нису били свјесни. Када би се накратко стишала бука мотора, повремено је допирао испрекидан хук невидљиве ријеке. Дочекаше их оштар мирис палежи и пуцкетави ватрени језичци, нагорјело роговље као да се кезило натмуреном небу. Линију хоризонта исцрташе одбљесци удаљених муња, а недуго затим предио прекри потмуло громуљање. Колона напредује пужевим кораком, крени - стани, хистеричне команде избљуваше војнике у канале. Живо клупко бауља око возила, снени падају у блато, врлудају врхови упаљених цигарета, тамом струје шапат-команде. Командири одјељења, у тим тренуцима најприсебнији или пуни страха, склањају преостале с пута и гасе запаљене кријеснице. Дрхтуре ћебад и вјетровке пребачени преко гроздова промрзлих војника. Замало простор прекри смирај, само се испод шаторских крила и

ћебади чује тихи мрмор;понегдје лупи дршка ашовчића или допре пригушен кашаљ.

Покрет, стој, у канал, покрет, стој! И тако до свитања.

Јутро начето мразом ућутка причалице, чврсто стегну пушчани кундак, шљем пријуби уз тјеме. Зајеча ушушкана тишина.

Заједно хероји, кукавице,рањен,и жедни, гладни,или сити. Измијешани „прашинари", артиљерци, извиђачи, инжињерци; ћуте огрнути мртвилом. У себи моле Бога и Алаха, неопажено пуштају сузу мисле на оца, мајку, сестру... Као да им из згрчене шаке истиче дио домовине. Сеоски ђилкош, неоптерећен прошлошћу ни будућношћу, кроз тарабу кришом граби јабуку.

Средовјечни резервиста у потаји чита ко зна када написано писмо: „Тек што је обрасмо она крушка под амбаром поново процвјета. Слути на оштру зиму. Ето, окиша се, не обрасмо ку'руз на Бјелачи..."

3

Оштар писак, кратки трзаји и дрндање вагона, на тренутак вратише буновног Вука у топлу унутрашњост. Баци поглед на освијетљену станичну зграду.

-Колашин - промрмља себи у браду, пречувши питање сапутника „Гдје смо" ?

Свуче ногавицу и пажљиво опружи десну ногу. Суво стругање кроз многобројне тунеле подсјети га на прелијетање

артиљеријских зрна. Полуснен, звирну кроз прозор помрчине, протутња Глину, Топуско, Војнић...

Село Вукманић, спомен дом Моша Пијаде. Округао и дебељушкаст, руку прекрштених на леђима, мало погнуте, укосо искренуте главе, командант батаљона шетка од зида до зида. Ћути, тихо удахне, отресе главом као да је мокра и бучно издахне. Чини се да тренира нерве и издржљивост потчињених.

Подиже мрк поглед с пода:

- Ибрахимовићу, сутра прелазимо у прву борбену линију; прије свитања буди тамо. Да не улазимо у детаље, био си на извиђању, мислим да ти је све јасно. Једино што би' измијенио, ако се слажеш, а то је да Шаћира још вечерас пошаљемо Влади на договор, па нек' ти ујутру пренесе утврђене циљеве и вријеме коректуре. Мислим да ће бити доста посла на споју између вас, па би због тога треб'о бити у вези и са њим. Уосталом, договорите па ме извијестите.

Владо, како смо данас утврдили, спој с Ибром треба добро обезбиједити, вас двојица, к'о што сам рек'о, утаначите, а за нешто јаче од Шаћира тражите преко мене. Напомињем, провјерите још вечерас средства везе и акумулаторе.

Јовановићу, ти за сада остајеш у резерви и ријеши питања везана за организацију рада и живота у селу, посебно око кухиње за домицилно становништво, као и режим изласка и уласка у село. Пренесите командирима и војсци досадашње негативне примјере из јединица по питању недисциплине, погибија и рањавања. Да ли има питања, а ако нема, вољно?

Просторију испуни мук, у ишчекивању питања како би се кроз одговор добила неопходна појашњења. Шаћир, смушен и бојажљив, прстима десне руке стиска носнице, задржавајући дах као да рони. Додатно га обесхрабрују погнуте главе и скрајнути поглед присутних, од којих ишчекује подршку. Испушта ваздух и преноси стисак прстију тамо гдје се састају обрве. Видећи да нема друге, шишти кроз нос, тешко би га разумјели и они ближи:

- Друже капетане, ја сам Ибри...

- Капетану Ибри - кратко га исправља командант

- Друже капетане, наставља шупље - знате ја сам тек дош'о у батаљон, а од школе нисам видио, а камол' рад...

- То смо разјаснили са Ибром, ти си постављен за командира минобацачког вода и с тим је готово...

- Друже капетане... па ја сам два'ест година био референт у механиз...

- То смо ријешили, имал' још питања?

- Како можете тако! Тјерате ме да, не дај Боже, погодим своје, све су то...

- Ако побијеш ,зна се, зид!

Без обзира на Шаћирове вапаје и скривене молбе командант остаје досљедан свог мишљења. Као да ће зид за стријељање повратити мртве и накалемити дијелове тијела, попунити празне очне дупље и вратити осмијехе. Познаје ли глупост границе?

- Није то мудро слово, са двије-три мине ћес научити!

Пред Вука искрсну дјед, солунски борац, запрашташе пушке на Гајића бари, груну Караманов пушкомитраљез, отвори се Плава гробница, јаукну Козара... Подиже га гостовићки понос:

- Друже капетане, пошто вам је познато да сам преко десет година обављао ову дужност, с допуштењем, могао бих ја умјесто Шаћира...

- Ко га шиша, - умијеша се Ибрахимовић, капетан, висок и помршав, црне косе и тена. Слично Шаћиру шмркће попут наркомана и прстима трља коријен носа, с тим што је имао ружан обичај ухватити се наизмјенично међуножја и носа.- Нека успут учи!

- Пошто сам ја на првој линији и тиче се моје гузице, право да вам кажем, послије овог срања желим се вратити жив. У праву су оба, ако Шаћир не зна и чо'ек лијепо каже „немојте да неког свог убијем“ што не би...

- Блек, увијек ти имаш неку своју филозофију, постављен је и - ... убаци се Ибрахимовић.

- Нема ту никакве филозофије, чо'los, здрава логика. Њему треба помоћ, а не гурати га у говна. 'Ајд да сад тебе ставе на тенк...

- Знам ја и тенк...

- Знаш ти мог Ђоку! - прекину га Блечић, звани Блек. Растезао је ријечи као да су му улијепљене жвакаћом коју је стално имао у устима. Хладнокрван, ледено плавих очију, смиреног израза лица на саструганој глави. Без длаке и на језику. Како год било, и што год се дешавало, он се држао свог правца и принципа.

У току ноћи измијењен је план о употреби батаљона. Мјерен радозналим погледима, Вук освану међу минобацачлијама. Збуњени честим промјенама командира, војници су га љубопитљиво и с неповјерењем гледали; ко је сад овај? С неколико радњи и команди, изведених током дана, успијева им се донекле приближити. Настојећи сазнати нешто више о њему, полагано су прилазили, као напуштени кучићи, постављали незгодна питања испитујући крајње границе његовог трпљења. Не наишавши на одбијање збише се око њега и ненаметљиво му се увукоше под кожу. Ушуња се у њихове бриге и бојазни, подијели чежњу за семберском равницом, зеленилом бугојанских ливада, стазама крај Врбаса, драгом тамо негдје...

За кратко вријеме постадоше једна душа; заједно су стражарили, пјевали сјетне и тугаљиве пјесме, писали љубавна писма. Понекад се орозио, како су звали његову љутњу због учињених грешака. Осјећао је војничку пажњу кроз тетошење, нуткање храном, тихо чаврљање у тренуцима одмора, зачикавањем са младом сеоском снашом и избјегавање грешки.

Опазивши затомљену бол што се понекад оцртавала на водниквом лицу, Јасмин би хватао гитару и дуго пребирао по жицама, не знајући да широм отвара врата туге и сјете. Потајно се увлачио код драге у брвнару, лутао липљанским улицама, бројао дане до повратка не знајући колико су надања крхка. Тихо, скоро болећиво клизне суза, уздрхти пребачено ћебе, а рука скида невидљиву паучину. Мисли му одлутале до недавно погинулог Шемсија из Липљана и његових као снијег бијелих зуби, што личе на нанизане цвјетове.

„О, Јасмине престани, прекини тугу и не одапињи стрелице са жица, не стежи грло, не скупљај сјету! Погледај како сипље, клизи, вадиш је, просипаш, распаљујеш као вруће угљевље.

Обараш нас с ногу! Ето и твоја, слијепљена на лицу, лици сузама твоје остарјеле мајке. Угаси сузе, гитару и скоро догорјелу свијећу, угаси...“

Дубоко у ноћ плаче гитара, милује бол и чежњу дубоко запрту у њиховим, још увијек, невиним дјечијим душама.

Ноћашњу слабост оголи јутарње сивило. Дан прође уобичајено

Сутрадан:

- Вуче, спреми вод док се још види, треба да се јавиш у Каменско. До даљег се искључујеш из састава батаљона и придодајеш одбрани Каменског. Немој да нас обрукаш-као да му припријети претпостављени.

- Разумијем! Коме да се јавим, у ком правцу је Каменско, могли би на карти...?

- Доминко,- обрати се командант Вуковом замјенику, -додај карту. Јеби га, ево, од ове раскрснице, повлачи кратким задебљалим прстом по карти до њене ивице. - Мада се овдје не види, Каменско је око пет километара западније. Од ове раскрснице испод куће гдје си смјештен, крени лијево, гурај до прве јединице и успут се распитај, стари си ти Вук...

- Овај пут се рачва на два-три мјеста, значи само лијево. Гдје су усташке снаге, да не упаднем ..?

- Они су западно, изван ове карте, искрено речено не знам тачан распоред; синоћ и рано јутрос је рађено на узимању неког виса управо ту негдје. Није ми јављено каква је ситуација тако да ти не могу тачно рећи.

Вук попут сове наткриљује карту, повлачи прстом по замишљеној путањи: - Кад би бар карту могли да набавите, а треба ми и јача радио-станица да будем у вези док не нађем неког у овој гунгули?

- Брзо ћеш стићи, план везе имаш, па се јави од прве јединице.

- Наше, ил' усташке, не пропусти да пецне команданта.

За неких два сата кренуше, по јагоде, како се нашали Јасмин, негдје неодређено, дезоријентисани, за руком насумице испруженом у ноћ. Прогута их невидљиво море таме и густе шуме просјечене уском траком пута, куда се упркос тихом брујању мотора отимао јецај Јасминове гитаре.

- Чуј, питај неког успут?! Тако се иде на сахрану, не треба питати, издалека се види и чује. Кога да питам у овој вукојебини, да се молим Богу, гдје сада, лијево ил' десно? Показа руком лијево, шкргутну зубима тако да му крајеви вилица искочише као чавли.

Неколико сати испунише ритам гитаре, стењање мотора и оштро гребање грана по церадама.

У мутну свјетлост слабих ратних свјетала тама испљуну закрабуљену сјенку:

- Одзив ? - Вука затече оштар глас.

- Јебеш га, ко би још и на то мислио. Нико ми није дао.

Авет одлепрша попут шишмировог крила, одшуња се и тури нос под цераду; ситне слијепљене очи звијерају испод стреха од ћебади и шаторских крила.

Долебди наспрам Вука и шупље мукну:

- Ко сте, и ђе идете?

- Девета моторизована, Каменско, - добио је кратак Вуков одговор.

- Ђе тамо, Бог вас мазно?

- Наређење.

Паучинаста сјена неста у тами, за кратко се створи тик уз кабину. Испружи кажипрст:

- Идите овуда, има неколико споредних путева, али се ви држите само право, није не скрећите. Наићи ћете на наше пунктове, на пушкомет напријед. Значи су лафет - Лозница .

Након неколико километара пута кроз недођију, иста ситуација. Рука показује у раље таме, до гробља, а о'тле се види!

Окружен и начичкан витким чемпресима, излаз из шуме подсјећа на исплажен језик обрубљен гњилим зубима. Вук осјети трули задах, а на врху непца изби му неки унутрашњи глас. Огромно зубало већ савладане шуме умотане у тамни пласт, као да му се закачи за крагну и устави га на самој ивици. Згужвани и набијени на каросерије и у кабине застадоше извјесно вријеме. Мјесец издајнички, поносан што их је дочекао, помоли од сребра искoвану главу. Споро котрљајући колут сира, лизну предио као да га искушава. Пуче пољана прекривена бјеличастом скрамом, а на њеном крају синуше фасаде до пола уроњене у море изливена млијека. Лијево од њих, ни стотину метара далеко, штрчи омалена бијела кућица.

Испунише једину просторију збијени у грудвицу, троми, промрзлих укочених удова, залијепише задњице за ледени под. Шумске авети. Као чивит плавих усана и блиједих лица дочека их праскозорје. У сивило јутра изронише углачане мермерне надгробне плоче. До гробља!, синуше Вуку задње ријечи.

Подбула лица, крмељивих очију, јави се Јасмин:

- Пребродисмо и то, сад васкрсавамо, и као тачку на своју констатацију лупи по гитари пустајући акорд.

Искрадено од ноћи, јутро сркну млијечно море и откри низ зграда оивичених паром стражарских кућица. Двогледом обухвати околиш, уочи капију и зграду дежурног или стражару, од ока процијени растојање и позва командире. Док је издавао задатке, на удаљен и нејасан шум непознате ријеке накриви главу у лијево.

- Чудно да је мирно... - не заврши Вук мисао угушену хуком који изрони из шуме. Појачан ехом заокружи небом, јаукну к'о рањеник и поклопи цијели предио. Црна челична птица закријеста изнад глава, вррро-оооом, простре се невидљиви титрајуци тепих, и као да се одби о сопствени ехо отегнуто зарлаука. Уздрхташе и поскочише недужни гробови, чемпреси укрстише врхове својих копаља, а капела шупље јекну. Зграде високо разбацаше цигле, прашину и ситни малтер, као да се бране од немани. Суну језик и ватрено море прекри видљиви дио касарне. Мртво и згрчено ко 'тић, јутро избљува дим, прашину, на брзину огрнуте босоноге спподобе што млатарају удовима и покушавају допријети до руба шуме. Плутајући ватреном стихијом, гушећи се у диму и прашини, нагрнуше војници пјешке и на превозним средствима, изукрсташе се ПАТ-ови са возилима и самохоткама. Прве полуголе, распојасане и опрљене прилике испливаше на спасоносну обалу. Збуњена и изненађена навалом

бродоломника, Вукова група се маче у страну. Умукну Јасминова гитара.

На моменат скрка се на језичак разбарушена и сопственим проблемима заузета гомила. Притезали су каишеве, везали везице и узвлачили спале гаће, док су унезвијерено блејали напрегнутим беоњачама. Убрзо су нестајали у шуми, као да су скакали у дубоки бунар.

- Каменско, јел' ово Каменско? - Вук се обрацао глувонијемој прилици уваљаној у малтер или брашно, несвјесној ситуације, мјеста и времена. Нагорјеле косе, спаљених обрва и трепавица, у изврнутим панталонама, изгубљени војник је непрестано батргао рукама тражећи џепове. Коначно проциједи:

-Можда јесте, можда није... Јесте... ваљда... да... ево... овај... Каменско, ено... доле...

Пропевши се, ватрена стихија је лизала небо и дотицала зубате зраке излазећег сунца. Шума бљесну одсјајем пламеног очаја. Опрљена прилика намрешкана чела, као у попца, искористи прилику и збриса у шуму.

- Шефе, идемо право у пакао, - јави се Јасмин без акорда, главе истурене испод цераде.

Придружујући се насталој гунгули тутањ мотора се уклопи у савзвучје одлазећег авиона, вику и команде избезумљених старјешина. Ватрени језици попут змијских палацају око гума, појачани вентилаторима увлаче се и лижу шасије, носаче и поклопце. Мотори срчу усијани ваздух.

Дочека их накривљена, скоро изгорјела капија. Из полусрушене зграде, непосредно до капије, излети аветињска прилика у официрским панталонама, безуспјешно покушавајући

у трку навући блузу с мајорским ознакама. Изгледао је попут страшила.

Вук искочи ван из незаустављеног возила:

- Друже мајо...

- Гдје си нав'ро, будало једна? Зар не видиш ово срање и кркљанац, гдје ћес? - у једном даху издекламова дрхтавим гласом.

- Старији водник из првог батаљона Девете мото бригаде. Мој командант... - Вук покуша да му не остане дужан.

- Јеб'о те командант и ти њега. Зна ли он за ово срање. Слушај ти, водниче, бриши право у Мекушје, кроз касарну на доњу капију. Кад будеш при излазу, ту успори, на крај кривине је пут из шуме. Даље је брисан простор, куда мораш пичити као луд ако мислиш сачувати блесаву тинтару. Раздвој возила што више, пошто с лијеве стране, из шуме, стално туку снајпери. Далеко су, ал' снајпер је јебен. Ето тако, а ја ћу твом... која рече... девета... ја ћу јавит...

Остатак наређења прогута отегнут небески јаук, нога стисну гас до даске, протутњаше остатак касарне и уронише у спасоносни сплет дрвећа. Испрати их дробљење. Шуштавим звуком етер пренесе наређење о одстојању и брзини кретања до ивице шуме. Прво возило, на челу с Вуком прелетје брисани простор и закуца се у капију коју располути. Стражар зачуђено одскочи у страну.

- Друже мајоре... - Опет мајор, сину Вуку, као да су све пензионисане и активне мајоре ЈНА потрпали у камионе и истурили овдје. - Вод МБ 82 мм из првог бат...

- Добро воднице, скрати, овдје и живот кратко траје, - отра назуте бркове налијепљене на смежурано, од мраза нагорјело, лимунасто и испод коже болесно лице. - Види шта раде, срећом нема мртвих. А воднице, јел' видиш? Шта си блено, наши нас побише, шта то раде ови горе ?

Стрпа кошуљу у панталоне, као да га одавно познаје:

- И није први пут, а богами ни последњи. Кад год шта налети, не размишљам пуно, одма' у подрум, што је сигурно сигурно. Каменско нас гађа... ја, чудно ти?

Слегну раменима, избјеже одговор и саслуша задатке. Измилише из утробе каросерија, и у току дана размјестише се у павиљоне. По упознавању са ситуацијом предложи борбени размјештај и циљеве, но не добивши одговор крајем дана изађе на борбене положаје. Линија раздвајања је била неколико метара, за ширину улице која је дијелила касарну од насеља. Колико је могао да сагледа за кратко вријеме, касарна се налазила у окружењу. Једини излаз водио је путем којим је дошао. Иза леђа, колико-толико, имали су природну заштиту ријеке. Ровове и саобраћајнице, који су рађени прије њиховог доласка, попунила је вода, па су за одбрану кориштене зграде.

Из павиљона наткриљених над уличицу даноноћно су шарали очима кроз насеље начичкано на узвишењу. Јасмин, који се редовно налазио на мјестима гдје се нешто дешавало, с гитаром окаченом о раме, пуштао је повремено звуке, и смишљао нове смицалице:

- Јеси л' чуо како паде?

-Ко?

-Камен са срца!

Од језе и помисли да је неко од његових војника, можда погинуо, Вук је већ био премро.

Неколико дана војнички живот се одвијао наоко нормалним темпом. Устајало се у уобичајено вријеме, постројавања обављана редовно по мирнодопском распореду, обједовање вршено у касарнској трпезарији. Неупућени би помислио како се не дешава ништа ванредно. Ношен леденим дашцима вјетра, затруњка снијег, а густи облаци навукоше сивкасту завјесу. Ускоро снијег пређе у досадну јесењу бљузгавицу. Као оструганe брусним папиром, отпалих потплата и искежене ситним чавлима, чизме почеше да јаучу и жмукају...

И поред пријетње што је непрекидно лебдјела над њима, у смирај дана долепршао би и дуго кроз ноћ пркосио звук Јасминове гитаре. А тамо негдје, из неког села, српског или можда хрватског, чији су се обриси тешко разазнавали у сусњежици, дипирала је отегнута кајда: Друже Тито, ми ти се кољемооооо!

4

- Момак... хеј... момак, дај придржи га... има ли воде... упали то свјетло... разгрни мало сторе... хајде, шта си се укочио!?

У устима запело нешто длакаво, рука сапутника покушава му раздвоји вилице, грубо дланом гура нос навише, ваљује тијело попут пуне вреће у међуножје и на стомак. Чупа, гребе, отреса ногом, али притисак на нос и међуножје не попушта.

Уморан, задихан и мокар од зноја, Вук је полако постајао свјестан мјеста гдје се налази; попуштао је стисак зуби и грцење тијела. Уплаши га удар свјетлости у лице, спусти руку, мантилом објешеним изнад главе покри очи и зарида. Дуг као вјечност, у купеу потраја мук. Нико ни ријеч не проговара. Посматрајући кроз прорез мантила спази погледе сажаљења и чуђење. Није имао снаге да дигне поглед, само је нетремице зурио наниже посматрајући повремено помјерање ципела.

Свјетлост полагано утрну, чу шушкање и шкрипу сједишта, од врата доприје промукли мушки шапат:

- Сањ'о чо'ек... изгледа дош'о из рата, чуо сам ђе нешто к 'о командује... спомиње 'Рватску, још нешто... нисам разумио, ко неки мост, ко некакве калуђере и госте. Бог ли зна шта? Има данас тога, пуне су болнице... доста и' је скренуло...

Потпуним нестанком свјетла привукао се прозору, најрадије би излетио вани. Шта се десило, упорно је себи постављао питање? Непосредно прије буђења, док је покушавао зубима продријети дубље у окрвављену руку што га је држала за раме, видио је познате ликове.

Разбијао је главу настојећи у оквир сјећања призвати и повезати у мозаик малопређашње снове. Парче земље, зграде, високи чемпреси, запаљена возила, дим и прашина, вика и шуштање радио-станице. Ево, познато једно... Друго, ево овај с наочарима, онај трећи са огромним шакама попут лопате... Чек, чек, овај са сјајним звјездицама, аха...

„Трупа је најбоља школа!" из даљине, оштар попут бритке сабље, јечи глас мајора Марковића. Школа, само школа, у Пљевљима, у Подргорици, па у Призрену...

Покушава да увеже мисли док чучи на осматрачници у згради бивше Војне академије. Присјети се оца док га испраћа у Сарајево.

- Сине, како год будне, а ти остани чо'ек. Сви'ет је то, има свашта, не-мој да те одма' до'вате гилиптери. Буди сваком добар и оном ко ти није по вољи, људи су људи, данас одмогну сутра помогну. Прикучи се уз паметније, 'вала Богу распознаћеш и', јопет ти ка'ем буди чо'ек. Мани се они' што млого обећавају, ти су најгори, а јопет немој и' одстранит'. Меш, бидни свој чо'ек и запамти шта ти каже твој стари.

„Ето, Вуче, па сад буди човјек у свему овоме. Хоћу, морам остати човјек таман живота коштало. Ако изађе жива глава да ме сутра не пљују када се ово све заврши..."

Јутро навуче тешке облаке над Каменско. Као да им леже на плећима, војници се лијено вуку око павиљона. Старјешина сикти:

- Ово не ваља. Почнимо редом, ћебад непоравната и штрче. Ко лежи у трећем кревету до прозора? Добро дежурни... који, од синоћ? Што није у пиџами? Вуче, мајку му, знаш како треба, до јуче смо их учили реду. Треба ли сад да попусти дисциплина? Ево видиш, лег'о, а папуче разбацане, мог'о је бар њих да поравна, то није тешко. Шта ово смрди, WЦ, то је извор заразе, посебно у овим приликама; одма' да се одреде војници... шта је оно на крај... бровнинг, чији? Е, ово заиста није у реду, погледај степениште и улаз у зграду, погледај мрље по зиду и поду, то да се добро опере, да се сја..?

Вук у стопу прати замјеника команданта, зине, али не стигне да одговори, а хтио би, прије свега, да га упозна с недостатком воде, муниције, горива и хране. Замјеник, млади капетан, при

крај двадесетих, лица као у дјетета, у опхођењу надмен, не подноси противријечје, типичан примјер фразеологије „нема да не може“.

- На писти да се редовно постројавате како је по распореду, смотре обавезне, руке обавез... Шта је с возилима, зашто нису на паркингу? Шта је са овим деблима... Ко их је исјек'о, побогу? Вуче, зар ништа друго не нађе за склоништа, ово је стварно претјерало... ми треба пажљиво да чувамо друштвену имовину. То ти морамо одбит' од плате, а пањеви да се поравнају са земљом. Је л' јасно?

- Друже капетане, ако могу... хвала. Воде нема ни за пиће ни за прање WЦ-а; резервоар је у селу код усташа. Немамо ни течности за суђе, сапуна, жилета, пасти за бријање и прање зуба...Прљаве порције перемо у прокуваној води донесеној из ровова, бришемо их папиром и лишћем. Попуна муницијом обећана одмах по поласку, а ја се пет дана не скидам с везе, мада ми редовно поручују „биће данас“ . Набавио сам још пет МБ, али шта вриједи кад немам мина ни за моје. Спали смо на један оброк, а од сутра распоређујем минимално следовање. У магацинима, зградама дуж ограде, има пуно хране, муниције, обуће и одјеће, дај видите да нам нешто издвоје.

- Данас се враћам, направи списак и сутра добивате све. И слушај, за прекосутра је заказана показна вјежба по питању уређења просторија, долазе сви командири и команданти овог сектора, пази сви, њих око стотину. Ово мора да...

- Друже капетане, али ми немамо...

- Нема али... наши из батаљона стижу мало раније, остали у дванаест, до тада... је л' јасно, старији воднiче!

Вук изда задатке, а војници се размиљеше с бидонима кишнице; застругаше метле, четке и крпе, командири се разлетјеше као да се такмиче у командовању. Јасмин у недостатку гитаре отегну фићук низ ходник. Шефћет искочи из WЦ-а с гадљивим изразом на лицу: „пизда му материна онај на спрату проби цијев, па све на ме исцури!" У покушају да отаре крпом жућкасти садржај, размаза га по већ умрљаној униформи. Низ ходник се разлијеже шкрипа кревета. Загледан у плафон, Лазо покушава дохватити прамен паучине што пркосно лебди око лустера.

Јутро затече пожарног испред WЦ, са наредбом: „Забрањено срање до даљњег, наредио водник!" Пристигоше посматрачи, рапорт, постројавање и обилазак. Капетан задовољно клима главом нишанећи постројене кревете. Погледа у Вука, као да ће рећи: „Ето, видиш воднице, кад се хоће све се може. Ти мени немамо, како сад има"! Контролори убрзо отперјаше са примједбама нажврљаним у распале свеске и Вук већину више никад не видје.

У њему кипти. Још их види како забадају носеве у ћошкове тражећи опушак и ћораво око што никако да поравна кревете. Нико да упита: „Како сте, имате ли свега што вам треба, каква је ситуација, плашите ли се ?" Не рекоше зашто смо овде, још живе у прошлом вријемену „борића и ружа". Нико не објасни како ћебе „ван линије" гађа усташу, хоће ли војника убити пушка из рова или прљави ходник ?

„Господо, ми спавамо у склоништима пуним воде, пијемо кишницу, а у WЦ идемо преко ограде ". То је мислио рећи, али му не дадоше прилику. Прогута неизречено и оно као тежак камен бућну на дно желуца

-Тррраааааасс, буууум, бум, бум, така-така-така, пшшшшшшшшш, буууууум, прште разбијено стакло, јаучу и рикошетирају зрна, сикћу низ ходник. Измијешан с прашином одруњена малтера, дим се завлачи у спаваонице, гуши и нагриза очи. Паника, збрка и лелек. Лазо без наочара бауља степеништем, зјевће као риба на сувом. Командант рејона, мајор Фрањо, стрпао прсте у уши и згрчен уз носећи стуб, запомаже „крв ти Исусову". Приземљем, зграда је челом наслоњена на улицу, одјекује хистеричан зов „чето, матер ти јебем". Комади цигле, камена, прозорских летви, бетона и малтера лете на горњи спрат.

Натоварен свим и свачим, с два три скока Вук се нађе у приземљу, и стругну ка положају. Притисак исчупа бусолу из руку, за тренутак обневидје и искочи из прашине:

- Доминко! - пар пута зашушта радио станица, - дај ватру на врх села!

Из тог правца, између линије одбране и положаја, тачно иза објеката, избише водоскоци бусења. Доминко, забринут и уплашен, скрену поглед ка Вуку, који је кроз детонације безуспјешено покушавао одредити из ког правца бију усташки минобацачи. Пројектили стигоше на педесетак метара од положаја, војници су гледали ка њему бојажљиво искрећући главе.

- Доминко, ови нас траже... пази следеће експлозије!

- Шефе, у праву сте...претходне су биле даље од нас.

- Дај још по три брзом и тутањ доле, иза оне зграде, у дну касарне.

Цијеви као але гутају и ригају ужарено жељезо, трзају и скачу подлоге, гараве руке стежу и смирују лафете. Као везиље журно направише још пар невидљивих везова изнад усијаних ждријела и нагрнуше у заклон.

- Вуче! - као да ковачки мијех испушта зрак, јави се мајор из команде.

- Шта си лег' о на тај уређај? Слушај, мораш обезбиједити онај вод код бестрзајца, ван касарне. Малоприје јављају...

- Срна, Срна... у пизду материну, Срна... јебем ти уређај...

- Вуче, неки прекид, чујеш ли сад?

- Чујем... посрани уређај. Дај док имамо везу... молим вас не прекидајте... Имам припремљене ватре, стажо зна, договорили смо неки дан. Нек' ми у односу на ону кућу осмотри поготке, пренесите му, немам директну везу, на жичној је. Ево иду три, за неколико секунди.

- Доминко, четврти на положај, 'ајде брже док је затишје. Нисте дирали елементе на ону кућу? Добро, пожурите док нас нису поклопили!

Три мине као дјечији замотуљци прпоше летом дивљих патака. Поново трк у крај касарне.

- Шефе, - очекујући као и обично објешењачко питање, погледа га испод ока не помјерајући главу. - Што се не склонимо у ону зграду код сервиса ?

Вук осмотри у том правцу; зграда је дјеловала чвршће, само је била помалена. Она поред је изгледала већа, међутим, при крову

је имала велику стаклену стијенку. Али, пошто је окренута полубочно у односу на правац одакле су гађани, одлучи се за њу.

Као да су имали договор, трком, у један мах нађоше се пред објектом чија врата Јасмин развали ногом. Једино су наивни могли повјеровати у било какву заштиту, зидови као од папира, кров од пјене. У међувремену, по положају су се размножиле експлозије. Видно уплашени, као кокошке на лијегању, чуче или сједе оборених глава, мотрећи се међусобно крајичком ока, из којег вири молба Богу и Алаху.

У истом моменту изнад глава зазвечаше стакла, танки зидови фискултурне сале узадрхташе од близине удара. По крову затандркаше гелери и бусење. Звјерињим погледом војничке очи стреловито звирнуше пут плафона.

- Има добру акустику! - као за себе, између двије експлозије, уз широк осмијех, проциједи Јасмин. Откравише се, лица измамише нешто слично осмијеху. Вук позва Доминка:

- Слушај, ово малоприје је био директан погодак; послије прве друга је пала на кров, нагрнули су из куће тако да су их сустигле следеће двије. Причају о неколико њих што су остали да леже... Него, бестрзајац, био си онај дан са мном... оно одјељење што је издвојено уз Мекушјански Луг, јел' се можеш сјетит'... треба им помоћ... Која послуга има елементе... пета, послаћемо двије да их охрабримо. Видио си, њих су сви заборавили, сјете их се само кад се јаве везом. Која рече..?

- Пета, Ђолетова, сад ћу...

На положају као да је орано; разбацани рамови, извађени сандуци, минобацачи преврнути... Уз кухињу гори камион док придошли возачи ускачу у преостале и покушавају их премјестит.

Ђолетова послуга исправља оруђа, намјешта елементе и по команди успијева испалити једну мину. Истовремени звук испаљења и експлозија непосредно иза њих нагна их у трк. Покретима дављеника заломаташе удови и као преплашене жабе бућнуше у спасоносне дубоке ровове с водом. Између сервиса и сале, по положајима, и све ближе шпицу, искочише клобуци, рикну рањена земља, а снажан ехо појача детонације.

Попут разбацаних шаховских фигура, оруђа раскречених лафета полетјеше високо, торбице и ранци извратише утробе. Као небески дар долетјеше колутови сира, гроздови кобасице, распуче се тегла с краставцима, замириса шунка и суво месо. Дромбуљање као у млину, шиштање, експлозије, цијук метака, цигла и дијелови кровова, све се дало у покрет. Шкрипање гусјеница, више се не зна чијег оклопног средства, учестала плотунска ватра из објеката уз улицу и села, дим и ватра на командној згради, доводи у недоумицу. Сваком једно питање у мислима: „да нису пробили линију!?"

Дан се отегао као поњава. Касарна скупљена у подножју села, под огромним теретом, кише и стење. Прекривена димом и прашином од бетона, цигли и малтера, не зна се шта је гушће, прашина, дим или мирис изгорјелих инсталација, одјеће, меса, испарења киселине из акумулатора и стакленки, исцуреле нафте и бензина.

Промрзли удови оковани леденом водом подрхтавају,оптерећени натопљеном одјећом, муницијом и опремом тону у муљ. Вечерње сивило наговјештава олакшање. Ко бијесни керови пуштени с ланца зуби цвокоћу и преносе дрхтаје тијелом. Неки војници, не знајући, чуче ван ограде у минском пољу. Мићо на одбаченом камионском сједишту

шоферира и весла кроз воду. Остали, поређани у рововима попут попаца истурили главе ван воде.

Падом мрака заузеше интендантски сервис, пресвукоше мокру одјећу, и дадоше се на посао прављења чарапа од поткапа. Распоредише се између машина за прање и столова за пеглање. Зидови од тамноцрвене фасадне цигле и армирано стакло не уливају сигурност. Ушушкани у гардеробу миришљаву на нафталин, ослушкују удаљено пушкарање кроз шумно дисање раног спавача. Одјекну, попут експлозије, туп удар у лим, отегну се хрк. Као да се руга данашњем дану јави се ћук, ху-хуху-хуху, залупа крилима изнад сервиса и неста пут Карловца. Синиша умотан у вјетровку, промрмља „које пуњење", подиже главу добро осмотри, уздахну и окрену се у страну.

Неуморни Зенга из разваљеног складишта носи колутове сира, вијенце кобасица, тегле с киселином и таблу сланине. Превисок за године, штркљаст, дјечачког, увијек насмијаног лица обојеног мангуплуком. И рат сматра игром. Његово понашање је изазивало нескривене симпатије, а и поступци, гегови и приче толико су били наивни и невини да му нико није замјерао. Настојао је да удовољи свима, час је био на војничкој, час на страни командира. Ако би примијетио озбиљност код старјешине, шпартао би зеленим очима тражећи оправдање за несташлуке. Одредио би крајњу границу докле смије ићи и настојао је помјерати напријед. Тако је и тај дан одредио црту до магацина с храном. У затишју, док су остали водили борбу с поткапама, рукавицама и војничким гаћама, вођен инстиктом и мирисом, искрао се у извиђање. Натоварен следовањем, како је касније објаснио, покуњено је слушао Вукове критике, и стригао очима тражећи подршку осталих. Послије Јасминовог акорда, који је прекинуо мучну ситуацију, као прекорено дијете,

постидјен и спуштена погледа, принио је Вуку вечеру на парчету картона, уз обавезно: „изволʼ те шефе!"

Наредних дана ситуација на ратишту се није битније мијењала, а и Зенгино следовање бивало је тање.

Као звијери кад нањуше крв, тако су Вукови војници осјећали опасност. Око сервиса су користили неколико наткривених шахти за заштиту од дејства артиљерије. Сваки је задужен са по једном, једино је Мићу због висине било тешко стрпати у његову, па је поклопац морао држати на тјемену. Командири и курир Зенга, изабрали су колектор који је подземним каналом био везан са шахтама. Без обзира на спољну буку кроз канале се могло споразумијевати и командовати.

Њихов подземни свијет, широк педесетак метара, био је мален и скучен, али сигуран. У вечерњим сатима Јасмин би их уђуткао гитаром. Из разрованих шахти, као да плачу, јездио би јецај, прелазио постављене границе, миловао село на брежуљку, ливаде и шуме око касарне и нестајао пут ријеке. Рањеном душом одјекивао је жал за нечим што још није досањано. Гитара одређује када ће склизнут суза, задовољна спушта завјесу туге на уморна лица, последњим трзајем враћа у стварност.

Дуго ноћу, привремено измирени, село и касарна су јецали.

Као испомоћ одбрани, из команде је послата једна чета. Њен командир је убрзо рањен, водник побјегао за Сарајево, други тек стигао из школе.

Команда одбране касарне постојала је само на папиру. Командире тенковских, јединица ПВО и извиђачке чете нико није могао извући из подрума; не ризикујући чекали су наручену смјену. Потрешен задњим губицима, команду над јединицом

изврдава неодлучни заставник, свјесно препуштајући руковођење Вуку, који је током извиђања упознао већину војника и нижих старјешина. Заједно с заставником Рацајем обилазио је положаје, успостављао контакт, ноћу су обавезно проводили неколико сати са водом ван касарне. Наредних дана, поред тешких борби против усташа и њиховог циља да заузму касарну, нису имали губитака. То је био један од разлога зашто су војници брзо стекли вјеру у њих.

На захтјев да им из батаљона пошаљу командни кадар, добијали би одговор: сутра! Дочекали су сутра послије двије седмице, када је један од бивших контролора преузео команду. Првих дана, по обичају, пажњу је усмјерио ка опушцима и папирима на писти. Када су му удари артиљерије, који би почињали у цик зоре и трајали дуго, допрли до свијести постао је непрепознатљив. Мек као памук тражио је савјете од потчињених, прихватајући њихове предлоге без примједби и додатних питања. Водио је огорчену борби за голи живот, напуштајући подрум једино у очекивању смјене, или да му нос осјети свјеж ваздух. Одатле би њушио долазећа возила, врпољио се, постајао нервозан, око себе прикупљао ствари као вјеверица, утучен се враћао у најмрачнији дио скровишта. Нестао је без трага и гласа „због неодложних послова у вишој команди“. И иза себе оставио брдо опушака!

Ускоро стиже нови командант одбране, по чину мајор, коме стари негдје успут предаде дужност. И он заузе бусију у подруму, па је војска чула за њега, али га нико никад није видио. Поче премјештај из подрума у подрум, мајор се обезбиједи додатним снагама: окружише га кувари, курири, везисти, возачи и полицајци. Такво понашање војнике подсјети на расуло; без хране, воде и муниције, попустише негдашње стеге.

Вук је самоиницијативно обилазио војнике на линији одбране и својим присуством их храбрио, штитио и дизао из летаргије и учмалости. Зенга је уз прећутну сагласност, походио магацин и редовно доносио следовање.

Послије мјесец дана извучени су на кратак одмор у село Вукманић, батаљонску базу.

- Старији воднице, продрмај мало своје љубимце! - скоро убадајући дочекаше га командантове очи. - Ово је команда, а не вашар.

- Изволите друже кап...

- Војниче, - као удица згрчен прст призива војника. У пријетећем чекању савија леђа и крсти руке на хрпетњачи, погнут подсјећа на овна у борби. Ногом нестрпљиво гребе остатке леда, погну главу и вирну испод трепавица. Војник укипљен, трепћући избјегава поглед.

- Ниси извршио наређење, а шта сам наредио!?

- Дру...

- Нема приче! Како то изгледаш?

Кресну погледом, отпухну као да се гади:

- Угледај се на свог командира, чист, уредан, још да је закопчао дугме на кошуљи. А ти, погледај се!

Дуго пиљи као да пробада, скрену поглед:

- Ето, уреднија је она баба, - показује пут старице у пролазу.

Разговор с Вуком наставља у команди.

- Слушај Вуче, непрописно си близак с њима. Држи мало одстојање; јутрос гледам онај гитариста те тапше по леђима. Ови на стражи у команди, не могу бит' свакакви. Онај јутрос десет минута није био на свом мјесту. Остали леже и једу, ништа не раде. Продрмај их! Дај мало стројеве, ангажуј их!

Вук пући усне, махну главом и прогута јеби се! Бијес ускиптио, језа кожу претвори у брусни папир, лице дође лисичије, пупак дотаче кичму и истисну желудац навише. Проциједи кроз зубе:

- Можда је за вас тако. Треба погледати другу страну; то су дјеца, рано сазрели и презрели. Свашта су преживјели, неки се вуку још из Словеније по овом срању, можда ви то у својој заслијепљености не видите и не разумијете.

- Стани, полако...

- Кад сам већ почео, да се издувам. Од како смо овдје дошли, нико, ама баш нико да их било шта упита, обиђе; само „ваки су, онак 'и, не ваљају, неуредни, недисциплиновани“ и слично. Ја сам с њима ноћ и дан, знам како дишу, о чему размишљају и маштају. Шта ви знате..? Дрекнете на њега “поправи капу!“, пријетите „затвор-притвор –рапорт“ и даље ништа. Пуна вас команда, а нико да се сјети...

- Старији водни...

- Пизда материна, какав старији водник!? Ето шта сам! Како да вас правдам „ето заузети су, па ово,оно“. Стрпате га у затвор као штене, по цркавици, без ћебета... да чучи у шупи кроз коју дува. Мјесец дана молио је Бога да остане жив и сад да му се подсмијева онај што ће рат пресједјети уз топлу пећ. У команди сваком припада по пет-шест курира, референту чак четири и кад

год их видиш чешљају пошту. Не дају стражу, заштићени ко мед...

- Видјећемо за то...

- Није само то. Да вам кажем као човјеку. Ја имам тринаест оруђа и седамнаест војника, дакле, једно оруђе послужује један војник. Оцјена је многих у Мекушју да је захваљујући њима сачувана касарна, јер су, мада некомплетне послуге, одрађивали задатке на најбољи могући начин. Сад гледате само на њихове грешке, иако стражаре, чувају вас и ваше курире, дрежде на пријавници и објавници, доносе храну за команду, уз то их референт натовари својим прохтјевима. Кад је било најгушће онај побјеже...

- Не дозвољавам такве приче, он је мор...

- Морао је мене и њих оставити у говнима због неодложних послова, ма дајте! Војници су то видјели. Који је пос'о био пречи и неодложнији када је јединица остала без три командира? Ма, дајте! Исправићу оно што не ваља код војника, а остало „има цивилни џемпер, капа не стоји правилно, дужи зулуфи, није поравн'о папуче“ то ме не интересује. Једино их желим вратити живе и здраве, па послије... Успит, упитао би' јел' нам жив командир батерије, одавно га нисам видио?

Послије краћег одмора придодати су трећој чети у селу Сајевац. С виса, кроз сумаглицу, виде се Мекушје и сребрносива површина Коране, одакле, као пред кишу повремео затутњи.

Новом командиру Влади, коме је то први излазак на борбену линију преноси ратна искуства. Огрнут црном кожном јакном, правично строг, спреман на шалу, никао из народа, није бирао

нити се жалио док не догори до ноката. Кад би плануо, боље је не бити му у близини. Јак и стамен, као да земља пуца под њим од чврстине којом је зрачио. Није цјепидлачио, већ сматрао да свако свој посао зна најбоље.

- Слушај Вуче, ти најбоље знаш, осмотри и види шта и како ћеш, шта има да те гњавим.

- Добро капетане. Поћи ћу до Петровића и с њим до Ибриних положаја. Ако шта треба Доминко је на положају, за сада има елементе на раскрсницу.

- 'Ајд ти слободно, нема проблема. А, осматрачница... може код мене на кров.

Послије два сата утаначише начин дјеловања:

- Слушај, код Илића је мало шкакљиво. Синоћ дошао, није упознат са ситуацијом и не знам како ће се снаћ'. На спају с Ибром, морамо добро поклопити међупростор да се не завуку. Кол'ко имаш цијеви?

- Тринаест

- Их,Бог те мазно, Вучино... читава артиљерија. Какви су, чини ми се да је Доминко добар?

- Добри су. У Мекушју ко сингерице, преду. Имам све, позориште, оркестар, интенданта, ма све. Него, да одма' урадимо коректуру, ако се слажеш, да почнемо од..?

- Може.

Изнад глава, мина шиштећи располути небо, изгуби се у облацима, заборављена израсте у печурку. Ехо ишамара куће на раскрсници. Као послије кише изби још пар печурки. Овјерише

циљеве редом како су их нумерисали, а потом најавише долазак код Ибре да утаначе садејство. Команда увучена у јаругу испод виса, смјештена у двоспратницу подсјети их на мирнодопска времена. Дочека их сто начичкан саламом, сиром, краставчићима и грубо исјеченим комадима просушеног хљеба. На средини штрче флаше, до пола испијене.

Ибро завађен, раскречених ногу и десне шаке у међуножју, крешти на неког с друге стране жице:

-Јебе ми се за примирје... шта, ЕЗ и пизда материна, нек' помоле нос код мене па ће вид... не интерес... ја сам овд' Бог и батина... Какви Езе, мЕЗе, они ме не интересују и тачка!

Десна шака обавезно обухвата нос:

- Јел' видиш ово? 'Оће примирје, наши говнари објеручке прихвате, а усташе ударе по нама. Нема тога пишки-каки, једно ил' друго, а не овако. Турањ двапут узиман, потпишу примирје, они се врате. Ови из ЕЗ као „шта можемо“, опет дођу, моле „дај направите прекид „ и све по старом...

Хвата се међу ноге:

- Код вас јутрос пуцка, 'оће ујке да вас потпраше. Дај воду коњу један! - издера се на пристиглог војника. Поздравља Вука и Владу док празни донесену флашу. Владо се смјешка и сједа за сто:

- Поранила Нова година, славите, а?

- Није Нова, код нас је Бајрам. До сад је био пост, од данас кркај?!

- Вама вјера забрањује алкохол? - шеретски намигује Владо док флаша нестаје у ручерди. Грлић поскочи, а низ грло загргота. К'о

изненађен, између гутљаја промрнђа „их ракија, чачанка!" и поново натегну.

- Блек је задужен за снабдијевање, сад ће и он с рибом, - као да жели прекинут Владин цуг, огласи се Ибро.

С треском врата Блек нахрупи у собу праћен групом војника:

- Шта је ово, а рапорт, како се дочекује поглавица?

Оструган до коже, дјеловао је одбојно. Ништа га није могло избацити из равнотеже; критике и похвале примао је равнодушно, као да га се не тичу. Све је радио успорено, ријечима и покретима опипавао је и миловао. Упркос првом утиску био је добар и никад није долазио у сукоб са себи равним и војником који је за њега био закон. Грешке потчињених примао је на себе, због чега је био омиљен.

Потакнут Блековим наступом, Владо одскочи уназад, испрси се, сјецну руком ка челу, промуклим дубоким гласом одговори:

- Друже Блек, стари поглавицо шишмек, вођо свих Срба и остали' народа и народности, предсједниче шљокаџија ближе и даље околине, таманитељу обојени' и бистри' пића од брље, лосиона, питралона до племенитог вискија, добро дош'о с рибом и величанственом кобасицом! - спушта руку у међуножје стиснувши кобасицу.

Мала станка, као да воде двобој очима. Уздахнувши Блек узврати:

- Боље вас наш'о браћо! Драго ми је да присуствујете вијећању поглавица свих племена од великих ријека Купе и Коране, Плитвички' језера, Тушиловића, Мекушјанског Луга и Вукманића. Врховне поглавице од Призрена и Белог града нису

присутне, заузети су потрагом брлога за зимски сан. Као дар, вијећу доносим рибу, - окрену се војнику који дода послужавник са печеним рибама. - А, кобасицу остављам за прољећно засиједање послије зимског сна, - војник му хитро дода флашу из које цугну, широким покретом рукавом обриса уста. - Хауг, ја сам говорио!

Прича изломи вријеме на парчиће, као старосједиоци имају шта да причају.

- Пусти то Блек, него, испричај нам како ловиш рибу?

- Како... лако, устанем па на Корану ил' Купу, никако да упамтим која је која. Умијем се, сркнем гутљај два, док екипа за припрему обави свој дио посла. Е тако, најавим се ујкама, покажем распоред овјерен од Осме, они мук, тад наступа пјевачка група, једно два рефрена да орасположим ујке...

- А ујке, шта они?

- Шта, јебеш и'. Вире очи из бункера, е оволике, - прстима окружује очи.

- Ако мрдну, екипа за подршку опали из бестрзајца за опомену. Сједнем на камен и забацим удицу, с почетка обично гризе сића. Ујке приупитам ђе су велике, ваљда имају задуженог за пецање, а они руком из бункера показује доле, дубље. Мијењам прибор, откачим осигурач и бућ поред камена. Бууууум, ујкама сјевћу беоњаче, очи набрекле ко да су и' цијелу ноћ киселили у брљи. Прађ, прађ, лупају репови површином и рибетине саме скачу у канту. Кад се напуни поздравим ујке. Ако се узврпољe опалим још једну. Ко не вјерује сутра има наградно пецање.

- Реко' ти да је луд, јебеш му матер, откачено, к' о да је 'шиш' о мозак,- дода Ибро.

- Паметно, дода Блек. - Унапређујем те у поглавицу пет језерски' племена.

Раштимовани оркестар развукао хармонику док у уста покушавају углавити неки борбени текст. Знојни воњају ускислим чарапама. Флаша попут ноћног лептира кружи око свијеће. Зуби животињски ждеру саламу и рибу, као суве гранчице крцкају рибље кости. Умртвљене мождане вијуге форсирају Корану и Купу, освајају висове око Карловца, пале, руше и убијају све што се креће. Напредују окружени димом цигарета, ракијом и винским испарењима. Стављају све у покрет, „циљ два школски димњак", „јуриш на шумицу", шкрипа зуби имитира звук гусјеница у окрету, грч и дробљење у желуцу, као топовска ригају раскречена уста... Непомична тијела се надимају и нарастају, нагрижене очи се сужавају у зрно бибера и једва наслућују разигране сјене.

Јутро полаже мамурне главе на столове умрљане жутозеленом бљувотином. Хармоникаш кркља заваљене главе преко наслона, руке оклембешено висе, на грудима дише хармоника. Разваљених уста као да ишту још рибе и саламе, у ћошку згрувана гомила пјевача. Ибро мрмља брадом у сто, тражи курира изгубљеног у ракијском испарењу. Лијева рука као наслон глави, док десна вршља у међуножју. Из отворених уста цуре слине. Заваљен на леђа, Блек упорним покретима враћа спалу ногу на кауч, а полуотворено око трза капком при сваком удаљеном пуцњу. На поду испред кауча, раздрљених груди с шакама под тјеменом Владо изваљен ћурлика као парни лонац. Шаћир потрбушке пегла клупу, личи бродоломнику на отпалом дијелу брода док рукама одржава равнотежу.

Нигдје мајора Марковића да подврисне како се и дању и ноћу, свагда и увијек, мора пазити и чувати лик, морална чврстина, углед и надасве страрјешинска част.

С виса изнад јаруге у којој се скупило село, у непосредној близини положаја, Вук из Ибрина правца разговјетно ослушну злогуку рафалну паљбу, која учеста, постајући дужа. Од Карловца загромуља, а недуго ехо експлозије се прели преко Ибрине зоне одговорности, поклопи јаругу и одлепрша пут Тушиловића. Непосредно иза Владиних положаја, окрену се тенк у мјесту, шкрипом подера асфалт и неста. Заклокоташе 84-ворке, плану раскрсница, као да је неко појачава на дугме,борба доби у жестини. Владо кроз шуштање станице помену „Ибрино срање" и неста у етру. Гранате поцијепаше спуштене облаке, рикошетирани гелери цвиле и јаучу. Окован путањама пројектила ваздух подрхтава и отима се, небо се преда и кроз растурене облаке просу блиједу мјесечину. Разријеђена ноћ плану и поклекну рањена мноштвом експлозија. Тупим ударом у месо зрна прекидоше лет, гелери престругаше вене и артерије, челичним зупцима пререзаше кости. Откинут уд из груди оте језив крик, шикну у водоскоку крв и обоји смрзлу земљу. Ракета пронађе погрбљене силуете у трку. Уста минобацача на моменат бљеснуше знојним музгавим лицима.

Затечен, Вук се испе и згрчи на тераси спаљене двоспратнице.

- Вучино, можеш ли до мене, - зашушта Владо смиреним гласом. - Слушај, нема је на карти... школа... скоро је изграђена... иди преко један... један и нешто, можда километар и двјеста, до орјентира два, на карти иди лијево до орјентира поље... поклопи од поља до двојке. Уради што прије можеш, густо је, навалили су као стока.

- Имам елементе, чујем везом да дотурају појачање у тај рејон. С твојим допуштењем ударио бих тачно од споја са Ибром, код шешира, па ниже до зелене куће. Искрцавају из возила у том рејону, ту су најрањивији.

- Прихваћам, кад будеш спреман дај једну-двије, да осмотрим.

Јечи јаруга: "угломјер... даљинар... пуњење... први готов..."

- Пали !

- Владо, иде! Док не падне, да те обавијестим, у сваком моменту на свим правцима могу отворити ватре, усмјерио сам цијеви појединачно на разне правце...

- Одлично Вучино, то ти нисам стигао предложити, јебеш му мат... ево је... повуци за педесет улијево, даљина идеална, пређи на брзу... код Ибре је изгледа критично!

Код Ибре горе небо и земља, све блешти; кроз одсјај високо лебди облак прашине. Пламени језичци лижу небо. Из јаруге, ужарена тјелешца шиште и прелијећу двоспратницу. Артиљеријска ватра открива погурене прилике уз оруђа. На пјешадијским положајима зацврча спржено месо и раскрави танку поледицу. У почетку тврда и клизава, земља натопљена крвљу поста гњецева и љепљива. Танким прамичцима испаравају раскомадана тијела. Око шупљим погледом нишани небо, откинута нога одзвања батом корачнице. На испруженој руци преко грудобрана, као уснула, лежи глава. У згрченим прстима умјесто букета цвијећа, прамен сасушене жуте траве. Истопљене и свијене зврје одбачене пушчане цијеви, упорно кликти напуштен телефон, сузе зидови препучених подрума, подрхтавају и руне се склоништа под бременом тешких пројектила.

Ноћ избљува ужарено жељезо и, пред смрт, невидљивим везама утаначи примирје. Ватра спласну, мир је ремећен појединачним пуцњима. Попут миша вјетрић хладним дахом зашушка сувим лишћем и с положаја донесе разбацане ријечи. Ситно и тек разбуђено јутро као да се брани сивилом од свјетлости. Изненађено попусти и откри начета и разбацана тијела на ничијој земљи.

Од свих заборављен, уста пуних открављене земље, мукло јечи рањеник.

Окупана сунцем, из јутарње измаглице изрони рујева шума. Бљесну попут огледала и исија сву љепоту. Крваво небо засједе на врх борика и јутро замириса по лучевини.

Вирећи у излог природе, Вуку се дан учини тако лијепим и дође му да заплаче. Обузеше га очај и безнађе. Спуштајући се изломљеним степеницама баци поглед на излокан пут оивичен ниским шибљем, којим се котрљала грудвица његових војника. Попут птића, ослобођени ноћашње напетости и раскрављени сунчевим зрацима, тихо су чаврљали. Осредње грађе, љепушкасти Доминко га извијести о стању на положају, а Јасмин помилова гитару.

Прошапута:

„Нека их, нека кроз пјесму бјеже далеко од свега, докле могу; ако се може игдје побјећи. Побјећи у празнину, бездан, прапочетак...“

5

Дробљење и цвиљење, нагло бљескање пружног освјетљења, лупа потпетица и тресак отворених врата инстиктивно покренуше руку ка мантилу. Бљесак га врати на положај у Сајевцу. Осјети подрхтавање, таму склоништа; шуштање у тунелу подсјети га на лет ракета ВБР-а. Као да се брани, стеже крајеве мантила...

Послије првих окршаја у Сајевцу настаде краткотрајно затишје. Неколико мина и ситних чарки одржавали су напетост. Стиже и вијест како је тих дана Вуковар пао. Блек је ријетко ишао на пецање, а Ибро, који је изазвао претходни напад, хтијући да „покаже ујкама ко је газда'', није се помаљао из најдубљег подземног подрума. По угледу на њега, а у заштити свог дијела подрума, неки комадири су одбијали пријем без претходне најаве и дебелог разлога. Окружени куририма, куварима, возачима и полицајцима упорно су бранили своју територију. Након затишја услиједиле би жешћи сукоби, а сав терет је падао на плећа нижих командира одељења, водова и Владину чету.

Једини излазак возилом на борбену линију команданта је коштао рањавања. Зарадио је малу огреботину на бутини и у виду магле нестао следећих неколико мјесеци. Остали чланови команде шпартали су позадином, равнали возила, чистили сеоске улице од пикаваца, поткресавали шибље уз пут и чешљали прошлогодишњу пошту.

Настало је претумбавање јединица, прво на положаје уз Корану ближе Војнићу, потом на босанску границу уз ријеку Глину, у село Катиновце. Шушкало се о некаквом примирју и повлачењу ЈНА из Хрватске.

Извучени су у околину Топуског, село Перну. Батаљон се размјестио по рубним кућама, а Вук с водом у центру села. Поред своје обављао је и дужност командира куварског одјељења. По већ устаљеном распореду имао је задатак да с једном објавницом обезбиједи насеље и постави пријавницу на улазу из Топуског, а заузврат су ослобођени страже код команде.

Путем кроз село почели су крстарити плави шљемови.

Командни кадар и неуморни „контролори“ изненада се устумараше по трупама. Сваки час неко је долазио или одлазио из јединица, проналазио недостатке, упућивао на грешке, указивао да се мора чувати морал и достигнути ниво дисциплине. Организовали су прославу дана јединице, заказивали смотре и прегледе. Да се не улеже организована је настава, која се сводила на стројеви корак сеоском улицом. Једна од омиљених и незаобилазних радњи, поздрав команданту, редовно је извођена, ако би селом шеткале снаше. Комплетан командни слој батаљона појавио се у том тренутку; испршени и налицкани уживали су у исказаној почасти. Рањени командант, пристигао непосредно пред премјештај у Перну, иако је рана била обична огреботина, при контроли и шетњи кроз село тешко да се кретао, док је у канцеларији заборављао на повреду.

Вуков вод се налазио под посебним третманом; сви су га надгледали, чак је и референт персонално долазио да им уручи пошту. Они одозго су водили рачуна о признањима и наградама. За успјешну одбрану неосвојивог подрума, медаљом, одличјем и писменим похвалама, награђени су командант лично, Ибро са саборцима, понеки курир и поштоноша. Погинули, рањени, сакати, музгави, чинили су статистику „јер, рат је, гине се“, а у

подсвијести, „шта ће мртвом медаља, чин и остало, треба живим дати да уживају“.

Некакав опомињући, унутарњи глас је надјачавао околиш:

- Еј мој Шемси, шта ће медаља твојој дјеци која те неће упамтити, шта ће Јасмину и његовој старој мајци која ће ионако брзо умријети..?

- Старији воднице, ево иде наш командир батерије, - дежурни улети да извијести Вука.

- Синиша, док се спремим, предај рапорт... Је л' војска чисти оруђа?

- Аха, ту су испред. Да и' постројим?

- Ма јок, нек наставе. Хајде иди, шта си се спетљ'о?

На излазу терасе стоји капетан, плав, висок и буцмаст. Отпоздрави.

- 'Ајд воднице да мало прођемо освојеном викендицом. Чија је?

- Не знам, рекоше неког мјештанина који дуго живи у Београду.

- Лијепо, Бога ми; види како је лијепо уредио, сигурно је ужив'о на одмору? - као чуди се командир.

- Мјештани кажу да је ријетко долазио, тако... једном годишње, - Вук наставља разговор. - Позади има нешто воћа. Испод је рјечица, сијече поље, лијепо за роштиљ. Ако је имао времена мог 'о га је угодно утрошити.

Док пролазе просторијом за војнике, капетан се нагло уозбиљује, загледа простираче, ћебад, отвори ормар у коме нађе

пар конзерви и нешто двопека. Завирује у фрижидер, сагиње се, отшкрину врата купатила и затиче Лазу са жилетом у руци.

- Напоље војниче... зар се сад брије... шта си јутрос радио? Напоље, шта гледаш!? Војник попут шугава пса стругну између њих.

Обливен црвенилом по лицу, капетан не попушта:

- Погледај, лавабо пун прљавштине, огледало умазано и ено опушак... не може овако, мора се знат ред. Одређујеш ли редаре?

Вук клима главом: - Урадиће послије, нема проблема капе...

- Слушај старији водниче, изгледа да су ови твоји много попустили у понашању, иду по селу, ору и пентрају се по тракторима... Не може то тако, ред и дисциплина су на првом мјесту. Ништа ово не ваља!

Вук га гледа разрогачених очију,а види оца:

„Пусти нека тече Крива Дрина, и тако јој је суђена Сава. Остави се ћорава посла. Живот је најбоља школа. Слушај сине и разлучи право од кривог, добро од злог, кукавичелук од јунаштва, људскост од бескичмењаштва... Почуј шта ти каже стари, у свијету има свакакиʼ људи, прикучи се бољим. И знај, нико није исправио Криву Дрину, а јопет, немој одустати да је исправљаш...“

Проврије у њему сељачка крв. Зашто било коме остати дужан:

- Слушај капетане, да ти ја кажем једну, онако гостовички; гони се у пизду материну... Је лʼ јасно? Ето тако! Ово ти је задњи пут да прођеш ону капију. Напоље! Шта је, шта си зин'о? Напоље!? Је л сад јасно!? На-по-ље !!!

Забезекнут и изненађен наглом промјеном код Вука, капетан полагано изадје натрашке, руком пипајуци кваку. Сидје степеницама тријема, кораком као да се ништа није десило.

- Старији воднице, дођите ов... - позива скривен иза угла викендице.

- Шта сам рекао, капетане, видиш ли капију, - не даде му да заврши.

- Последњи пут ти кажем - напоље! Шест мјесеци, док су овдје горјели небо и земља, ти лелемудаш по Македонији и Призрену. Боле те, велиш бубрези. Кога год смо питали, одговарао нам је „командир вам је оправдано одсутан". Дошао си сада када је опасност прохујала, не боли те, прошла те упала.

- Ево, - показује на војнике глава свијених уз оруђа, - ево, њих питај како су, које проблеме имају. Ни добро јутро, ни добар дан, коњи, магарци, стоко, прош'о си поред њих к'о поред турског гробља, к'о да не постоје. И твоју гузицу су чували, само ти ниси тога свјестан.

- Напоље! - продера се још једном.

Неразговјетно мумљајући и пријетећи прстом, капетан се дохвати капије и неста путем ка згради команде. Вук, нарогушен као да је прикључен на струју, врати се унутра.

Послије пола сата поново улази дежурни:

- Старији воднице, ево другог капетана, замјеника команданта, тражи вас на капији.

- Добро Синиша, реци му да долазим.

Натоварен Дрином, сликом погуреног оца како крчи прљугу, правдом и кривдом, свакаквим људима и лицемјерјем, излази до капије. Поздравља с „извол' те капетане“.

- Вуче, дош'о сам... малоприје твој командир... - црвен у лицу од збуњености или љутње, збори замјеник оног на неодложним пословима. - Овај, не можеш тако пред војницима, ипак је он... незгодно је и није по правилу службе... Има свако своје... јел, може се...

- Капетане, ако сте овдје тим поводом, џабе сте долазили. Ето ме на разговор, у команду.

Команда смјештена у згради, предратне мјесне заједнице, прекопута једине кафане у селу. Шкрипе дрвене степенице, низ које слијећу и узлијећу курири. Соба топла, испуњена сладуњавим мирисом. Командант рукама и задњицом насјео на сто. Замишљен, погледа упртог у дрвени под, док проговара не диже очи.

- Опет иста прича. Који је ђаво уш'о у тебе, увијек ти нешто не годи. Ста је сад било? - Са задњим питањем подиже главу и погледом га прободе.

- Не знам ни сам, ето тако... Колико пута сам питао за њиховог, то је њихов командир не мој, пошто сам привремено на овој дужности. Двапут је долазио да правда боловање, мог'о је навратити на положај бар минут, да види војску и нек иде с милим Богом? Прпа баћо, требало је омирисати прву линију, није мог'о због болести бубрега. Исти му ђаво, бољели га овдје, у Призрену, ил' Скопљу. Сјећате се када сам ја добио боловање, у листи је наведено строго у кругу породице. „Не може, лези у клубу“, рекли сте. И шта сад...

- Водниче, не можете тако према кап...

- Према капетану, хоћете рећи? Каква је разлика у њему као старјешини и њему као обичном смртнику. Никаква. Плаши се исто као и ја. Да не мислите како је мени драго што сам овде? Знате како ме нешто вукло из Мекушја и Сајевца, с то пута сам погледао низ пут којим смо дошли. Шта сам требао, разбољет бубреге, ноге, главу ил нешто друго...

- Није то што мис...

- Знам ја шта мислим. Је ли Илић прекинуо боловање и дошао на положај, јадан по Сајевцу трчкарао између кућа као миш; можда се у себи кајао, али нико то није примијетио. И сада када овај мене контролише „ништа то не ваља", нећу да му одћутим. Тако мислим и на крају тако је било, питајте остале командире из батерије, сваки ће вам истину рећи. На крају крајева, и ви из команде се не претргосте у обиласку борбене линије; вама, ето због тог рањавања које није озбиљно скидам капу. У Мекуш...

- То смо раскрстили. Овако, да ми ово скратимо. Шаћир се враћа у вод, а ти да наставиш у кухињи. Је ли јасно?

- Разумијем друже капетане.

Долазећи период утрошен је на отпуштање војника. Нико није могао користити редовно нити наградно одсуство, тачно на вријеме, када је коме падало, развојничавани су ријечима: „данас раздужујете наоружање, униформе остају да их дужите у резерви". Растајали су се ћутке, уз горко сазнање да су бранили оно чега више није било, да су гинули за земљу које више нема. Њиховим одласком топила се и нестајала, попут мјехура од сапунице једна јака армија, ЈНА. Нису пјевали „војска стара иде да одмара", јер њихове чизме није имао ко да обује. Групно су

превожени до Бихаћа, а одатле одлазили свако своме јату, према властитој жељи, нахођењу, или националној припадности.

Зенга му се јавио из Бијељине. Никог свога није затекао у напуштеној Касаби, није знао гдје су и шта ће. На упорне молбе да дође, Вук му је одговорио:

„Сједни на први воз ил' аутобус, ако не можеш, преpливај Дрину, важно је да пређеш у Србију. Ево, узми братову адресу, кад ми јави да си прешао долазим по тебе“.

„Нека шефе, већ ћу се снаћи, имам неке пријетеље“, тако је текао последњи разговор. И никад... никад више његовог дјечијег осмијеха. Само у сну и кошмару понекад чује, „вратио се твој Зенга шефе, немај бриге !“

Крвави слијед територијалног распадања југословенског заједништва, националне хомогенизације и митологизације, подизања републичких симбола и баријара, разбаца их кроз простор и вријеме. Од сабораца и другова постадоше љути противници, али унапријеђени у господу.

Понекад, као да назре њихове ликове, протутње поред њега насмијани, озбиљни, уплашени, шћућурени; узалудно пружа руке да их дохвати. Нестају неумитно као вријеме, да би се повремено појавили. И тако у круг.

Поново је шпартао призренском касарном, градом и околином. Није му сметао устајали смрад, окачене овчије полутке с којих је капала крв, ни шиптарско добацивање – шкија.

Испод павиљона, непосредно уз ограду ,Вук троши вријеме с групом непознатих резервиста. Поред ограде, од њеног

скретања према магацинима, пружио се ров. Негдје на половини, на заравни испод тополе, двојица резервиста наизмјенично рују и избацују земљу. Смјењују их остали из групе сваких десетак минута, а уморни отпухну и опруже се на простртe блузе. Истрошени животом, у просјеку око педесетак година, заударају на влагу што је лучи земља. Јули, а ипак је прохладно. Поучени искуством претходних дана, иако је вријеме за љетне униформе, неки из павиљона носе блузе „за старе кости".

По неписаном правилу одзвања хвалисање оних који нису осјетили ратне страхоте, нити знају шта је крвава траншеја. Неустрашиви у најжешћем окршају, гдје звижди, грми, зује зрна испод и изнад ушију, лете бомбе, пуни мржње и жеље за осветом јуришају, из окружења праве пробој, ускачу у тенкове... Језици палацају брже од мисли, па не чуди ако неко провали како је баш он негдје тамо на Банији у судару са усташама јуначки погинуо...

Истина стење, гребе, чупа и отима се, поражена одступа и уморна заспи.

Из кућа поврх касарне допире музика. Путем уз ограду пролази група дјеце, скрајнутих погледа високо издигли руку с два испружена прста. Обло брдо докотрља нешто слично далекој грмљавини.

Као да се утркује, гласну се хоџа с оближњег минарета надјачан црквеном звоњавом. Натмурено небо изнад Шадрвана, на неколико мјеста избушено сунчевим стрелама, просу златни прах. Полагано, као да се развија филм, бљеснуше обронци над Љубиждром. Пут за Велику Хочу и Ђаковицу попут бјелоушке мигољи и вијуга, возила као да миче невидљива рука. Куће уз пут обојене позлаћеном траком сунчева сјаја приближише фасаде.

Изнад Богословије процвјета и као да веже букет, дуга направи лук.

Загледан у љепоту природе, на тренутак, као да га нека сила пренесе у Тушиловић код Карловца. Још једном прође околином куће инжињера Лазића, сјети се ријечи резервисте Поповића.

„Шта смо ми у ствари,и ко смо? Назадујемо, рушимо и дијелимо се; палимо, уништавамо, мучимо и очекујемо тапшање по рамену као знак одобравања. Тако и на другој страни; једни другима кезимо зубе и режимо слинавим губицама“.

Свака срушена или запаљена кућа набрала би озарено лице многих Поповића, уз нијемо одмахивање главом. Они који су пројектовали, скицирали и градили људски дом, мост да повезује сусједе, репетиторе, гледају у њима сву љепоту и вриједност људских руку. Кад све то нестане у диму и прашини, они налазе злобу тих истих руку. У крви, просутом мозгу, распалој утроби, угаслом оку, виде један точкић који је могао свијет погурати напријед. Али, једно парче олова и челика све је зауставило и уназадило.

Због тога је упијао љепоту природе, знајући да сваког тренутка може нестати.

Није прошло дуго, добио је наређење за прекоманду у Београд. Смијао се у себи: „Ето, одох и ја горе !“

6

Вук је поново путовао истим возом и чинило му се у истом вагону. Није чуо једнолично клопарање точкова, у ушима су му, тупо и пријетеће, одзвањале женине ријечи: „Дје ћеш опет, зар ти није доста Хрватске! Зар једино ти да браниш уставни поредак непостојеће земље и част армије које нема? Шта ако погинеш, ил' будеш рањен... Како ћу сама с дјецом, а не радим...?"

Зворник. Бијељина. Добој. Чекање у команди оперативне групе Добој и молба да га пребаце на ратиште у родни крај. Изгледало му је чудно и сумњиво што два дана нема превоза, уз нелогично образложење „чекај да неко дође из тог правца".

Треће јутро осјети чудну збрку, позваше га код оперативног.

- Ти си за Гостовић. Е, па овако... Гостовић је синоћ пао, у пизду материну!

Вук приђе ишараној топографској карти и руком поклопи оловком прецртани рејон. Некако дође укриво и сасвим супротно од замишљеног мјеста. Шкиљи и покушава пронаћи позната села и засеоке, у нади да је у питању грешка.

Оперативни неумољиво и без трунке емоција наставља:

- Ма,говорио сам ја да су то пизде! Онај њихов само кука; дајте ово, пошаљите оно... Као да смо мађионичари - хоп, ево зец из шешира!

Посрамљен, ни сам не зна због чега, избјегавајући оптужујући поглед, Вук без ријечи слијеже раменима. Оперативни, нема ознака на униформи па не зна како да му се обрати, дуго шетка око стола, замишљено чешка браду и подбрадак, отпухне као да је нешто лично изгубио.

- Знаш шта, пошто сада не можеш тамо, ови твоји, изгледа да се већина извукла, немају гдје до у Возућу... Знаш ли гдје је Возућа?

На Вуково одречно одмахивање настави за себе: - Нема везе, вечерас би неко треб'о доћ'. Ништа, буди ту, неко ће се већ јавити.

У току ноћи, на интервенцију мајора Станковића, пребачен је на одредиште.

Током рата неколико пута се састајао са поменутим мајором, који му је изгледао попут српског ратника из доба Карађорђа. Окићен струном јаке црне косе, живахним бистрим очима и густо спојеним обрвама што штрче к'о натруле стрехе. Потамњело и разгранато лице, с јагодица виси румен и слива се живом оградом бркова на скоро дјечачке усне. Такмичећи се с јелама и боровима Озрена и Требаве чини се како их надвисује. Широких рамена, стасом и висином затвара поглед, иза њега једва се назире реп колоне. На јаким шакама леже околна брда, ријечи хуче котрљањем камена. Погледом убада, неодлучне стријеља гаравим очима, гласом удара печат.

У долини Криваје Вука смјетише у команду једног батаљона.

Уска просторија с радим столом и раширеном картом по њему, ниско спуштена сијалица баца мутно свјетло на прилике око стола. Неколико столица поређано уз зид, ниски нахерени сточић, пар прљавих кафених шоља и сто; то је сав намјештај. Кроз замагљен прозор, измијешан са шапутањем прилика око стола, допирао је тихи шум,час јачи па слабији. У просторију су ужурбано улазила и из ње излазила униформисана и полууниформисана лица. Из сусједне собе, коју при уласку није ни примијетио, чуло се једнолично лупкање по писаћој машини.

- Е мој другар, дође ти! - од стола се одвоји осјенчена прилика мајора Мишића, средње висине, огрнута маскирном вјетровком, с пријатним и очинским ријечима, као да их гњечи. На свјетлост изложи округло лице правилна носа, меких и скоро дјевојачких усана, неодређне боје очију, смеђих трепавица и обрва, сличне косе са жутим преливима на завршецима.

Блага погледа, помјери руку на поздрав.

- Извини, имамо проблем, можда си већ чуо за Гостовић. Остале нам у окружењу двије чете. Ти одмори, пошто и овако не можеш ништа помоћи, па се видимо сутра. Нека те неко од курира смјести.

Неста попут сјене, а његово одсуство потраја неколико дана.

Ујутро Вука позваше у команду бригаде, а одатле упутише у команду непостојећег батаљона Гостовић, без посебног задужења,уз препоруку: „јави се њима па ће ти они нешто наћи". Нови командант, резервни водник и предратни полицајац, прими га с изразом досаде на лицу, пребра непопуњене ресоре. Упита и препоручи:

- Како се разумијеш у оне зајебанције с отровима, ХБО, како би ПнХБО, тако некако... Е, мог'о би бити начелник, ил' референт!

Као и у Призрену, осјети ехо посмртног опела, скупи се над конзервом говеђег меса и комадом тврдог круха које донесе ситна прилика. Замјеник команданта, резервни мајор и предратни професор, поваздан чучи уз Крекину пећ пуну ужареног угља и жицом пробада муштиклу. Ђошан, Мишановић, некакви замјеници и референти шпартају Возућом у потрази за изгубљеном војском. Сваки пут дођу неиспуњене норме, није им

јасно колико је довољно ухватити Гостовићана и због тога избјегавају подношење дневног извјештаја.

Вук се привуче уз позадинца Ћићу, који изгледа једини одрађује свој дио посла по ПС-у и како треба.

Дани пролазе у прикупљању и формирању фантомских јединица. Пуковник Лисица стиже аутом из Добоја и на сложеном сипорексу, на Стошници, држи говор о јавном суђењу похапшеној команди „због издаје", вријеђа и враћа утучене борце у правцу Бановића. Ни помена о погинулим, рањеним, промрзлим, новорођеним, спаљеним кућама, порушеној цркви...

Грми и пријети, оштро и официрски:

- Од ове гомиле сипорекса нема мрдања!

Референт Вук преузима иницијативу: обучава противавионце, минобацачке послуге, извиђаче и изводи борбене групе на линију одбране у рејон села Оштрић. Јединице на линијама попуњавају рупе због којих је, између осталог, дошло до пада Гостовића, јер некаквом локалном ускогрудом политиком никада нису биле покривене. Не познајући терен, читаве чете у току ноћи постављају се на отвореном и брисаном терену, тако да током дана немају могућност опстанка нити извлачења без губитака.

Вршене су опструкције дијела општинских органа у збрињавању избјеглог цивилног становништва. Читаве породице затицала су хладна мразовита јутра под отвореним небом. Било је случајева да се забрањује смјештај у празне куће дезертера, које су неком чуване. Поред свих напора да се цивили и борци задрже на простору Возуће, због маћехинског односа, неразумијевања, несналажења и немогућности опстанка у

зимском периоду, народ се покренуо ка Добоју. Дио становништва са територије Гостовића, више оријентисан ка Жепчу, у току ноћи кренуо је на пут без повратка, да би следеће вечери сви несмјештени пошли за њима.

На Озрену, најужем дијелу пута стијешњеног окомитим литицама, на температури двадесетак испод нуле, пуковник Лисица правилно распоређује резервне снаге, „које није имао за одбрану Гостовића" и блокира пролаз. Појачани тенковима, самоходним оруђима, специјалне војне јединице храбро и без узмицања ни за једну стопу, извршавају наређење претпостављеног.

Но пасаран! - био је мото пуковника и његове силе. С једне стране нејач и сиротиња, с друге моћ и техника. Ни помодреле руке, свјеж гроб у смрзлој земљи, молбе свештеника озренског манастира, плач гладног и промрзлог новорођенчета, сузне очи самохране мајке погинулог борца, није откравило пуковниково ледено срце.

Но пасаран! - гласила је заповијед пуковника истурених груди испред кога су стајали оклоп и челик. Ништа из Гостовића не смије проћи; човјек, жена, дијете, животиња, живина, миш, птица. Ништа. Нек леже и скапавају.

Није било сипорекса, али Вук чу оштар глас, или му се само причини:

- Мени требају побједе које доносе ордење, виши чин, које ме шаљу горе. Враћај се назад, ваш пораз је моја побједа, ваше нестајање степеница за горе . Живи не можете преко Озрена, нема медаље, тапшања по рамену, чина генерала...

Девет дана је вођен двобој смрзнутим очима, свјежим гробом, плачом новорођенчета, пркосним ћутањем, помодрелим рукама. Поражен, пуковник је покупио своје јединице и на челу с њима нестао у снијежној вејавици. И послије топљења снијега иза њега је остао смрдљив траг.

- Вуче, дођи у команду да се нешто договоримо! - позва га Мишић.

Посматра га и чуди се како у овом паклу дјелује њежно, меких и одмјерених покрета, као да их је увјежбавао у театру. Дјелује умирујуће, попут љековите планинске траве. Ради и говори без журбе, а увијек стиже тачно на вријеме. Предлоге је примао од сваког, вагао не дозвољавајући да се примијети његово неслагање. Кроз причу би благо усмјеравао саговорника, тако да би и он сам уочио нелогичности и недостатке. Није избјегавао борбу, знао се наћи у вртлогу битке, без објашњења кад и одакле се ту створио. Борцима је сугерисао да се чувају, а сваку погибију дубоко је преживљавао, издвајањем и ћутњом. На помен имена настрадлог намрешкао би чело, сузавао очи изазвавши боре у угловима, а лицем би прелетјела сјена.

- Сједи Вуче, ево ту, шта се измичеш вратима, дува испод њих!

Док се спуштао на столицу, не скида поглед са Мишића који је прелиставао некакве папире, мрмљајући за себе: „могао сам њи' овдје... добро би било, морам, морам ту појачати... њима смјена... за храну, то може предвече... ово је сређено...“

А онда се хитро обрати саговорнику.

- Е, овако... Тебе смо планирали у Ударни батаљон, а они су у Калајишима. Растурени су наскроз, посебно послије борби на Маглају и рањавања команданта. Богами има доста рањених,

неки су прешли у први, има једна група у Свињашници. Доста их је неангажовано, лутају и кокошаре, без команде. Треба их окупити и устројити, добар су потенцијал. Данас идемо горе да видимо шта се може. Је л' се слажеш?

Следећег јутра Вук освану у батаљону и прими дужност уз мале несугласице. Први дани прођоше у међусобном упознавању, допуњавању непотпуних одељења и реорганизацији пјешадијске чете. Посебан акценат је усмјерио на обуку и подизање физичке спреме. Са извиђачима је шпартао од Вијенца до Поља, у кругу од тридесетак километара. Обишао је критичне линије одбране, упознао поједине команданте и командире. Све предлоге износио је Мишићу, начелнику штаба бригаде, пошто команданта још није видио. Касније, кроз сусрете с њим закључио је да се тај не тријезни. При одласку из Возуће му је признао: „Када сам прво јутро спознао да се налазим у окружењу ријешио сам да се не тријезним. Једино је тада ситуација ружичаста“.

Прво извиђање и сусрет са муслиманским снагама протекао је без губитака. Није испунио задатак једино у оном дијелу у ком је пијани командант захтијевао довођење живог језика. Наредна акција била је засједа у Пољу, селу између линија раздвајања. Провели су дан и ноћ без резултата. И пјешадијска чета је имала свој удио у борбеним дејствима, попуњавали су отањале линије и повремено ишли у извиђања. Касније је на његово мјесто постављен Зока, борац тога краја, са којим је учествовао у неколико успјешних акција. Док је био на тој дужности имао је двојицу погинулих и неколико рањених. Све до последње офанзиве, до пада Возуће, није било великих губитака у батаљону. У последњој борби већина из батаљона је остала да својим гробовима прича покољењима о херојској борби у одбрани Возуће. Сјећа се њихових лица, из којих је избијала

некаква чудесна снага; као да су јахали крилате коње, увијек озарени и весели када сазнају за акцију. Били су живахни и разиграни, стално у покрету. На помен рова су се гадили и заклањали једни иза других, како би их промашило командирово око.

Послије годину дана вођења Ударног батаљона Вук је добио задатак да окупи и реорганизује борце некадашњег батаљона Гостовић. Велики број је био ангажован у бројним јединицама на широком простору; понегдје два-три, негдје група, а највећи број у Дервентској и Прњаворској бригади. Становништво је населило мања мјеста око Добоја, Дервенте, Модриче и Бијељине, а било је групица и у другим мјестима Републике Српске.

Последњи командант, Мирко Лазић, један од предратних директора „Криваје“, заједно са Савом и Нешом, неуморно је крстарио Озреном у настојању да сазна привремени ратни распоред бивших бораца свог батаљона. Као сјенка пратила су га тешка размишљања о паду и трагедији Гостовића. Отворена рана, из које је живот полагано отицао, није му дала ни сна ни мира. У свим ситуацијама, расположен ил' опхрван неким проблемом, мисао која је лежала дубоко у њему, изненада би искрсла и појавила се попут вулкана. Тупим пљеском широке шаке поклопио би чело, и уз тужни уздах, као да је у њему јаукало, бацао поглед преко осјенчених падина Озрена пут завичаја. Он му је био опсесија, извор снаге и идеја водиља. Мада су му многи настојали указати на крвавије посљедице да се остало у обручу, увијек је кривио себе за повлачење из Гостовића.

Широк и плећат, пљунути отац Владо, прођелав, ријеткe жућкасте и на мјестима свијетло бакарне косе, плавих очију, интелегентних мисли, мобилисао је сваког и без писменог

позива. Образован и упућен у свијет, послом је обишао скоро све континенте, али остао увијек везан за парче посне земље подно Набојне. Није се либио било каквог рада и није осјећао стид што би неко могао да пребаци „како учен чо’ек“ ради просте послове. Невидљивим нитима бјеше везан за земљу и народ из ког је потицао.

- Ја се морам вратити у мој Гостовић, - често је понављао Лазић. Као бол везан уз рану, у стопу су га пратили Нешо и Саво.

Висок, црна тена, косе и обрва; стамен и јак, тешких ријечи као да су камене, Нешо је уживао у дивљини гостовичких шума. Свака ријеч скотрљана његовим уснама имала је призвук Каменице, Рафти, срне, сријемоша... Док је боравио на Озрену, газио Возућицу, посматрао овопрољетно лане чекајући у засједи на Дједову брду, мислима је био у Гостовићу. Оптимиста до коже убјеђивао је себе и друге: „брзо ћемо у наш Гостовић“.

Сушта супротност, омален и ситан, риђасте меке косе, пјегама ишарана лица, округласта тијела, Саво је подсјећао на њих једино духом. Сва тројица, као да су дотадашњи дио живота провели заједно, храњени су идејом повратка. Песимизам појединаца, мада ријетак, њихове образе бојио би бојом шамара.

- Немој тако да говориш, ми смо већ планирали и ако 'оћеш... како рече, ако из бригаде дозволе... сви су за то, -као да се снебива, бјежећег погледа и са сјеном на лица обраћа се Лазић. - Ја сам био командант, једном сам погри...

- Стани Миркане, - Вуку би незгодно да по ко зна који пут слуша његово самооптуживање. - О том ће вријеме дати свој суд. Јеси ли или ниси погријешио... ти само додајеш со на рану... Знаш шта, мало је нескромно с моје стране, не могу ја преко...

- Вуче, прије свега, ми смо се договорили и тебе предложили мајору Станковићу. Он је прихватио и сада је на теби да потврдиш да или да одбијеш. Војник си по професији, а то што сам ја инжињер и, како ти кажеш, образованији... то нема везе с овим. Рат је, гине се шта ја... ти си прошао доста тога, а моје шумарство нема много заједничког с тим. Ето, ако мислиш...

Прихватио је његова убјеђивања, која су била поткована молећивим погледима и одмах кренуо на окупљање гостовићких бораца разбацаних дијем Републике Српске. Изненађен је спознајом како су свугдје праћени етикетом издајица, практично приморани да обављају задатке за кило брашна и нове чизме. Попуњавали су рупе и бацани у најтеже борбе, јер су са шаком најамничког брашна продужавали живот породице. Тешко их је било одвојити од јединица и поново гурнути у несигурност, али повјерење у бивши командни кадар и реална нада у могућност ослобађања очевине су превагнули.

Батаљон Гостовић је васкрснуо.

- Рођак, предлог ти није добар... ево види... 'Вако, ја и ти, не дај Боже, заглавимо на Оштрићу... то ти је жалост у двије куће, а овако само у једној. Пођи ти без мене, ја ћу други пут.

Брада, како су га звали, врти очима и одмахује главом, као да види унапријед, чешка чекињу и из ње нешто вади, скреће поглед и враћа га на Вука испитујући озбиљност предлога. Кроз отвор у бради назиру се насмијане румене усне. Уочивши неодлучност бљеснуше зуби:

- Знаш рођак, нисам ти ја за то; ров, пушчица, ашов... Ја ћу горе, - показује изнад кроз сивило нејасан врх Градића. - Гор' ћу ја, да вас о'зго подржим!

Насмија се, погледа спуштена у страну, загреба ногом по сасушеном лишћу.

Након разраде плана о враћању дијела територије Гостовића, убрзано су попуњени средствима у позадини ТГ Озрен, и пред ноћ стигли на одредиште. Рано ујутру кренули су да из једног правца извиде и по могућности на изненађење заузму село Оштрић и коту Градац. Примијећени и засути артиљеријском ватром, од које је неколико бораца рањено, морали су одустати. Следећег јутра, на предлог Његе, команданта батаљона одбране Возуће, покушавају из правца Хајдуковца. На другом правцу, од Стога и Стошнице, ударне групе састављене од извиђачких јединица цијелог Озрена настоје вратити изгубљене линије на Столићима. Измијеша се шуштање моторола и Криваје с експлозијама и дугим рафалима.

...Добро, Колач, напријед... Циго, подржи ...отвори ватру до петнаеске... Одлично Урнебес, пази на тај отворен... добро, добро ...Бекшо, дај појачај мало... Вуче, гдје си, како је код тебе... вечерас, добро, да ми је знати... ма знам да не можеш отворено, ради по свом. Слушај ово преко везе... шта је то Руксак, гдје си..? одлично, погурај још мало... до деветнаеске...Колач, шта је, видиш ли..?

Вук, згурен иза жбуна, до њега Њего, лијево и десно шћућурени извиђачи. При дну низа бјеласају беоњаче и огрлица зуба рођака Браде.

У Његу је имао пуно повјерење. Као појава дјеловао је сталожено у најтежим ситуацијама, за које је увијек имао правовремено рјешење. По струци машински инжењер, неожењен, високог чела, меке косе, очију пуних живота и ведрине. Својим приједлозима,смиреношћу и поступцима према

војсци изградио је међу борцима ауторитет мудрог и неоспорног вође.

- Да искрено кажем како је пао Гостовић, - кроз тутњаву и фијук допире Лазићев глас, однекле, као са небеса. - Нико неће право да каже... ма, јебеш га, свако има другачије виђење...

Туга у гласу тешка као туч, очи застакљене сузама чекале су вријеме и прилику. Можда на осами кад нико не види точе док не усахну. На лицу каљав сеоски пут, у лишајеве обрасла шљива, сеоска црква, улице Торонта, Сингапура и Берлина. Из очију и с образа капље при помену и погледу ка Гостовићу. Широка шака поклапа набрано чело, а из груди јекне. Све би дао за пут кроз Љештак, ону раскрсницу код Шумарнице, нахерени кућерак. На путовањима свака ријека била је његов Гостовић, шуме Африке личиле му на Сађевицу и Лужницу, извијене лукове будимпештанских мостова поредио са дрвеним мостићем на Отежњи. Душу је дијелио на пола, прву половину остављао завичају.

Лазићев глас, као небески гром, наткрилио долину која ври:

- Нико нас није гледао... Многи нису ни знали гдје се налази Гостовић. Увијек би нам говорили: „ви тамо“. Ми, неискусни и наивни, умислили да смо центар, да се свијет врти око нас. Јаве „пошаљите требовање“, ми радосни к'о дјеца, „ето мисле на нас“ ...Извирујемо и чекамо. Шта смо добили? Ништа! - лупи шаком по челу. - Извини, има нешто јаче у мени... Тражи данас, моли сутра... а то сутра нема краја, отегло се до зиме... Наши тешки рањеници путују два дана до болнице у Возућој и Тумарама.

Монолог језди, одбија се о стијење Чукуре, бобоњи по стаблима букава, јечи у крошњама стољетних борова.

- Шездесет их имамо у евиденцији, преко шездесет погинулих, стотине рањених, а они из Добоја траже да издржимо до сутра ...Тако сваки дан. Послаше некакве модне четнике, па самохотку, „ду-ду-ду!“ с Јарчишта по Боровници и Шехићима. Иза њих осташе чауре и прашина. Одоше. Нихов командант каже: „ради се Маглај, тамо смо потребнији“. Послије стиже Ударни, млади и добро опремљени, милина и' погледат, ми на крилима. Само што стигоше, назад, због напада на Возућу. У Љесковицу дође некакав потпуковник ЈНА, да сруши мост на прилазу Жепчу. Сагледао је ситуацију и закључио: „требаће нам читави пруга и мост кад то заузмемо“. Оде, никад га више! Свака част Бекшиним и Цигиним извиђачима, долазили су кад је било најгушће и кобног дана самоиницијативно су стигли да бране Гостовић...

Храна и нафта су посебна прича. Пошаљу из Негославаца, Руме и Митровице, дио скину Озренци, мало Возућани и до нас дође трећина... За муницију, поручују, снађите се док не пошаљемо. Опет сутра... тако је то. Због погибија и рањавања и нешто мало дезертирања, бораца све мање, линија одбране све тање и дуже... Шта знам, никад није тачно утврђено... ту негдје око чет'ерест километара. Народ из Зеничке регије пређе преко нас, нахранисмо их и обезбједисмо па пут Озрена... Јеби га, можда није... ако ишта спасила се нејач, а Гостовић је наш...

Вук се окрену. Угледа га склупчаног поред боровог пања, као да спава, с главом ослоњеном на шаку, укоченог погледа према вољеној долини из које се дизала магла. Заћута. Трзајем виличних мишића стеже јаук. Пребире по рањеној унутрашњости и као да међу напетим као струна извиђачима тражи саговорнике. Дозива из незаборава колски пут преко Старе Каменице:

- Чудни су и храбри моји Гостовићани, - не помјерајући се настави као за себе. - Ето, гдје год смо боравили, кажу, нису видјели боље борце. Боли ме кад чујем ругање оних што нас не знају „ааа, ви сте Гостовчани“! И данас по Гаревцу, Модричи, Добоју, било гдје, чим је густо, комадују: „Ватај Гостовчане“! Нема везе у којој је јединици, да ли је тек дошао с линије, лов на нас бијаше увијек отворен. Позадине пуне неангажованих, домаће становништво попунило некакве радне обавезе... када пукне линија па треба у ватру, најлакше је нахватати Гостовићана.

У Возућој ме тапшу по рамену, „гдје си Миркане“, тетоше, те ово, те оно, а најтежи период је био баш овдје. Зачепљали смо рупе, а из позадине нико да се окрене и пита „јеси гладан, и гдје спаваш“? Петнаест дана на отвореном, гладни, жедни, дјеца под најлоном на црквици. Видио си наставника Владу, проп'о. О кланцу да не говорим, онај послао опремљену, ушушкану и ситу, обучену војску да затвори пет хиљада људи док не поцркају. Девет дана и ноћи... Знаш како кожа модри од студени? Не могу да вјерујем како су издржали... човјек је чудо. И шта сад, послије свега..? Ја се не питам, неки се сигурно питају, због чега и зашто се боре?

Јед и бијес прекри му лице патином.

Вуку кроз њега оживи очева слика. И на очевом лицу, слично Лазићевом, огледало се тешко бреме давно натоварено на претка, које генерације наслеђују као проклетство. Згурен као од хладноће, уз њега прикачен најмлађи брат, сједе у касарнској соби за посјете. Ситна прилика угурана у оклоп тамноплавог, застарјелог одијела, давно купљеног на кредит, кога је носио два-три пута годишње, на славе, молитве и у изузетним приликама. „Сине, ето меш, ми дошли мало код тебе, нек и овај мали види Сарајево,“ као да се правда што га је повео, показује на до главе

ошишаног брата. Очи упрте у Вукову величину, израслу очевим хвалама, „ето, меш, мој син Вук заврши за официра".

Очи бојажљиво скренуше, Вук, углађен, у бијелим рукавицама, опасан у каишеве и нове чизме, осјети да му је стран и далек. Повуче и отресе испружене руке:

- Хајде стари да мало прошетамо Сарајевом.

Био је то само изговор да оду.

Подиђе га срам од сјећања. Као да бјежи од себе, оца и брата, протрчаше Башчаршијом, ћутљиви и одвојени. Наслућујући синовљев немир и исконска превирања, поскакујући несигурним и ситним корацима, отац је бацао по коју ријеч.

Дубок набубрели стид овлажи Вукове очи изненадним сјећањем. Као бичем којим су тјерали коње приликом вршења пшенице, ошину га кривња од које се није могао ни хтио бранити. Недостижном чежњом желио би се вратити у то вријеме, да сједи и данима слуша очеву причу о Волги што дотече с дједом из руског заробљеништва. И да га, онако ситног загрли и пронесе главном улицом Сарајева, у инат себи, подофицирима, официрима, официрској части, НАТО пакту и цијелом свијету.

Стресе раменима као да скида невидљиво бреме... Шуштање моторoле и фијук гранате, вратише га у пакао.

7

Док очима боде таму, искрсну слика старог Посавца кога срете приликом евидентирања бораца за обнављање Гостовићког батаљона.

- Чудни сте ви брђани, ако кућа није у страни или поред потока, бјежите од ње к'о ђаво од крста. Мени се чини да ми у равници живимо лакше и боље. Погледај ове љепоте. Сунце грије чим изиђе, не смета му брдо ни шума, повалдан је горе, дође ти некако ближе.

Пружа руку и заокружује као да привлачи снене предјеле Требаве. Чуке и заобљени врхови удаљених брежуљака, попут кула средњовјековног босанског замка, штрче из измаглице. Руком поравна у супротном правцу:

- Ето, цијели дан ногу пред ногу, и не осјетим умор. А ви тражите што веће брдо то боље, поток да у њему ноге скваисте.... и богтепитај шта још...

Вук се снебива, не би да га увриједи:

- Човјеку је најљепше тамо гдје се роди и свикне. Зрно најбоље рађа ондје гдје се ометне. Ето, мој рођак у Америци, има свега а ништа нема; не може да обикне. Окућио се, ородио, обогатио, али га опет нешто жуља, нека ситница му недостаје. Поручује „да ми је само минут у Митровиће“. Свако је навикао...

- Навик'о, навик'о,- ипак као да се мало љутну. - Треба се одвић', па привић тамо ђе те судбина доведе... Их. навик'о?! Све заборави преко ноћи, а ви ево двије године... све нешто чекате, србе вас табани, ћулите уши к'о зечеви. Блејите тамо-амо к'о да очекујете да вас неко поћера. Сједи ђе си и помири се са судбином, не мозгај много, све је негдје одређено. Давно је то

издијељено и уцртано, само то ја и ти не знамо. Поклопи се ушима и ћути...

На помињање блејања Вук се намршти:

- Блејимо,кажеш!? - мршаву руку испружи према измаглици. - Видиш она брда, то је Озрен. Највиши врх, једва се назире, скроз десно... то је Краљица. Кад зажмурим видим све од ње до Возуће. Пођем уз Возућицу, поток што се спушта негдје од Жедног врха, испнем се на Вележ и пукне поглед до Завидовића...

Ето, мом рођаку у Америци, нешто не да мира. Прогања га онај минут, због кога очи не може мирно да склопи. Питам га када ће доћи, а он узвраћа „а зар сам негдје отишао?" Пјешке је ишао у школу десет километара... годинама, тамо-амо низ Стојанов камен. С Каурског гувна преко Удрима, да извинеш на гузици, до манастира. Ко зец, на прескоке, кроз вијавице и по киши. Напије се воде на Дванаестом, чисти зрак му давао снагу, па послије школе граби уз брдо к'о срндаћ. А ово овдје све равно, развукло се и одуљило. Бундева вам највише брдо,а кад се умориш нигдје сјести...

- На међу, под багрем...

- Каква međа? Док не подупреш букву леђима да те охлади и одмори, ништа. Још кад из Љештака загргоће поток и јастријеб рашири крила... - Нешто га стисну, а у дубини груди јекну. Шаком обриса лице и из уста исчупа муку.

Јасно виђе забринута, наборана, кошчата и исцијеђена лица средовјечних домаћина родне Сухе, маја 1964.године. Бранили су да их не ишчупају из коријена. Наспрам њих сједе општински, партијски, синдикални и републички функционери, углађени, ухрањени, са краватама, директори „Шумарије" и „Криваје",

њихове љубавнице и секретарице. Они су заступали државни, то јест „виши интерес". На дневном реду дефинитивно исељавање комплетног села, његово брисање са топографске карте и историје.

Предложен им је новчани откуп покретне и непокретне имовине, одобрена бесплатна сјеча црногорице за изградњу нових домова у мјесту које они одаберу и обезбијеђен камионски превоз без надокнаде. Већина се сложила са приједлогом, обзиром да су у Борову и околини већ имали одсељене рођаке...

А онда се из групе диже до тада непримјетни старац, Тривун, са љесковим штапом у руци. Из њега проговори мудрост гостовићког калуђера Госте:

- Чекајте мало, да вам нешто кажем!

Мук у просторији, да се могао чути лет досадне мухе. Причао је тихо, али течно и разговјетно, као да је цијели живот чекао овај тренутак:

- Руси нас као аустроугарске војнике заробише 1914. на Карпатима. Нас неколико стотина Срба држали су у заробљеничком логору код Кијева, у баракама, на ниској температури. Негдје у фебруару наредне године постројише нас по цичи зими, у част доласка српских официра који су имали задатак да принудно мобилисане војнике Централних сила преведу на страну Антанте. Прихватисмо, да се ријешимо заробљеништва, иако је један српски капетан одржао патриотски говор и позвао нас у борбу против мрског непријатеља!

Пребачени смо у зидане касарне, опорављени завршили обуку, добили нову војничку одјећу и наоружање. Оћераше нас

на фронт код Добруџе гдје је наша дивизија поражена од Бугара. Десетковани смо враћени у Русију, пређосмо Сибир штреком до Владивостока; ту су нас попуњене новом војском ућераше у брод. Кренули смо из Јапанског мора и за мјесец дана препловили Жуто, источно и Јужно кинеско, Индијски океан, Црвено море и Суецки канал, Средоземно и напокон Егејско море. Невријеме, високи таласи, страх, а около непрегледна вода. Исћерани смо у Солун, гдје су нас Французи нахранили, обукли и наоружали. Правац Кајмакчалан, пробој Солунског фронта, а онда борбе све до ријеке Соче у Словенији. Било је много мртвих и рањених, али ја сам имао срећу да се вратим кући жив и да зарадим пензију у „Криваји"...

Ганути Тривуновом животном прчом, нико ни ријечи не проговара. Гости опуштају стегнуте кравате, домаћини ћуте са погледом пободеним у лучев под.

- Дјецо, ово сам вам рекао, не зато да би сазнали како сам прошао дуњалук већ да би' поставио молбу: - Могу ли ја након свега продевераног да умрем у миру, на својој груди?

Да је био жив, дједа Васкрсије би нешто слично рекао децембра 1995. године. Можда су и они, у последњем одсјају, видели исто што и Тривун?

Посавац дохвати шешир, очерупан и избушен на неколико мјеста. Придижући се, застења ко под теретом, одуприје се о кољено откривши облу задњицу и пар закрпа на отрцаним панталонама. Набаци шешир, притеже обод као да провјерава да ли је ту и удаљи се уз „'ајд у здравље".

Вуку се Гостовић учини никад љепшим, овако из даљине. Раније се чудио оним успјешним и богатим, који су га по повратку из пријека и свијета, хвалили пуним устима. Можда ту љепоту и

вриједност није могао препознати од планина између којих су као дјеца били стрпани. Далеки спољни догађаји по којима је кројен свијет, били су изван поља њиховог интересовања; изгледали су им далеки и небитни. Дан би испунили срећом уколико оду на Крсну славу Никољдан, сијело, игранку, љуштиље, или Грабовичку молитву. Ушушкани Данковом причом нису примјећивали како рика топова бива све ближа. Они исти топови са којима су дјед Васкрсије и онај старац из Сухе стварали Југославију, оглашавали су како јој је рок истекао.

Долазак струје, изградња водовода, асфалтирање прашњаве џаде накратко би их избацио из чауре и колотечине, а онда би се поново вратили у свој конзервирани свијет. Као пијан плота, држали су се традиције и обичаја. И тако годинама.

Магла се прелијева, куља и извире из потока, шуме, траве, земље; тече попут набујале ријеке. Објешене невидљивим нитима, у вилинском колу плешу авети. Очи разгрћу и настоје проникнути у дубину простора. Уши израстају у печурке и као пужево роговље истурају шкољке, чепркају празнином, у ранојутарњој симфонији одвајају звукове. Ноздрве шмрчу новорођене мирисе, траже вонј натрулих војничких униформи. Шћућурени и склупчани у положај раног накота, натоварени на леђа стабала, шарају погледима кроз крпе магленог покривача.

Јутро избриса ноћ и углача хоризонт. Изнад оштро оцртаних ивица удаљених планина точило је плавило дана. Прекривени бијелим капама осмијехнуше се врхови и ускоро их пошкропи златни прах. Магла потпуно исцури из долине Криваје. Дан заблиста сјајем искованог новчића, а окомите стијене одразише се бљеском огледала.

Тек рођен дан јаукну потмулом експлозијом на Вијенцу. Уљуштурена тијела,умотана ноћном постељицом, збацише

невидљиви терет. Шуми, шушти, цвили, кевће, глође, стење, мили, пузи; малочас прекривено сивилом и маглом, из мртвила се покрену све живо. Расте и буја. Из згаришта кућа на Оштрићу, извијали су се танки прамичци дима. Чуло се пуцкетање прегријана цријепа и цврчање нагорелих мокрих греда. Резак звук парања тканине располути небо, заустави кретње и поклопи остале шумове. Из корита изрони ехо, отплови низ Кривају и неста пут Хајдеровића. Као репатица, с главом у Пољу, репом на Радован јелици, скупи разбијене дијелове, одлепрша јаучући.

Заискрише упаљени фитиљи, кроз дим стидљиво бљесну експлозија, брзоходајући свици прошараше тамну подлогу борова. Јекну ђуле хаубице, запрпоши јато дивљих гусака, ланушe уста цијеви, јежевим шушњем јави се моторола. Чекањем укочени зглобови зацвилише, оштар трзај болом исправи кичму, уз пушке шаке слијепише прсте. Очи и уши отперјаше напријед. Завоња устајалим чарапама, сумпорасто испарење штипну очи и нос, желудац се укрути подно ребара. Забубња ушна дупља сита вибрирајућег зрака, скочилоптица затопта између груди и грла, потисну крв у сљепоочнице. Тијело напето у лук спремно за скок. На тамној подлози испливаше преци, борци с Кајмакчалана, дубодолином допре јаук са Озрена. Зајаука мајка Возућанка, поред каме кркља недоклано дојенче, с бајонета старачке руке бришу сопствену крв.

Стењеш ли муком, долино моја, буниш ли се и крвавом пјеном браниш Кривајо, нудиш ли своје врхове као дјевојачке груди, Воштану? Не дај се! Брани се својим вјетровима, сњеговима и гробовима. Не дај се тами и звијерима, брани се мојим јауком, крвљу, мишицама и знојем предака. Диши шумама и спирај ране водом својих потока,отвори просопине и пишталине, прекриј

осоја, истури врхове као копља, шуме и пањеве као јежеве бодље. Рикни вучијим урликом, лисичијим кевтањем, не дај се...

Акција ослобадјања дијела Гостовића је обустављена. Дуга, непроспавана ноћ, а потом нови покушај.

Јутро замириса на прву јагорчевину, кукуријек истури цвијетну главу. Залаја остављен Тошин пас. Пробуди се шума, пропланак, вис, хукну ћук, кукурикну пијетао у Хргама, кврцну гранчица, загреба грана воштаним платном. Налет прохладног вјетра истјера сузу. Нога меко стисну тепих сувог лишћа, најкраћим нервом мисао клизну до стопала у очекивању укопане замке. Шушка и претражује око смреке, мачкасто, корак по корак, курјачки погрбљено, срнећим погледом, кезом хијене; човјек-звијер отима парче земље.

Као да га опомиње заштекта митраљез ужареним жељезом, одчепљена уста немилосрдно бљују. Усијаше се цијеви, скотрљаше бомбе, јекну рањеник. Пресјечена стабла клонуше док ватрене осице и даље чешљају гране. С врха Градца промукло, смртоносно и изазивачки, ко злокобно завијање одјекну „Алаху акбар“. Измијеша се парчад олова, жељеза и земље, с откинутим удовима, испалим цријевима, крвљу и кишом. Зечијим трком савладавају пропланак, пршти око ногу, пропињу се водоскоци земље, камења и олова, борови стресају сасушене иглице. Зујалице прље кожу око ушију, у турској бајти зајаука „јој, мајко моја“. У празно шкљоцнуше затварачи, умрсише се реденици. Напињу се бубњићи, груди шиште испуњене зебњом и ваздушним набојем. Поново јекну бомба, сусрете се олово и „Алаху е...“, појача се ватра. Ругајући се, Вележ ехо борбе одасла Клеку. Низ експлозија на врху Градца као диригент на највиши тон подиже савзвучје. Забубња као дјетлић

по деблима бајте, зацврча сиров борић. Ватра лиже каменим зидом што се протеже ка врху.

На врхунцу крешенда одједном све умукну, с ону страну зида зачу се шушкање опреме и стругање обуће по ситном камену. Небо спусти облаке на војничке капе. Вјетар зашушта шумом Буретине, одакле стење претоварен камион...

Тог дана заузеше и вратише под контролу Оштрић и Градац, дио територије Гостовића. У борбама на Оштрићу, Малој и Великој главици, Шујанцу и другим мјестима Озрена, Возуће и Требаве многи младићи својом крвљу натопише земљу. Њихове душе и данас лутају шумама Лужнице, походе напуштене куће и накривљене колибе завичаја, чувају згаришта, ослушкују, чекају повратнике и питају зашто су напуштени...

Чекају да поново одјекне Данково „га-га-га", Лепуров плачни пјев, чобански зов... Да чује шаргију, да Мићин прст заигра на терзијану, Мирканова хармоника засвира низ Љештак. Да дрвена нога шљапне блатњавим путем. Хоће ли Мрачајем одјекнути цика и вриска, од јасенића тијело као бачен камен бућнути у воду?

Суза клизну одроњеним лицем. Вјетрић се ушуња у напуштене уџере, ћирлиукну кроз нахерене колибе из којих као да допире шапутање. На Лукама полегла трава чека косце, штрчи споменик изгрижен кишама, сунцем и вјетровима. Пресвучен лишајем и маховином личи на удримског калуђера Госту. Под мрким Удримом, на манастирском камену сћућурени голуб и голубица, ко зна чија два окамењена анђела чувара.

И опет, као на прапочетку, мук, шупљина...

8

Као неко далеко предсказање, Вук је из најдубље скривеног кутка сјећања извлачио драге, временом неизбледјеле ликове. Доста сусрета, разговора и детаља, изгубило се разбацано у времену и простору, као када одрасло дијете склони непотребне играчке.

Стара раздирућа бол исконског проклетства, безнађе и очај, уступају мјесто пријатнијим осјецањима, док промичу живе слике Вите, Зоке, Руса, Панте, Дјоке, Бубе...Из непокорене долине Криваје.

Вито. Немирна духа, присутан свугдје попут сјенке, чачка и тражи нешто само њему знано. Није га држало мјесто. Немир накупљен у души празнио је шпартајући од команде до кухиње, у потрази за нечим изгубљеним. Као да гази ужарено угљевље, лебди, игра непознату игру, док база од курјих очију болним стопалима. Посебним чулом осјети нечију пријеку потребу за њим, ствара се у моменту с упитним погледом. Све је радио с ногу, као да му сам ђаво није дозвољавао трен опуштања; чак је и објeдовао стојећи. Увијек насмијан и спреман на шалу, мијењао би израз лица једино док кћеркицу држи у крилу. Намрешкао би чело, дуго трљајући образ уз образ, као што са унуцицима раде баке и дједови. На моменат, у погледу би се осликао зов нечег подсвијесног, нешто што се никад неће догодити.

Тек са временске и просторне дистанце Вук је спознао његово безнађе што је неизречено чучало у њему. Зар војнику није требало дати наду на једино постављено питање:

- Шефе, поштено ми реци, шта ће у овој пакленој долини бити с нама? Од свих, једино теби вјерујем?

Зар је требало угасити последњу наду борцу из Возуће, иако је предосјећао ружан крај ?

Витин поглед при првом сусрету је говорио: „Вуче, откуд овдје? Окрени се назад, зар не видиш да је ово и сам Бог заборавио? Скини ту маску с лица и спреми душу за нове патње? Можда је и рекао, није био сигуран да ли је то чуо, или му прочитао с лица.

Прво питање „јеси ли гладан" осјетио је као мајчинско. Не сачекавши одговор убрзо се створио с конзервом у руци. Коректним опхођењем је ублажавао неповјерење које су остали јасно исказивали. Градећи мост између војске и старјешине, с циљем чувања ауторитета, упућивао је људе „код нашег команданта".

Упознавање с војском, коју су углавном чинили мјештани, прошло је у добацивању: „ђе си био досад, комуњаро? Жени под сукњом, а?". Погледа пуног срџбе, љутито су пророковали: Вратићеш се ти низ Подцјелово, као и многи такви који су долазили и још брже одлазили"...

Навикао да буде између чекића и наковња, пречуо је добацивања, полагано им подилазио и уклапао се, припремао и водио на прва извиђања праћен изазивачким погледима. Прећутно су прелазили преко сумњи, зближавали и збијали се уз њега.

Зима се топила у повременим чаркама с непријатељем, враћању изгубљених ровова и одласцима у дубину привремено заузете територије. С прољећем су појачани напади и борци су улагали додатну снагу у одбрани Возуће. Ноћно дружење у команди или извиђачким камповима, којом приликом су до у детаље препричаване претходне борбе, пресели се у сјећање.

Доласком Зорана за новог команданта, постављен је за његовог замјеника. Између њих је успостављено немушто споразумијевање, често само мали покрет, тако да је ту било која ријеч била сувишна. Вук се зближио са Зоком, високим, складно грађеним и наочитим, неодређене боје очију, густе његоване браде. Увијек насмијан и одлучан, око себе је ширио сигурност и повјерење. У најтежим тренуцима на глас да долази, борци су истрајавали, знајући да код њега нема попуштања.

На идеју мјештанина Стојке, који се налазио у саставу јединице, почетком љета испланирана је акција у дубини непријатеља да би се предупредио напад на Возућу. Због низа тешкоћа, предлог је прихваћен с резервом. Као прво, тежак терен са много јаких успона, велика дубина мјеста засједе, непознат распоред непријатеља и слаба физичка спрема бораца. Током наредних дана интезивно извиђајући и уједно подижући физичку спрему у потаји је припреман дио јединице за задатак. Ноћ прије разрадили су план и изнијели на одобрење команди бригаде. На руку им је ишло затишје.

Командири и борци су у сумрак упознати са задацима.

Одушевљени, то је била прва таква акција, почели су опремање зољама, минама; шуштале су мотороле и стругале чизме око команде. Весели као окићени сватови, окачених ранчева о самаре два мршава коњића, нестадоше пут манастира Возућице. У Липову, гдје их пригрли топла ноћ покупише Славкове минобацачлије, на Локви их дочекаше борци изненађени вечерњим гостима. Не знајући о чему се ради, остало им да нагађају:

- Иду пут Радован јелике!?

- Ма јок, до Каменице... Код Сађевице чекају балије да и' покркају ...

Загонетни, мрки и ћутљиви, пуни себе, извиђачи додатно побуђују пажњу и знатижељу.

- Минер Ћоба, наприједед, - проструји пропланком.

Изрони сјена и стаде на чело колона која се утопи у таму, као да у бездану нестаде. Срца убрзано куцају, заиграше дамари од усхићења и потиснуте бојазни. Шумска звијер њуши невидљивом њушком, глава застаје док реп још клизи и увија се као пребијен. Први зној цурка и натапа униформе, рамена отежала под теретом притискају клецаве ноге. Набрекле вратне жиле утегнуте каишевима и ремењем, док плућа брекћу и вуку навише. Уз пуцкетав звук сува гранчица се отима под стопалом, издајнички струже неопрезно пуштена грана, уплашено прхну птица из гнијезда.

-Тише, -струји колоном. -Пази десно. Одмор.

Умртвљено змијолико тијело притишће топлу земљу. Горе,доле, кроз шуму, преко чистине, скок преко потока, са кратким одморима до раног јутра. Мјесец лимунастим сјајем издајнички звирну непознате хуље што дрзнички гризу ноћ. Уз тиху клетву, погледи молећиво упијају мјесечину.

- Вуче, близу смо! -Зока скоро залијепи усне на ухо. - Зовни Стојку, Ивана и Попа. Остале нека командир распореди на обезбјеђење до повратка са извиђања.

Уронише у кланац Сађевице. Прими их тобоган одроњена камења, руке хватају умишљено грање, попут куглица сударају се и одбијају тијела. На дну кланца дочека их хук брзе воде, проњушкаше помрчину у сјени борова избјегавајући крпе

мјесечине. Утаначише распоред, пронађоше најпогоднији пријелаз и прегазише до кољена дубоку рјечицу, а потом лизнуше тврд макадамски пут. Поп и Иван обезбиједише комуникацију са страна, док Вук и Зока у тврдо набијеном путу укопаше мине. Недовољно укопане, прекривене ситним камењем и прашином, изгледале су као лепиње.

Сивило свитања распореди борце у захват пута. Неизвјесност појачава рад дамара и ствара бојазан. Јутро пређе у млијечну боју, а недуго затим избистри се и раздани. Као кроз чешаљ, сунчеви зраци пробише ријетки честар на врху Дједова брда. Невидљива рука лагано навуче сребрнасту завјесу, сунце просу зраке низ Дугу косу. Још у сјенци, полегли уз земљу, утрнулих удова, закржљалих мисли, везани за кривину пута, извиђачи исчекују. Очи крваве од неспавања и напрезања, колутају, док сваки покрет беоњаче пара унутрашњост. Хучи Сађевица са својим пастрмкама и раковима, однесен немирним вјетром шум убрзава и нестаје, да би се наново јавио попут брујања мотора. Руке стежу кундак, треперење у крошњама гризе нерве док зуби грицкају влат траве. Крваво и болно око, нишанећи пут, засузи и заигра. Поглед хотимице одлута за одлазећим шушкањем, скрене на сат и поново се врати на друм.

"Можда су промијенили распоред смјене?", у сваком од њих чучи сумња. Страх проструји тијелом при помисли да су примијећени у доласку. Опет тиња нада: "можда су остали без горива, па иду пјешке".

Појачан звук мотора прикова поглед низ пут, ухвати облак прашине што куља изнад борића, неста као да се скрива и поново се помоли зелена њушка. Срца заиграше и нагло поскочише под грло, невидљива сила слијепи тијела уз земљу, око широко, мирно и укочено као мртво. Стење мотор попут

преплашеног коња и опире се невидљивој клопци, рије и ждере земљу бљујући облак прашине.

Рикну рањена џада и присојем уз Дугу косу просу се уздах. Црн густ дим шикну из камиона погођеног ручним бацачем. С друге обале звуком парајућег веза сикћу отровне стрелице, плаче церада, јечи Сађевица. Као да с плећа стреса претежак терет, подрхтава каросерија под погоцима и из дима бљује млохаве и отромбољене прилике. Побошке, откинутих удова, пуклих беоњача, избезумљени, уз болан врисак траже спас у громуљици камења. Пршти распукли камен уз вапај што сеже врх Дједова брда, док уз возило расте гомила мртвих. Трчећа прилика, као да се игра, измиче невидљивим ужареним осицама.

На знак повлачења, руке и ноге грабе узбрдицом, мачијим покретом убадају канџе у маховину, камен и коријење. Хрипљу и халапљиво срчу плућа. Смрад трулежи, паљевине и сагорјелог бензина, попут невидљива репа, шири се и остаје иза њих, измијешан са устајалим знојем. Сува и љепљива уста зјевћу као рибља. Грче се напрегнути мишићи, пуцају тетиве док ремење и каишеви режу месо до кости.

- Славко, дај циљ један, - хрипа моторола. С Локве кресну, и шапћући, небом прелетје мина. У тјеснацу скочи сивкаста печурка, а ехо експлозије угуши шуштање лишћа.

Мисли прелазе седам миља, тијела се једва вуку. Испресијецана колона гмиже, урања у шуму и избија на пропланак. Савладана умором, застане, прикупи одсјечене дијелове и распростре их по влажном прошлогодишњем лишћу. Тијела отромбољена, главе празне од мисли, а удови као пијани, покушавају савладати последњи успон пред минским пољем. Ћоба их дочека на пролазу, а притисак последње испаљене мине обори их с ногу. Отрнуле руке инстиктивно ублажише пад, умртвљене очи

крајичком спазише Славков плави чуперак и насмијано лице. Млада планинска трава измасира знојна леђа, а сунце на заласку топлим млазом истушира згрчено лице.

Вук је лежао насамо, по страни. Нешто опоро му застало у грлу, а млински камен поклопио прса, при помисли да су доле у оном угљенисаном камиону заувијек остали нечији синови...

По устаљеном обичају, ведар и пресрећан што су сви на ногама, Вито их дочека пред логором. Нутка, за ту прилику специјално скривено следовање цигарета. Кажипрстом пожурује Руса, који уз ћутњу и чудном спретносцу, из само њима знаног скровишта доноси дарове. Ситним корацима, Миленко звани Рус, омален и неугледан, фаце што подсјећа на грабову кору, одлази као да се котрља. Грубо,али племенито лице, са усађеним малим очима пуним туге, упућује на оданост и вјерност. Стоји као чуњ, трепће и очекује даље заповиједи. Завиривши дубље, из тог пупољка, попут поплаве нагрне талас доброте. Појавом указује да га добро није закачило, никао је и живио умотан патњом. Изгубио је вјеру у многе и није цијенио сопствену вриједност, нити тражио нешто боље од садашњег. За њега је оно прије увијек било горе. Увлачио се у чауру животарећи и извиривао тек толико да би други примијетили његово постојање. Добро и зло је цијенио посебним мјерилом, за мало указане пажње био је одан до понизности. Купио је преостале мрвице знајући да нису намијењене њему. Сваки посао њему је доносио уживање, посебно ако је неко други одредио шта треба да ради. Био је захвалан када га се сјете; сам позив "Рус" много му је значио и једино тада бијаше свјестан свога значаја.

Као обавеза, у мноштву би искрснуо Панто, обавјештајац и безбједњак, до очију обрастао у браду прошарану бјеличастим

праменовима, око усана и носа жутом од дима. Цигарета ко сулундар вјечито вири из густе чекиње. Испод четкастих обрва играју небескоплаве чигре. Увијек спреман на шалу и пецкање без зле намјере, кружио би насмијан и тражио жртву. Кад није ангажован, очима би упитао и за тили час нестао шврљајући околним засеоцима. Уочивши га, сељани би пригнули земљи и брже чепркали око поврћа, снаше нестајале иза кућа, неки дуго гледали у небо као да очекују кишу. Правили се да га не виде.

Пантина упорност није познавала границу, непогрешиво је проналазио куће гдје фучије још нису пресушиле. "Ето, нађе се мало при дну" вајкао би се побијеђени домаћин, "ово је остављено за лијека, ал' ето за госта је лијек". Понеко би се врпољио тражећи начин да доскочи његовој упорности, снаше проналазиле изговор и прелазиле на другу тему. Он се, међутим, налазио ту и чекао. Као да је сам пекао и претакао, био је сигуран да је има, ако ништа оно бар за лијека. Свака му је била добра, мада је имао истанчан укус за каквоћу и јачину. Ријетко виђен пијана, није се љутио што су га из милоште звали Патокар. И поред везаности за пиће никад није занемарио своје обавезе, налазећи се увијек тачно на мјесту догађаја.

- Ђе си Вучино, кућо стара, - промрси кроз браду заразним смијехом, ишчупа цигарету и наслони му чекињу на образ. Рукама обухвати рамена, стишће их као да проба чврстину, гледа право у очи. - У' бог те мазно, стигосте! Чуло се довле, грми, дере, а ми ништа не знамо. Посранци из везе пријете, нема звања да вас балије не открију, потпуна тишина. Зови, он ко ћук, шушти оно чудо...

- Као да је теби мука због ћука, него ако буде изгибије нема ни капи - пецну га и пролазу Вито.

- Ај' ти својим послом, ко те шта пита... побрини се за једну "порцију", послије ћеш имати право гла...

- Побрин'о се Вито, а не као ти што си накривио чупаву главуџу пут Локве, те ово те оно, ко женетина на зло слутиш...

- Ето ко се сикир'о шефе? И он мени да прича, их... ђе та порција проћ'е ме ћеиф ?

- Полако Панто, све у своје вријеме. Јел' тако, шефе? - обрати се Вуку који се радо уплитао у њихова свакодневна међусобна задиркивања и препуцавања.

- Панти се сигурно не би омакло, овако или онако, он би своје намирио, - одговори као незаинтересовано.

- Ето, слушај паметна чо'ека, не лупа к'о Вито по позадин и... него ђе та...

- Паметан чо'ек па неће да ти се замјери. Ја ћу рећи у брк, полок'о си сву брљу у околини, кад те виде бјеже од тебе као од чете балија. Упознали те пошире, па чим виде брадату сподо...

- Јеби га, Вито, да мало не пређера? Испадо' народни неп...

- Непријатељ чаша, флаша и фучија. Него, ајде да оквасиш грло, сасушило се к'о да ти се јапија заглавила. Набадајући, на пете па на прсте, објеси се Панти о раме, па одоше пут школе пуни смијеха.

- Шефе, - процвркута риђе и пјегаво дјевојче лактовима ослоњено на руб прозора. Ангажована на рад у команди као дактилограф није се либила обавити било који задатак. Често је глумила љутњу, ал' јој на лицу увијек остане нешто осмијеха. Пуна и једра, покретом тијела као да је мамила чежњиве

погледе. Осмијехом, одлучним подизањем главе и испруженим кажипрстом, одбијала је оне мало слободније. Ситне пјегице просуте лицем и рукама, нису је ружиле, напротив давале су јој посебну љепоту и дражж. Подсјећала је на случајно никао цвијет међу, од борби и недаћа, огрубјелим ликовима. У разговору и удварањима није никог посебно издвајала, једино је стидљиве, симпатично и неодољиво зачикавала погледима и покретима. Таман кад би помислили како су је придобили за себе, да је сва њена пажња на њих усмјерена, постајали мало слободнији она би их њежно задржала на одстојању.

- Шефе, - поновила би, иако се никад није знало коме се од њих двојице обраћа. Било јој је свеједно, битно је да она обави своје. Пречувши позив, Вук је замислио љутито ударање ногом о под, тако је увијек реаговала кад пажња није усмјерена ка њој.

- Шефе, зову из команде, - да би преусмјерила љутњу, наткучује се и пријети Илији згрченим под прозором, што је дугачком влати траве шкаљи по прстима. Прозорским крилима затвара срџбу док се кроз стакло назире испружен прст. Из приземља недовршене двоспратне куће, однедавно команде батаљона, допире смијех. На врата излијеће Зорица, једном руком покрива уста, у другој носи метално лонче за кафу. Затварајући врата, по обичају, неразумљиво добацује неком у просторији. Ходник испуњен смијехом и галамом, који допиру из сусједне просторије.

На вратима, озбиљна лица на коме је висило нешто објешењачко, појави се Буба и приупита:

- Шефе, неким сељанима треба наша помоћ, па реко' да видим с тобом и Зоком ?

Блијед, прозиран под кожом, ишаран ситним црвенкастим квржицама, подочњаци као беочузи, усана мало развучених. Не зна човјек да ли се руга,или смије. Коврџасте косе и плавих очију из којих, иако је имао тридесетак година, вири дјечачки несташлук. Низак попут Вите, набијен у раменима и плећима, у души добар и мек ко памук. Као да је устројио тројство с Пантом и Витом, у које је понекад упадао Илија, увијек су били заједно. Посматрајући са стране стицао се утисак да се непрекидно међусобно глођу и препиру. Напротив, својим немирним духом стварали су добро расположење, озбиљност претварали у шалу и све о употпуњавали геговима. Рат није измијенио Бубу, таквог га памте одраније. Као медицински техничар, на дужности референта санитета, поред редовних дужности вршио је прегледе по селима. "Посебно женске чељади", увијек би исправљао саговорника. Редовно би, као случајно налетио гдје спремају месо, по "дужности" прегледао исправност "за недај боже". По потреби или по наговору, пелцовао је стоку и живину, чиме Бог сами зна, уз домаћинову велику захвалност и надокнаду. У сумрак би добауљао натоварен кесама, ранцима или врећама.

- Како год окренеш ја му помажем; шта ће чо'еку много меса, преждераће се и црћ. Ако је потврд објасним му шта ће бит' ако балије провале, а кућа му таман испод наше линије. Ми низ Подцјелово, а месо оста балијама. Чујеш, велим, оно пушкарања, можда они већ иду по твоје месо, а ти се стиско ко циганче, сцицијо се док јадни и напаћени српски борци срчу и циједе јучерашњи пасуљ. Врлуда и миголи се, ко „Турци не једу крметину". Како, болан, не једу, а Смајо из Рибнице, што је навраћ'о код тебе прије рата, зар није за ручак смазо пола киле сланине ? Био си у сјечи, знаш и сам да шума и вода једу ђонове, а камоли крметину...

И тако га надмоћно убиједи,омекша срце и напуни руксак.

- Јебеш га, Буба, буди мало парламетаран, увијек твоји дробови у главној улози - пресијече му монолог Ђорђе, возач командног комбија. Као што су све мајоре из ЈНА згурали на Банију, тако и овдје као да је неко трпао омалене, у раменима и струку набијене људе.

Налик на већину осталих, округла, румена и увијек насмијана лица; као угаљ црне косе, обрва и очију, Ђоле је одувијек побуђивао пажњу добрим познавањем људи и дешавања на Озрену и шире. Све што је видио и чуо преносио је знатижељним без уљепшавања и увеличавања. Због тога су му људи вјеровали. Ко га није познавао, иако је нека ситуација захтијевала озбиљност, помислио би да се шали.

Буба се не предаје:

- Моји дробови, причаш сит о племенитом месу к'о о дробини. Е, запамти кад ћеш поново омирисат, ако мислиш... Прво,да не заборавим око сељака и помоћи. Шефе, ми се растрнђали, а људи на муци. Е овако,из Бучја и Јелчића, па ови ту код Криваје и Мисарађе, па они из Предражића, Стакића и они изнад... из Стога и Стошнице... Да скратим, кад се попнеш на Жедни вр' све докле поглед допире, до Кестена и ниже до Озрена...

- Буба, знаш ти за маказе, де то скрати! - Ђоле му упаде у ријеч.

- Добро да скратим, дакле војска тражи и пита како би се Панти могао забранит' излазак из логора. На челу им је онај из Калаиша...

Сви се пренеразише, а Панто ђипи као испаљен из топа:

- Лажеш Буба, па он ме при сусрету ко рођеног брата ижљуби... Брано... шњим сам... па то је јуче... он да каже...

А Буба, везе ли везе:

- Прича ми чо'ек, ама нема разлога да лаже, закоп'о за не дај Боже, кад оно Панто сједи тачно на укопу, цио дан ни макац. Ајд мало у причу, к'о вели неће дуго, сједи, а ноге пустиле коријење; неком граном гребе баш ђе укопана, кврц-кврц, мало помало док не извири кеса...

- Није тако Буба... чо'ек ме звао," 'ајд Панто да мало посједимо..."

- Ама, ко да је извирив'о док сам укопав'о, ил му је нос тако наштимован, не знам ни сам, - заврши Буба, кезећи се, прста упртог у накаутираног саговорника, који се врпољи као да је на мравињаку.

Зацијењен громогласним смијехом, к'о да растјерује комарце, Ђоле млатара високо подигнутим рукама и ногама. Дошао себи, Панто узима залет кратким рзањем, да не заостане за осталим, док Владо, референт у батаљону, сузних очију, ослоњени на зид, лупа рукама по бутинама и поскакује као да га неко боцка одпозади.

Буба циједи кез кроз зубе, испружа руку ка Панти, чика:

- Ето, тако ти треба,'оћеш са мном у коштац.

Илија, помоћник за морал, најстарији, попут несташна момчића налијеже на Ђорђу залијепљених шака око његова врата. Смијех се не чује, али се по једноличном трзању рамена да наслутити. Славко, предратни професор, командир минобацачког вода, смјешка се и пожудно срче ваздух кроз

незапаљену цигарету. Отпухује попут правог пушача, повремено трзне главом намјештајући плави чуперак, заигра раменима и цупне ногама. У паузи изгнијечи цигарету, поново је стрпа у уста, прелети погледом по просторији и настави са смијехом. У критичним ситуацијама озбиљан, у тренуцима опуштања потврђивао је ону народну "из Мире сто ђавола вире". Кад проговори као да се с Клека шумом огласи младо храсје, зашушка.

- Није шефе, тако ми Бога, ево образа ми, измишљају...

- Де покажи образ, ђе ти је? – потпаљује Буба.

- Де, болан Буба, чупа се Панто, - води рачуна о дробовима, а озбиљне ствари нису...

- Ево ти га сад, дробови, а синоћ не оста ништа. Нисте избирали, маст с ђонова олизасте, језици вам се запетљали око ушију. Да сте ми здраво, за сутра имам заказано теле, па ви видите, чик...

- Стани Буба! - као да се уплашио за теле, јави се Панто. - Ти канда се љутиш. И други се почеше вајкати: - Де, немој Буба тако.

- Подљепуре једне, сад сам светац, а малоприје Буба спрема дробове. Цијели дан би ме носали, заборавио би' како се 'ода, живо месо би јели, јер гузица не може да чека, а овамо цријева и дробови. Имајте поштовања према...

- Марвеном хећиму! - улети Славко са упадицом и изазва општи смијех.

Кад је атмосфера достигла врхунац, Вито који се у међувремену тихо искрао, кроз одшкринута врата протури чутурицу с ракојом.

Као избачен опругом, счепа је Панто и наге. Не затворивши круг, празна заврши у канти за смеће.

Враћајући се са задатака, борби, извиђања, ватрене линије, а уколико му је вријеме дозвољавало, Вук је застајао посматрајући околину, или у разговору са мјештанима.

Једног дана га на Пециловинама, у Стакићима, сачека спарушено, скоро укочено страчко лице. Само су очи и усне биле живе, остало као да је извађено из саркофага. Учини му се како је из очевих прича искочио Давид из Сухе, само без узречице "цу".

- Питаш како сам синко? Фала теби на питању... како чо'ек да бидне у 'ваком вакту и зловремену, никако. Ето дурам, шта ћу друго рећ'. Бог даде па се сналазим како знам и умијем. Кркачим ово бреме, ама чини ми се сто година, а к'о јуче да сам рођен...

Ућута на тренутак, са сушеним прстом брчка по носу, одсутно зури према Каменичкој премети, врати поглед, уздахну хватајући залет:

- 'Ајд прво сркни ову мученицу, ја се расприч'о, болан, де да викнем бабу, нек пристави кафу. Ето, синко, свак' има свог ђавла, попне ти се на грбачу па се цио живот носај ш њим. Стресе раменима, док из крезубих уста покуља суви смијех. Загрцну се, лупка по увелим грудима и одмахује као да растјерује дим. Придиже се, погледава испод куће, промрмља у браду, "никад је нема", окрену се и пљуну у страну:

- Моремо и пошље. Ђе стадо', ја...тако ти је синко, кажу живот те носи, а ја ти нешто штудирам, чо'ек мора да се копрца.... Знаш, не смију се ђавлу предат дизгини, чо'ек мора да управља. Види шта бива кад ђаво узме под своје, глођемо се ко дивљач, иксан

постане кер, Боже ме опрости. Није добро, синко, неко зло се увукло међу народ. Поодавно ђаво ровари, превладала нека мржња. Бог, душу да ми 'прости, али како је кренуло, дође нам ђаво главе. Кад зло отрује душу и пусти коријење тешко га је ишчупати. Ето писмен си,увојничен и школован... Из Гостовића, рече?

Док лагано попушта опасач, Вуку се учини да то из старца проговара онај мудри, средњовјековни манастирски игуман Госто, сто му дјело, дух и име још трају под овим поднебљем:

- Чуо сам да се тамо нерђе женскиње узима међусобно... отело се Богу и народу. Онај горе не прашта, гледи он нерђе из прикрајка, а шта вриједи кад се млоги свијет одрек' Бога и цркве. Нисам ти мак'о даље од Тузле, имам нешто мало школе, ово што знам научио ме живот. Гледао сам очима зло, рјеђе добро; зло је као коров, кад се рашири тешко се искоријени. Јазук је проћердат живот, ето такође си био нигђе, шта си радио ништа.

Испод пазуха поново вади добро скривену половњачу. Вук облизну грлић, да га не одбије. Слуша, упијајући сваку ријеч:

- Није добро ни кад смрдљив траг чо'ек остави иза се. Зато, синко, ако оћеш послушат старог чо'ека, не дај да ти зло уђе у душу. Ако мало застрани ти тргни дизгине, не дај ђавлу да те обали на плећа. Ма, оно, што јес' јес', у сваком чучи добро и зло, чучи тако и шути док су добра времена, кад дође зорт тад нечо'ек покаже своје недјело. Био је овај доле, јел баба како се зваше онај из Гара, - зовну забрађену бабу која пречу и настави да струже мотиком међу - Оно не би' се могло рећи заостао и неписмен... једини је имо школе, остали научили мало рачуна и које слово. Више није требало, мало да сричеш и у трговини да те не закине... Ја, поче ја... ето за оног рата, Бог душу да му 'прости, јопет иксан

је није пашче, зулум је чинио. Убиј 'о, палио, пљачко, Боже ме 'прости, низводно у Каменици, покл 'о кућу пуну чељади...

Прекрсти се, придиже и кашљуцну, отра испуцале усне, руком свуче паучину сјећања:

- Тако се причало, а ни дана апса. Одма' пошље рата виђ'о сам га неколико пута, пријек и јак, висок и једар к'о овај 'раст. Ма,громада. Убрзо ископни, ко да га нешто згужва, шћућури и уситни, неста снаге и обијести. Оно... ја контам и баби сам говорио, нешто га изнутра изјело, гризло га чињено зло, оста сама кост и кожа. Јопет штудирам... болан, никак'и земаљски суд није му треб'о.

Још једном се прекрсти и придиже, згрбљен и окренут постраначке као да нешто тражи. Зашушташе давно начета плућа, одхукну, челом се осуше грашке зноја:

- Видим, шутљив си чо'ек, а ја распр'о, драго и мени кад 'вако неко наиђе. Де да баба пристави... издалека си... гре'ота је пуштит војника да непочашћен прође поред куће. Ако ништ, некад је добра ри'еч већа част.

Рукама пресвученим блиједожутом кожом ишараном везом ситних капилара, између којих се попут исушених планинских поточића провлаче увенуле вене, дрхтаво принесе чашу.

Штипну га јак и опор мирис домаће шљивовице док је наздрављао старцу.

Крајичком ока угледа групу бораца што се враћала из Крца и би му драго што су раздрагани и весели у времену нестајања и страдања. Ко зна шта носи дан и ноћ, шта ће бити за мјесец или два, годину? Проћи ће ово, као и у Хрватској и некад, у очају и безнађу поново ће закуцати на врата присјећања.

Осјети накупљен унутарњи бијес због немоћи.

Зашто неко други управља њима, зашто их не пусти разигране и насмијане да језде кроз живот? Гдје и ко је тај што вуче дизгине њиховим животима као крпеним луткама, одлучује о животу и смрти? Цијеви топова и пушака одавно су уперене на унапред одабране циљеве, без утицаја и знања ових сто пуни младости, силазе са Брадиња и Југовца. Сједни иза њих и само пуцај, окрећи и врти ручице справа, цртај линије подјела, руши и разарај, ждери крваво месо... Носи своје пушке, топове, карте са линијама подјела, носи их из наших живота, што даље од нас! Пусти да живимо, да се носамо и кркачимо са својим ђаволима онако како најбоље знамо и умијемо! Остави нас, изађи из наших снова... Остави снове о мојој долини, изворима, бехару, јагањцима, пастрмкама и раковима... Остави. Не дам ти мој Гостовић, Данка и његово "га-га", Васкрсију с болесном ногом, Наду, Весну, Ловру, Штефа... мог Деска и Глишу... Мирка, Нешу и Саву...Виту, Зоку и Панту... Не дам...

И опет прапочетак, далеко проклетство, шупљина, бездан...

9

Живот је текао неумитним током. Вријеме је иза Вележа ваљало дане пуне ишчекивања. Сиромаштво није напуштало сеоску кућу, мада су се осјећале промјене на боље. Понекад би, као шездесет осме, далеки догађаји узбуркали учмалост. Стижу усмене вијести о могућности избијања рата између Руса и Чешкословачке. У то вријеме није било радиоапарата, а ријетке старе новине су чуване за паковање милоште, или чобанске и сјекачке сланине. Трговац Владо, члан црквеног одбора, немајући коме повјерити најновија сазнања, окупљао је дјецу из

комшилука објашњавајући им ко је Рус, ко Словак, а ко Чех. Касније их гњавио свемирском теоријом и кометом репатицом, у тањир пун воде стављао два камена, мањи и већи, практично приказујући кретање земље и комете. Окрећући камење неразговјетно је изговарао молитве, помињао лошу власт и непоштивање Бога.

Његов син Љубо, Вук и Чупо „мајстор за све", да би предупредили најављене страхоте, у потоку иза куће почеше копати бункер за заклон. На велико разочарење криза прође без великих потреса и најављених ратних догађаја. Ускоро стиже електрична енергија, луч и петролејке завршише по магазама и траповима. Пут прекри асфалт којим забраздише „тристаћи" и „стојадини", „федерале" смијенише „штицари". У селу се појави први радио-апарат, у коме оживјеше неки други свјетови. Умјесто на црквену литургију село је рано недјељом листом ишло код Персе да слуша "Село весело". Чобани се издијелише, већина је пратила оног што је имао транзистор, односно живу музику. Касније и Вук од бабе доби транзистор, успомену на погинулог ујака у руднику Какањ.

Седамдесетих неки из села одоше за Њемачку, на „привремени рад", неколико свршених основаца у средње школе у Зеницу и Сарајево. Из разговора у кући сазнаде: „Онај Бакарин, јеси' видио, Бог те маз'о, постаде инжињер"! Десетак их заврши медицину, гимназију и разне више школе. На Седмом, у некадашњем задружном дому, школарци заказују игранке, набавише први грамофон који је суботом и недјељом непрестано цијукао музику с плоча. Понекад би освануо плакат најављујући филм, „вакира" замијенише циркуси и концерти.

Вуков отац уписа Вечерњу школу, од првог до четвртог разреда. Никако се нису могли споразумјети, док му је показивао слова зарадио би неколико шамара.

- Ти ћеш мени,балавче да ка'еш; кад велим „ке˝ има да буде „ке˝!

- Тата, тако сам учио, није „ке˝ већ к, није „ше˝, већ ш. - Послије исправки подигао би скупљене руке на потиљак очекујући ћушку.

Поред основне, муслиманска дјеца су похађала вјерску наставу код сеоског хоџе у Боровници. По угледу на старије, ђаци су ружним погледима сусретали једни друге. У школском дворишту дјечије игре су биле подијељене између наших и њихових, па су лучоноше „братства и јединства" донијеле посебну забрану организовања спортских надметања на националној основи. Без обзира на материјални развој друштва, свеприсутност марксистичке теорије о одумирању религије, нације и државе, још дубље подјеле су висиле у зраку. Дуго се шушкало о некаквим „младим муслиманима", трпан овај и онај у конспиративна и завјереничка удружења.

Вуков отац ћути у прикрајку и криви главу као да ослушкује злокобно пушкарање на Пепеларима. Отхукне, провуче прсте ријетком косом, одсутан и замишљен губи партију шаха, дуго се правдајући утрнулом ногом.

- Ја, шко Бого! Ето, изгледа поново ће турски вакат. Је л' Мил'ћу ?
- обраћа

се од сунца и вјетрова сасушеној жени што непрекидно петља око шпорета. - Како се зваше онај из Џемата ?

Док она немарно одмахује руком, наставља као да је добио одговор:

- Долазио је сваке године пред Светог Луку. Знао је када је слава и увијек зазине неш' важно да каже, остане му на вр' језика. Његов рођак, Смајо из Рибнице, кад га брља обори развеже причу како су и они постали од Срба. Зна, вели, тачно од ког кољена. Шапуће и све разгледа около, боји се да га неко његов не чује.

Точи и капље... О томе како га сваке године походи и наговара тај из Џемата, поручује преко рођака Смаје, да му прода имање. Мајка скочи као мачка, бијесно фркне:

- Не дам! Све сам то на својој грбачи снијела. Опрегове и поњаве ткала за прозоре и врата, мотиком сastругала Видњовачу, Набојну и Пејићке њиве и куд' сад', опет да се селим? Не дам и готово!

Отац у почетку неодлучан и колебљив, касније поста тврђи, док она омекша. Временом се увуче у своју љуштуру, прорједи се прича са сијела и љуштиља кукуруза. Црв настањен под лубањом поче да струже кости. Јутро пред рат дочека на конопцу.

Као да је вода ријеке Гостовића за све крива стрпаше је у азбестне цијеви. Корито доби боју жабокречине, настанише га змије, жабе и корњаче. Неко сруши Миркову брану, матица отања и убуђа, ранија купалишта прекри отпад и грање. Мрачај ископни и усахну, не чује се вриска за љетних дана. Као да их покупи огромна рибарска мрежа, неста клијенова, пастрмки, шкобаља и кркаћа. Предио око ријеке се скупи, и надви над њу као да је скрива и штити од даљњег пресушивања. Ни марва не воли да срче млаку воду.

Крајем осамдесетих зашушка се о вишестраначким изборима, странкама и подјелама. Људи се бојажљиво увукоше у своје чауре. Сваком на уму блиска прошлост, пребира гдје и коме се замјерио. Приче са сијела, љуштиља или уз ракијски казан добише на актуелности.

- Па шта, нека иде свако својим путем! Нема друге, ако 'оће тако нека им буде! Сваком своје. 'Оће посебан аутобус, у реду. Наш у пет, њи'ов у пет и петнаест, па чик баћо уђи ако смијеш.

- Стани, полако, јадан не био! Ето видиш да ваљаш глупости... Ко ће то подијелит? 'Ајд ми реци како дијелити у фирми, једни там' - други вам'? Једни у пет, други у шест; ми кући у два, они у три. Дај болан не лупај!?

- Шта чо'ек да ради? Тако 'оће па нек им буде, чуо си Смају јуче. Зап'о чо'ек и тачка. Море и 'вако што се мене тиче, пусти ме да радим и свако своме. Не дирај у моје, твоје нек' ти је нафакли. Ето, тако.

Ускоро, тајно да не сазнају они други, почеше набављати оружје. Једни иђаше у Зеницу, Бања Луку и Тузлу, други преко исламских земаља. Поставише блокаде и почеше једни друге да контролишу. Заћуташе обале Гостовића, једино хоџа и поп с минарета и звоника као да се такмиче. Профитери убрзаше с цијенама, трговци у робу убацише разноразно оружје и муницију. Добра пушка једна крава, на цијени је ПАП-овка и покретна имовина.

Издијелише се, пребројише и поставише границу. Зузеше бусије на мостовима, мостићима, жицарама и плићацима. Плану прва пушка, Вележ уздрхта и с плећа стресе преостали снијег. Клек у невријеме бљесну новим, ватреним сјајем. Као да су дошли из другог свијета и као да се никад нису познавали,

комшије насрнуше једни на друге. Лијева обала подрхтава, уклијештена са свих страна, миголи и пухће.

Из Боровнице као да се опет чује кријештећи глас:

- Нема и' млого, неколицина!

Искежене чељусти кидишу преко Клека, гризу и деру месо, парају цријева, откидају руке, ваде очи. Обзорје лижу пламени језици, повијају се и под ударима нестају Мрђени и Грабовица, стење и мутном пјеном кркља Гостовић. Марин Вијер ко некад у загрљај прими утопљенице. Наваљују попут бијесног курјака, с Врлаје, Клека, Жепча, Какња. Јекну рањена долина.

- Шта да ти причам, паметан човјек нема ријечи да то објасни. Снашло нас одједном, - почиње с немиром Мирко.

Замишљен, подбочен о десну шаку, прстима пребире усне као да извлачи ријечи. Чело набрано, натуштене обрве, на лицу сјена од облака.

-Покушавали смо све, преговарати неће, ко веле нема о чему да се договара. Шта смо могли већ да се бранимо, иначе би нас поклали за једну ноћ. Ма, и ми Срби смо чудна нација, никад да додјемо памети. Чекамо задњи тренутак, многи још иду на пос'о у Завидовиће и треба да виде боље но они из Прилука и Митровића, што једном мјесечно сиђу у град. Све попуштамо да неко други среди ситуацију. Нико не схвата озбиљно. Чак и мени нешто није дало да повјерујем у то. С почетка све изгледа нестварно, имаш осјећај сна, као да се дешава на неком другом мјесту.

Обриса сјену, уз пљесак шаком поклопи чело, одхукну, упрта погледа преко Удрима. Једе га црв изнутра, скрива бол и муку, али га одаје пламен лица. Пијан од унутрашње борбе дохваћа

однекуд пристиглу хармонику. Док јечи из ње звук, лицем лепрша Каћушина сукња негдје поред Волге, огледа се Плава гробница, прашњав пут на који свакодневно силази драга чекајући момка из боја. И онда, кад попусте све стеге, попут набујале ријеке са окамењена лица точе бистре сузе. Разумију се њих двоје, тугаљив пјев хармонике и његов вапај. На издисају, да би скрио малопређашњу слабост, дуго батрга око каишева, с ћутњом предаје хармонику и подбочи се на сто. Из њега јекне:

-Е, мој Мирко!

Прве погибије на Клеку многе су вратиле у стварност. Лиферанти и профитери задовољно трљају руке, трпају паре у поставе, гаће и под улошке ципела, први проналазе тешко проходне путељке и нестају преко Каменице и Возуће. У рукама бранитеља старе пушке из прошлих ратова, руски шпагини са застојима послије свака два испаљена метка, и енглески томпхсони без довољно муниције.

Из рубних села и заселака, попут мрави, у Отежњу сливају ријеке избјеглица; не задржавају се, већ настављају пут Каменице. Натоварени оним што су сматрали најпотребнијим, одјећом, постељином, телевизорима и обавезно иконом свеца заштитника. Дјеца су тјерала нешто стоке.

Изненада попаљени, а било је и таквих, нису успјели собом ништа понијети. За њима лижу пријетећи ватрени језици. Долина строструко одјекује, у тјеснацу између Удрима и Вележа полегао дим. Кроз мекетање и блејање допире нејак дјечији плач, нечији узбуђен глас пожурује. Унезвјерени погледи лутају падинама. Руке јаче стишћу нејач. У сумрак неколико експлозија обиљежи колону откривајући разбацане дијелове тијела. Људска ријека се узбурка и крену у таласима. Стока искористи збрку и раштрка се у потрази за сочном травом. Из супротног правца тули камион

претоварен војницима, расијече колону и неста пут манастира. Гребен оцрташе свици, недуго затим, падине Вележа прекри ехо рафалне паљбе.

Близина борбе убрза колону, одбацише сувишан терет. Крај пута догоријевају лучеви угарци, дим експлозија се лијено повлачи коритом. Мина бућну у воду, непосредно испред шуме. Као да гори оближња боровина, проби се оштар мирис луча. Прве куће Каменице дадоше одушак души, колоном се разлијеже јаук и лелек.

Утихнуо Гостовић, не грголи и не брбоће, као да се чуди некој новој ријеци што тече у супротном правцу. Не престаје неколико дана и мјесеци, слива се са обронака око Зенице, Какња, Вареша. Буја и куља. На заостале дијелове наваљују као бијесни, пробају зубе, понекад добију по њушци, повуку се, засквиче, лижу ране и прате поиздаље.

Ноћно пушкарање оцртава постављене границе. Комшије појачане свим и свачим даноноћно кидишу, повијају се све тање линије одбране. Знајући када је коме слава, наваљују жешће, на њивама убијају жене и дјецу. И као брана која се годинама одупире бујици, задржава отпад, стење и увија се, тако је и одбрана Гостовића пукла.

На крају поново јекну, као да су све бране у њему попустиле :

-Е, мој Мирко !

10

- Ништа, а..? – дочека га забринута супруга на вратима.

Он скупља кишобран, бјежећи од њеног погледа. Тражи напогодније мјесто гдје би га оставио. Шта да каже, бар мало да јој зебњу олакша? Нервозно петља по жицама и кишом овлаженом платну.

„Нема, и шта сад, из ове коже се не може!“ – зину, али не изусти. Пребире по мислима: „Данас смо некако преживјели, ваљда ће сутра бити боље. У праву су стари, живот те свему научи; девет пута ваља гладовати и исто толико пута бити сит. Ваљда је то нама страдалницима и пролазницима овоземаљским негдје прописано. Када постанеш мало мудрији и лукавији, онда схватиш да је вријеме истекло. Ето и Лепурово кратко, али загонетно „ако-ако” због чега су га из неразумијевања задиркивали, показа се исправним...

Још мота кишобран по рукама, а мисли се роје.

„И она је нешто утањила, подочњаци као од квасца, скврчила се, не знаш да л' од страха, ил' од муке. Не проговара до зорта, не жали се, само споља као да је нешто стишће, мрви и уситњава. Муку понекад проциједи кроз зубе и охрабри га са оним -нек' си ти мени жив... има и горих ствари...”

Посматра је док брижно спрема дијете за школу и крадомице брише сузе. У ходу би нешто да му каже. Прећута, јер зна да је он већ прочитао њене мисли: „И да ниси отиш'о било би овако... Деведесет треће је било најтеже, па се опет преживјело, ваљда ће и ово ˝.

- Ништа, - Вук одговара кратко још увијек избјегавајући поглед. - Пизда му материна! Неки дан обећа, вели... нема радника бољих од вас, а данас узе другог... неког Румуна. Каже,

треба му зидар. Ма јок, он му је јефтин. Убише нас странци цијеном; јуче цијели дан истоварај и једва искамчисмо по петнаест марака. Тај сигурно ради за десет.

- Де, шта ћеш, боље је сједити код куће, него радити џабе, - тјеши га.

- Да зовнем тату, ето кол'ко сам сметена... данас искључили телефон. Ништа, написаћемо му писмо...

- Богами, ја нећу. Твој је отац, па му кукај докле хоћеш, мене срамота. Знаш да не волим молити, али уради како мислиш да је најбоље. Не трља он по Њемачкој стражњицом кожну фотељу. И њему су црне паре.

- Па, шта ћемо ?

- Не знам... Неке фирме траже чуваре, опет је то накратко. Развлаче нас од првог до петог, као биће сутра... И тако прође пола мјесеца. Натежу нас као глисту, уцјењују и на крају шутну. Нико не плаћа, сви би нешто на муфте.

Дјечији плач накратко опусти бригом затегнута лица. Уз шкрипу врата промоли се куштрава глава.

-Тата, тајо... Ијена је био добал. Неће тата чује Ијену, 'оће купи плаву балбику.

Јутро га затече на пијаци, у близини месаре. Размишља хоће ли ући, или не. Најчешће када пролази поред ове радње нема ни пребијене паре у џепу, а када се нешто нађе, онда по обичају нестане меса. Превагну оно уобичајено „пробаћу, ништа не кошта".

Да би одобровољио месара, с врата подиже раширене руке, као да се због нечег правда:

- Опет ја... јеби га, шта ћу кад морам...

- Нема ништа за данас! - као запета пушка дочека га задригла фаца. -Ово овдје, - масних руку које повремено брише о крваву кецељу, показује на полупразну витрину одакле штрчи неколико коски, - то је резервисано за комшију. Сачекај сат-два, стиће нова испорука, тако су бар најавили... Можда буде!?

Просторију испуни оштар звук док масат прелази ивицу ножа. Важан као да је свршио све послове овог свијета, незаинтересован, махинално отра руке о умазану кецељу, отпаса је и нагну се над лавабо.

Вук исциједи и молећив глас.

- Мајсторе, може ли само... ево од ових ситних комадића... Мог'о би и ове кости мало састругат... ја ћу ако немаш време...

- Куш, матер ти твоју, ти да ме учиш... Марш напоље! Е, овдје ми је вас! - полуокренут вратима отреса мокре руке, нагло се исправља и показује на тјеме. Док млатара пешкиром, дугим и пријетећим погледима мјери Вука притјешњеног уза зид..

- Ти да одређујеш, марш напоље! Реко' би ја биједе и сиротиње, а овамо у џаку донијели паре. Шта си блен'о, чо'ек да повраћа кад вас види. Куће купујете, фабрике, земљу, онај дође и купи пекару, милион... Еј бре, милион марака искешир'о. А овамо кукате, „па ми смо избјеглице, немамо, остало ово, оно"... Куш, матер вам вашу! И сад да ти ја стружем кости, е не дам ни ову најситнију, јадо посрани. Ти да си нечему вриједио не би овуда сада пролазио као сиротиња! Него засучи рукаве, овако

као ја, па у канал, или пушку у руке па у рат! Марш напоље, џукело!

Ошину га оштра ријеч, као да га топовско ђуле погоди посред груди. Узаврије крв као онај опасни свртак у зеленцу Мариног вијера, полетје рој граната из Каменског, рикну погођени камион пун младости у Сађевици... Уплаши се да нешто ружно не каже, или да при изласку не погоди главом у врата.

Коме и шта рећи? Ето, сваки пут том истом месару објашњава да ту, преко пута, у његовом сусједству живи у војном стану од седамдесет и неке. Али, он то не чује, нити разумије. А како би схватио када би му почео причу о Његи, Доминику, погинулим у борби на Оштрићу, или не дао Бог о сакатој нози дједа Васкрсија? Њега интерсују паре, милиони, и он само то види и разумије.

Увријеђен и понижен, руке нервозно трпа у џепове танке јакне, увуче главу и подиже рамена, склони гладне очи са телећих костију. Излазио је из радње опрезно и лагано, као да је негдје са извиђачима у дубини непријатељске земље.

Размишља. Једино му то овдје нико не наплаћује.

„Овог прогони милион јебених марака,а ето, ја само тражим комадић меса дјеци за супу. Изгледа да сам ја крив кад неко има лову да купи пекару, кућу, или плац. А крив сам и када неко нема за четврт хљеба. Како год окренеш и обрнеш мене кривица не може мимоићи. И сад буди паметан. Проклетство предака, или смо на погрешној стази, шта ли? Уосталом, зашто човјек мора своју муку уопште неком изнијети. Једни би да се хвале и прсе, а други да жуч и чемер избацују из себе...".

Уморан и сав здробљен долази касно. Поред свих проблема и недаћа, или баш због тога, у сан му падне његова долина,

извори, потоци, зарасле стазе, Мрачај, Луке... Сваком је његова мука најтежа, најдражи његов комад посне земље, сасушено квргаво стабло... Ко зна ко и гдје плаче за овим каменом што малочас udari великим прстом у њега, кућом у Лутову, или Кржањи пуном шкорпија, прљугом на Радовчу.

Е мој стари, мој мајоре, какав свијет ? Све је ово убуђало, искварило се и окренуло наопачке. Некад, почев од Госте до времена које он памти, његова гостољубива Долина никог није одбила са прага, чак су и просјаци за гладних година одлазили сити, напојени и задовољни. Вратило се вријеме горе од доба цицваре, пуре, загријаног и усољеног зејтина у који су умакали парчад хљеба. Живот се врти у круг, као стари вучјак док се игра хватајући сопствени реп.

На Тргу робова, како су звали мјесто окупљана оних који су тражили било какав посао, покисао и зградама стијешњен плато, чека ранораниоце. Долазили су прије зоре, поједини спавали у оближњим хаусторима, подрумима напуштених кућа и распалим аутима. Незасите газде су их максимално искориштавали; радили су до касно у ноћ, за мале паре. На брзину би, ако су били близу, или да их не загубе, односили мршаве зараде кући, и хитро се враћали заузимајући позицију на тргу.

- Ништа јутрос, Босно моја! Само долазио онај што одвезе... знаш онај... о'кле но би... ма јебеш га, одведе те па послије пјешачиш три сата...

- Да сам био отиш'о бих, го сам к'о црквени миш, научио сам да пјешачим...

- Не би' му ја, једном ме зајеба, е, неће више, добро сам га запамтио. Нико не оде с њим, вратиће се.

Киша ромиња, ваздух мирише на снијег, сјеверац капима повремено забобоњи по фасадама. Жељни посла и хљеба чекају у засједи, заогрнути танким јакнама, или трофејним маскирним вјетровкама. Цупкају у мјесту, жвиждућу, шеткају и својим примјером обарају теорију научног социјализма која није предвиђела повратак уназад, из социјализма у капитализам, првобитну акумулацију капитала и поновно израбљивање радника. Поготово не оних који су представљали бедем унутрашње и вањске одбране социјалистичког система као предворја комунизма, и власти радничке класе која је требало да их одведе право у бескласно и богато друштво.

А како то друштво изгледа, а да се још мастило резолуција оноликих партиских конгреса и сесија савезних скупштина није ни осушило на хартији,ето они имају прилико да осјете меким стомаком.

Чекају непомични, једино очи заиграју и нишане позната возила којим газде долазе по радну снагу. Поодавно распознају платише и циције. Чим наиђу они први згрува се гомила уз ауто, увлаче руке и главе кроз отворене прозоре, потискују слабије. Галаме и саморекламирају се: „Газда, радио сам то и то... Могу без очију утрефит, шљакам без 'ране, без одмора... Завршим док трепнеш, за дан сам малтерис'о, могу прећи двије руке...”. Гурање, гребање и увлачење трајало би кратко. Газда је мјеркао оштрим оком, упирао прстом „ти, и ти, теби сам обећ'о”, бранећи се од навале руку и неугодних задаха.

Тежак дан проведе у истовару цигле и цријепа. Док се вукао опустјелим улицама, дезорјентисан у времену и простору, заокретао је лице низ вјетар и притезао јакну уз тијело. У скупљеној шаци, као да се плашио да вјетар не одува, стискао је зараду. Код месаре испод моста с фијуком сјеверца мијешало се

режање и кевтање. То керови раскопавају контејнер, развлаче устајале дробове и оглодане кости. „Бацио џукелама само да их не удијели коме”, помисли бојажљиво гледајући прате ли га раздражени пси. Помисао на тањир топлих шкембића убрза корак. Мирис хамбургера из оближње „брзе хране” скривеног у топлој лепињи згрчи цријева. Као да граби окупираном територијом при повратку из засједе, претрча преостали дио улице.

Неколико пута преброја цркавицу, тупо га загреба у грлу кад се присјети газдиних ријечи:

- Видим да се сакат мучиш, ево мало преко цијене. Добар си човјек, ако је тако к'о што причаш. Данас сви испадоше јунаци, нарочито они што овдје дођоше прије него запуца. Наврати ако немаш шта јести, увијек нешто остане.

Присјети се славске трпезе у завичају гдје је позван и непозван гост, богат и убог, имао своје мјесто. Али, не и кашику, уколико је није понио са собом. Они коју су пристизали касније честитали су домаћину крсно име и сачекивали у сусједној просторији док не буде слободан прибор за јело. Чудно и невјероватно, а понови се; сад поново мора да чека своје вријеме, место и кашику.

Зашто, због чега и због кога су гризли и уједали једни друге, ломили кости и лубање, вадили очи..? Је ли то можда казна?

Кад дође из болнице сломљен, објешен о штаке, затече празан фрижидер. Жена се врпољи, провлачи поред стола као дједов мачак, крши прсте и колута очима док броји пристигле пријатеље. Покушава задржати осмијех добродошлице док гризе доњу усну. Он очима показује на сто док она скрива поглед.

- Немам чиме да их понудим, знаш да ти не уплаћују плату! – успије да му дошапне.

Није могао вјеровати. Каква блокада на Дрини, какви бакрачи? Србија мајка то не смије и неће дозволити. Не, нипошто. Неспоразум је то, мора се изгледа ради свијета, није то баш тако...

Три мјесец вуче кљакаву ногу као пребијен пас, погледава на улаз има ли поштара и кораком зајази степениште до одморишта. Назријевши озбиљност ситуације комшија нутка позајмицу: „Узми, вратићеш... Уколико и не врнеш, шта је сто марака". Њега срамота. Зар да обрука домовину и призна да га оставила?

Затичу га зоре како струже по папиру. Пише жалбе, молбе, јада се, цвили, исповиједа и на крају све згужва и заборави. Коме да саспе чемер скупљен у себи? Бијели папир најбоље трпи његову бол.

„Врати се назад, у вукојебину, тамо су ти браћа рођаци и коријени. А гдје си и полазио, мислио си да свијет не може без тебе, да само тебе чекају. И шта је сада вукојебина, а шта Богу иза ногу? Оно тамо гдје се човјек на човјека наслања, или ово овдје гдје је човјек човјеку вук?"

Начетом ногом гази Славијом. Насмијана и задригла војна лица га убјеђују, објашњавају, наређују. Преко фотеље преливено сало, меснага рука поклапа топографску карту док из уста врца и прска. Све ће бити регулисано, обећаше и не извршише.

Озрен, Грмеч, Влашић, Требава вапе за старјешинама. Нигдје их ни за лијека; по два-три на неколико хиљада војника. Он,

подофицир командовао батаљоном, а види ови овдје раширили се и пискарају. Гута муку и смјешта је у дубину стомака.

Послије копања, истовара и носања малтера ноћ га затече нагнутог над парчетом папира које дође у препорученој пошиљци. Није се јављао на посао пет дана, гласило је отказно образложење. Какав је то посао убијање, разарање и паљење? Зар се тако добија раскид радног односа, послије неколико година рата и неспособне ноге? Изгуби земљу, другове, државу, најбоље године живота, здравље, завичај, на крају и радно мјесто. Искрсну слика пуковника Лисице, његове силе што је изведе пред голоруки народ.

„Еј, мој мајоре Марковићу, човјек је зрно жита у жрвњу. Живот дроби и меље, па се снађи у свему томе. Прихвати дизгине у трку, тргни се, не дај ђаволу да те савлада, да те закркачи".

11

Полуснен, крајичком ока прелетје по спавачима у купеу, и одуста од намјере да изађе у ходник. Штропот точкова бубња једноличним тоном. Дрвеће се утркује, бјежи од оштрог писка. На леђима и под пазухом још осјећа терет ноћашњег истовара цемента. Лијено баци поглед кроз умрљан прозор, покушавајући, ослоњен на руку, разазнати крајолик.

Тмурно јутро скрива љепоту дана. Кроз маглу на моменат бљесне фасада, удаљено свјетло као да се поиграва, засија и нестане. Сивило избриса невидљива рука, постепено се расплину и уступи пред јасном сликом предјела. Испод пропланка обасјаног првим зрацима, обрубљено зеленилом назире се село. Путем што извире из шуме батрга стадо, шири се и сужава.

Подсјети га на Видњовачу испод које су згурени његови Дракулићи. Прокуваше емоције, тежак камен паде на груди. Загледа се у разбацане кућице у самом подножју брдашца. Клек се преселио... сличан поглед с Набојне...

Гледа с висине. Кроз расцвале воћке, стидљиво извирују остаци порушених кућа у Чардаку. Склопи пејсаж из сјећања. Сиромашна и посна земља уз ријеку, испарчана међама и међашима, личи на слике крашких предјела. Њиве по околним узвишењима објешене као котарице на дједовом Зекану; сваки час пријете да се обруше. Налет вјетра пробуди и зашушта буковим лишћем које су као дјеца јели, мада бијаше киселкасто и мало опоро. Мисли му одоше над Кључеве и журно прође путем испод Балажанове куће. Замириса јабука петровача, као некад када су са стоком пролазили тим путем, око Петровдана. Жути и румени плодови, спуштени, чикају руци да посегне за њима. Ако би неко стајао у дворишту, или помјерио фирангу на прозору, пролазили би погнутих глава и журно усмјеравали стадо пут потока Отежње. Нејак и зајажен на неколико мјеста тај водоток се упирао окрећући жрвањ трошног млина, изнад кога се надвила Дубрава, багремова шума што дубоком тамом улијевала страх. Увијек топле воде мамио је несташну дјецу, откривајући коју пастрмку или клијена. У дубини шуми Гостовић, као да се пјесмом удвара. Своје ушће Отежња боји тамном бојом, из које штрче укрштене греде од разваљених млинова и наплављено грање. До тог мјеста, Гостовић је стиснут падинама Вележа и Удрима, а одатле почиње да се отима и шири, правићи котлину дугу неколико километара. Низводно, на десној обали издигао се витки минарет новосаграђене џамије. Изнад лијеве, на брдашцу подно Чардака, на платоу гдје се слива вода Буретине, као да пркосе једна другој, пут неба црква избацила звоник. Наниже се раширила школа.

С минарета се оглашава хоџина молитва, путује долином, преплави је, ухвати рубове Клека и Набојне, завуче се и нестане у њедрима планине. Када на моменат утихне, из Боровнице допире звук бронзе. Путем што се назире кроз зеленило, уз Буретину граби камион. На падинама испод Шехића, попут мрава мили орач, иза кога остају тамне линије изврађене земље.

Прободен сунчевим зрацима бљесну облак прашине. Небо се прошара, Вележ одхукује сивим димовима; изнад његовог врха помаља се неколико ситних облака. Кукавица се жалосно огласи, плутајућа сјенка поклопи оближњи храстик и ућутка је. Вележ натушти обрве, мрмља, иза његовог врха допре удаљена грмљавина. Лишће зашушта новим шумом и ускоро небо просу прве капи.

Исто је као и прије, само што лијева обала Гостовића, попут сломљеног крила, не даје знаке живота. Ништа се не помјера, не гмиже и не гамиже, не чује се блејање ни звук звона, нема орача ни копача. Умукла молитва и црквена звоњава. Не вришти Дуле идући Гајића Барама, нема момачке пјесме, не трубе федерали и какањци, не јечи Мрачај од купача. Не, све је глуво, прекривено мртвачким покровцем, маховином и лишћем... И као да никад није било живота; нема стаза, зарасли чимени, пресахли извори. Не шири се опојни мирис шљиве, не рађају маџарике, резделије, кантаруше, шламе, дудови...

Испод крошања скрива се кућа дједа Васкрсије. Дрвеним дирецима укопана у страну; испод, као да бјежи од таме подрума, опружена башча. Слијепљена уз кућу, нахерила се уџера, а између њих чимен са стаблима шљиве. Око куће и уџере ограда од перди пресвучена чојом од маховине. С горње стране, изнад улазних врата, одвојена уским утабаним путем, лежи ораница избраздана гредицама лука. Нешто даље, на заравни

штрчи бунар с ђермом, оивичен шталама за овце и коње. Све ограђено и засађено воћем.

Спратни дио куће ослоњен на камени зид, облијепљен блатом, помијешаним с пљевом и пшеничном сламом, а касније омаљан кречом. Временом на бочну страну надограђена је веранда од дасака, а шиндра замијењена цријепом. Прочеље, без обзира на годишње доба, бијаше окићено вијенцима лука, босиљком и струком дувана. Три прозора, попут три ока зуре у башчу и Игњатову кућу.

По уласку у прву од двије просторије, у очи је падало огњиште изнад кога су попут вјешала висиле вериге. Уза зид је обично наслањана пека, до ње маше, ожег и саџак. Средишњи прозор, начичкан лименим лончићима, полићем ракије и сирењима, ријетко је отваран. Испод њега опружен лежај звани сећија склепан од дасака и прекривен УНР-а ћебадима. Неколико година пред смрт, као да се грле, онемоћали Васкрсија с ње није мицао. На лијевој страни од узглавља сећије, баба је склањала преле, штокрле и синију. С унутрашње стране врата, на прибијене клинце окачени гуњеви, стари капути и џемпери; у углу штапови за стоку. Десно од огњишта, ка улазу, оџак подупире таваницу уз који је везан црни лимени шпорет. Одозго пркосе прљави висуљци чађи, кроз које се назиру жућкасти отоци таванице. Зими су горе смјештене претрпане љесе, и снијег замиришу сушеним воћем. До шпорета су врата од друге просторије у чијим угловима одмара згурана слама. Уза зид, с лијеве стране пуцкета фуруна ишарана плитким удубљењима. У другом углу на брзину бачена ћебад, љеци и џемпери, којим су током ноћи покривани укућани. До њих костур сепета и пар љескових штапова.

Испред куће цурила је вода с Видњоваче, а око чесме поређани ниски столићи.

И доњи, подрумски дио куће, састојао се из двије замрачене просторије. Умрљан кишама, блатом, чађи из ковачког мијеха и дједовим испљувцима, прозор окренут башчи није пуштао довољно свјетла. Повремено би кроз дјечије жврљотине сунце стидљиво звирнуло у унутрашњост. Тада би из таме изронило расјечено буре с мркозеленом водом, храстов сто претрпан металним отпацима, клинцима, алуминијумским и металним шерпама, ћасама и лончићима. Пријетећи да се сваког трена обруше, неравни зидови бијаху украшени шарафима, клиновима зубаче, штекама и багламама, мистријама, ванглама, равналима, колутима зарђале жице и тракама лима. С друге стране стола као авет раширених крила у тами се назирао мијех, и наковањ.

Трак сунца нестаде и мистериозни подрум паде у још већу таму....

Као на прапочетку. Ништа... шупљина. Тишина јечи... И кроз удаљено громуљање чује пријетећи глас:

- Ето запамти, ви Власи сте осуђени да патите. По шеријату све је моје, ја мјерим, узимам и ријетко дајем. Шта ћеш, таки је вакат, безбели да будеш на мераји кад у лов дођем и кеса да ме чека. Зирате добро да ми чуваш...

Остају само слике и сјећања дубоко запрти у души. Понекад у ноћи, у глуво доба кад никог нема и кад се учини да је душа празна, из сјене исплове ликови. Кроз помрчину језди звук гитаре, шаргије и фруле, бљесне осмијех Зенге, замиришу дјевојачке усне, забруји прохладан вјетар измијешан пахуљама, зашкрипи снијег путем уз напуштену пругу. Само на трен, као да виле јашу на таласима, јави се мелодија никад купљене усне хармонике, и искрсне мршав лик увијен у блиједу радничку блузу.

Пред њим простртa бјелина папира. Стиснутих вилица и згрчене руке жели да остави траг. Зна шта треба написати, али није сигуран на кога адресирати. Можда управо онима који више не могу да читају:

Нама смртницима се чини како на површину испливавају безлични, дошли из непознатог свијета, они чија истина је неприкосновена. Удебљали и надути ко удављена телад чија длакава острва вире из набујалог Гостовића. Троше са тајних рачун и никоме не одговарају. Освајаће предсједничка, министарска и директорска мјеста. Бестидно ће упирати прст, правити нове међе по свом интересу и за свој рачун, дијелити и ограђивати у торове, уцртавати нова ратничка гробишта. Улиће нове наде, а потом удијелити пушке, ножеве и каме, узимати харач у крви и просипати туђе кости. Докле безнађе и очај, докле лажне илузије? Има ли краја људској злоби? О, Боже, док је твоје око почивало на мом челу, што не скрену путању ужареног жељеза? Хоћеш да ме искушаш, мучиш и казниш. Нека, казни ме, ал' пусти нејач да види свјетлост и не дај да у њима исклија сјеме зла.

Док сам плакао над кашом дјечијег лица, смрсканом бутином, откинутом ручицом, мртвим оком, молио сам се и тражио бљесак праведног мача. Очекивао сам сјај Твог ореола, чекао сам муњу да сажеже зло у и око мене. Ништа се не деси. Не бљесну, не фијукну, не сажеже, не видјех ореол. Само језиве слике; попут сувих гранчица поломљени дјечији удови и ватром спржене очи. Не пролази то лако, прати у корак, ко дадиља држи за руку и вода кроз мрачне и мемљиве подруме, гази избаљене прозоре попрскане крвљу и потеже главу доле. Клечим и њушим земљу натопљену усиреном крвљу, смрадом распорених цријева. Нестаје ме, давим се... падам у људску каљугу. Гуши ме смрад устајале људске савјести, батргам, ко свиња ријем утробом

Пред њим простртa бјелина папира. Стиснутих вилица и згрчене руке жели да остави траг. Зна шта треба написати, али није сигуран на кога адресирати. Можда управо онима који више не могу да читају:

Нама смртницима се чини како на површину испливавају безлични, дошли из непознатог свијета, они чија истина је неприкосновена. Удебљали и надути ко удављена телад чија длакава острва вире из набујалог Гостовића. Троше са тајних рачун и никоме не одговарају. Освајаће председничка, министарска и директорска мјеста. Бестидно ће упирати прст, правити нове међе по свом интересу и за свој рачун, дијелити и ограђивати у торове, уцртавати нова ратничка гробишта. Улиће нове наде, а потом удијелити пушке, ножеве и каме, узимати харач у крви и просипати туђе кости. Докле безнађе и очај, докле лажне илузије? Има ли краја људској злоби? О, Боже, док је твоје око почивало на мом челу, што не скрену путању ужареног жељеза? Хоћеш да ме искушаш, мучиш и казниш. Нека, казни ме, ал' пусти нејач да види свјетлост и не дај да у њима исклија сјеме зла.

Док сам плакао над кашом дјечијег лица, смрсканом бутином, откинутом ручицом, мртвим оком, молио сам се и тражио бљесак праведног мача. Очекивао сам сјај Твог ореола, чекао сам муњу да сажеже зло у и око мене. Ништа се не деси. Не бљесну, не фијукну, не сажеже, не видјех ореол. Само језиве слике; попут сувих гранчица поломљени дјечији удови и ватром спржене очи. Не пролази то лако, прати у корак, ко дадиља држи за руку и вода кроз мрачне и мемљиве подруме, гази изваљене прозоре попрскане крвљу и потеже главу доле. Клечим и њушим земљу натопљену усиреном крвљу, смрадом распорених цријева. Нестаје ме, давим се... падам у људску каљугу. Гуши ме смрад устајале људске савјести, батргам, ко свиња ријем утробом

надутог леша. Осјећам да сам прошлост, закопан у плитки гроб, остављен на пољани, затрпан у хрпу цигле, сив од смрти, прашине и мјесечине. До мене, скврчени и хладни, без руку, ногу, зјеница, испалих изнутрица, у борбеном распореду очекују наређења за јуриш.

О нама ни помена. Понеко изговорено име оцртава мук на лицима осталих. Безимени и нијеми, с крстом или без њега, чије душе лутају Вукманићем, Пакрачком пољаном, Влашићем, Озреном, Вележом, Возућом и Гостовићем. Када се душе смире, искрсавају маске из дубоких подрума и склоништа, ко с плажа преплануле коже, једри и попуњени с додатним рупама на опасачима. Орни и весели што су живи, рафалима ријечи поново упуцаше изгинуле, ранише рањене, уплашише храбре. Канонадом празних реченица узораше свјеже гробове, узнемирише сјени мртвих...

Лети ордење, медаље, чинови и похвале за скривеног у подруму, попуњеног у опасачу, задриглог и подбулог. Мртви још јуришају, сакати траже откинуте удове, слијепи тумарају тамом. Домовина памти, не заборавља, њен олтар је широк и велик. Ордење бљешти, чинови притишћу рамена, душа усхићена лети неслућеним висинама. На опасачу има мјеста за још једну рупу, јуриш на плаже и кварцне лампе, јуриш у најдубља склоништа, на сигурно од далекометне артиљерије. Што дубље биће љепша сањарења, сјајније ордење и виши чинови. У напад на предсједничка, министарска и директорска мјеста, тамо се не гине, не остаје без удова, очију, не смрде распала цријева... Њима је свака земља потаман, сваки им систем одговара, клањају се свакој власти и могу се уклопити у сваки армију.

Мртви су добили комад сјајног гелера, неколико грама олова, парче цигле, бусен земље, цементну плочу. Многе развлаче

курјаци и испија мјесечина. Њихове груди и рамена нису мјеста за медаље, унапређења и похвале. Нестали су као лутајући бродови. Е мој Зенга, Шемси, Вито, Мирко, Нешо, Миле, Стојко... имени и безимени, што нахранисте ову хладну земљу...

И онда заспи над хартијом мртвим сном. А када се пробуди опет се пита, каква је то сила, хаос и неред, што га избаци ту. Све што је радио и чинио, чему се надао, као да је давно однешено набујалим Гостовићем. Да ли је судбина, у коју није вјеровао, предодредила његов пут, да ли су његове борбе биле узалудне и унапријед изгубљене? Није ли ђаво и када преузео дизгине? Обузму га безнађе и страх. Није то страх од оног што га чека, то је дубоко у њему затомљен праисконски крик далеког претка, који ће наслиједити његов потомак.

Понекад је више него сигуран како суђено не може избјећи и како је нека невидљива сила скретницу његовог животног воза пребацила на мртви колосијек.

А онда опет јасно види како нога неког старца, дуге бијеле браде, и огртачем црним као ноћ, силази низ Удрим? Испијеног лица, са књигом у једној и грабовим штапом у другој руци, спушта се као сјенка ка зидинама опустјелог манастира. Мирко је био плећатији, отац усправнији, а дјед бијаше хром. Би ли то могао бити онај премудри калуђер Гостимир и је ли дошао да поручи беговим потомцима да ничија до зоре није горјела.

Појављује се онда када нада згасне а Гостовић опусти, да га тако остављеног, разапетог на крст и огољелог, принесе небесима и Свевишњем.

На Велику Госпојину 2006.године

Бесједа о Вуковим пјесмама

Читајући ове Вукове стихове настале у вихору рата не можемо да останемо равнодушни на његово умијеће да обухвати тренутак и да га истог момента када се десио стави на папир. Све дамаре своје душе источи на бијелу хартију и уведе нас у ужас ратних страхота. Писао их је у паузама битака, на осами, међу саборцима, међ напаћеним сународницима и увек је оштро и критички износио своја осећања.

Новослав Николић

Болни су осјећаји, ово драги људи.
Стихови Петрови чупају срце из груди.
Да ли је борац и писац већи,
Одговор не умијем на то све рећи!
Ја нисам стручњак, критичар риједак,
Не могу судити, ја сам само сељак!

Младен Митровић, Бочиња

Моја сјећања на Петра Лукића Вука.

Били смо добри сарадници на возућком ратишту. Ја као командант 3.пб /4.олпбр и он као командант Ударног батаљона исте бригаде. Имали смо коректну и плодотворну сарадњу по свим питањима. И касније када сам постављен на дужност Начелника безбености у тој бригади сарађивали смо на окупљању и опремању Гостовичког батаљона. Наше дружење је настављено и послије рата јер ми је често долазио из Подгорице у Добој где је био мој гост. Волео сам да се дружим са том

људском громадом, а и он је ценио моје мишљење и ставове. Тешко сам примио вест да се разболео и да је касније и преминуо. Био је то јако добар старешина и човјек.

Јовановић Мелента, Бијеле Воде

НЕ ДАЈ ТАТА

Зашто тата више нема у мом оку
твоје руке зашто нема да милује као некад,
воденице, малог меде, наше слике у потоку,
игре, свађе и пољупца, зашто нема као некад?

У мислима нама дођи, радост нашем срцу дај,
секи, мени, мами на пољубац пружи длан,
дођи тата молимо те, срце своје ником не дај
да нам санак буде миран и осване срећан дан.

Немирна нам срца туку к'о топови хаубице,
Ехо ријечи „драги тата“ на уснама нашим лебди,
Не дај тата, не дај тата све на свијету дјевојчице
мала сека, драга мама у мислима нека лебди.

Ми не знамо шта је рат. Мртав човјек негдје лежи,
разрушена кућа зјапи, разбацане играчкице,
сви су љути и нервозни, мала Леси стално режи.
Дођи тата и помилуј своје мале дјевојчице.

15.02.1993.
Возућа

ОБРИШИ СУЗЕ МАМА

Путује облак и милује твоје лице,
а туга сипље у бездан клизи
дал то киша пада ил се мени чини,
обриши, обриши моје сузе мама.

Стисни главу јаче на груди
јецај угуши на мекој утроби,
умири секу и пружи јој руку,
обриши, обриши моје сузе мама.

Скини тугу са блиједог лица
спусти облак нек слободно лебди,
постеља мека дуго да ме чека,
обриши, обриши сузе мама.

10.01.1993.
Возућа

ДЈЕЧАК КРАЈ ПУТА

Велико људско срце лежи на длану дјечака,
а дјечак, крај пута смрзнутих очију, топлину даје
чупавог кера по леђима штапом за клис глади
и погледом, смрзнутих очију, колону милује.

Данас. Данас или јуче, колико туге на земљи лежи?
Дјечак, крај пута смрзнутих очију, броји звијезде,
ватрене кочије што небом јуре, разбацане искре,
охоло око, презриво, погледом дјечака расијече.

Суботом на перону мртвих возова
удишем тишину смрзнутих очију,
тражим штап и чупавог кера,ватрене кочије,
Велико људско срце пада на длан човјеков.

25.10.1991.
Околина Тузле

ТЕБИ...

Теби, што скидаш тугу са мојих очију
алге усахле са руба мојих усана,
звијездо небеска што искриш у око
поклањам шаку обећања.

Знам, на пут стајеш црној немани
ко црву распаднутог меса,
недај, сјено моја.
Не дај!

Не дај да згази руже мојих усана,
да убере поглед мојих очију,
не дај, нестат ће као сјена!

29.12.1991.
с. Вукмани, Карловац

ЧЕРГЕ

Зажељех се черге, у котлу кувана пијевца,
циганске жеље ватрене са сузом у оку,
уснулог логора и предивног ждријепца,
шараде циганске што граби истоку.

И приче циганске како су и они Власи
у дубоку ноћ око ватре њима знане игре,
не нису они Цигани, а нису ни калавраси,
дјевојке њихове су бијеле, живе као чигре.

Сваке јесени ко птице селице сјате су луку
мог старог јутром зовну да посједе,
уз чашицу љуте отворе се муке
стопут причане до јутра изблиједе.

И тако годинама на њих се свикнуше,
с јесени ка југу бацају погледе,
деведесет и неке немаде их више
да са мојим старим увече посједе.

13.08.1996.
Модрича

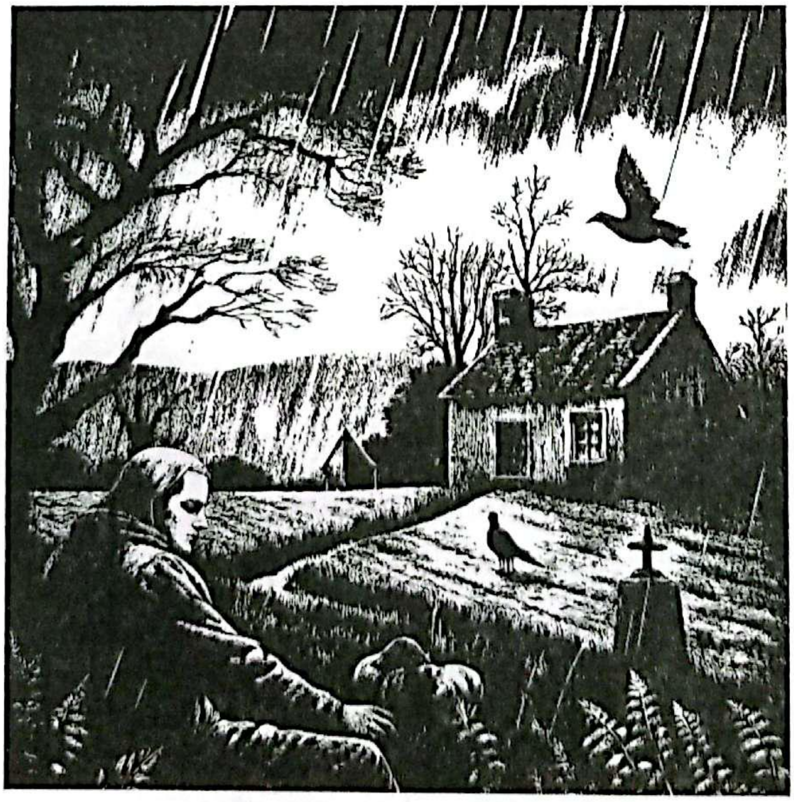

НЕДЈЕЉОМ

Поново недељом, у очима кише лију,
недају наше трагове да слиједе
стојим заклоњен усахлим гробовима,
обојен сјенком слутње и немира.

Недјељом, док птице умиру у лету
покривен сјеном смрти
у дому, са крстом на души,
кроз пепео сумрака,
видех га де плаче.

Сјетиш ли се мене човјече,
пјесме завичајне
гроба обрсла и кишом испрана,
сјетиш ли се мене човјече
у земљи далекој док мирно почиваш?

Јун 1994.
негде на Озрену

ХОЋЕШ ЛИ…

(посвећено женама ратницима)
Хоћеш ли знати,
хоћеш ли моћи скинути тугу
преливену пољаном твога лица,
хоћеш ли…
Хоћеш ли отићи далеко, тамо
гдје нема сунца ни сјене.
И с презиром баци шаку земље на брдо жеља?

Хоћеш ли…
тражити трагове којих нема
напустити тугу,
бол ко жив угљен у прсима?

Ноћас се заљуби у разрезан колут мјесеца
и као изгнаник,
побери ружичасте цветове јабука,
а давно заборављено сјећање
нек разбуди гроб
украшен цвијећем маслачка.

Опет ће једном огрнут јесењом кишом,
кроз дугу твојих очију
у заборављено сјећање,
кораком, доћи вук самотњак.

Јуни 1994., с. Оштрић, Завидовићи

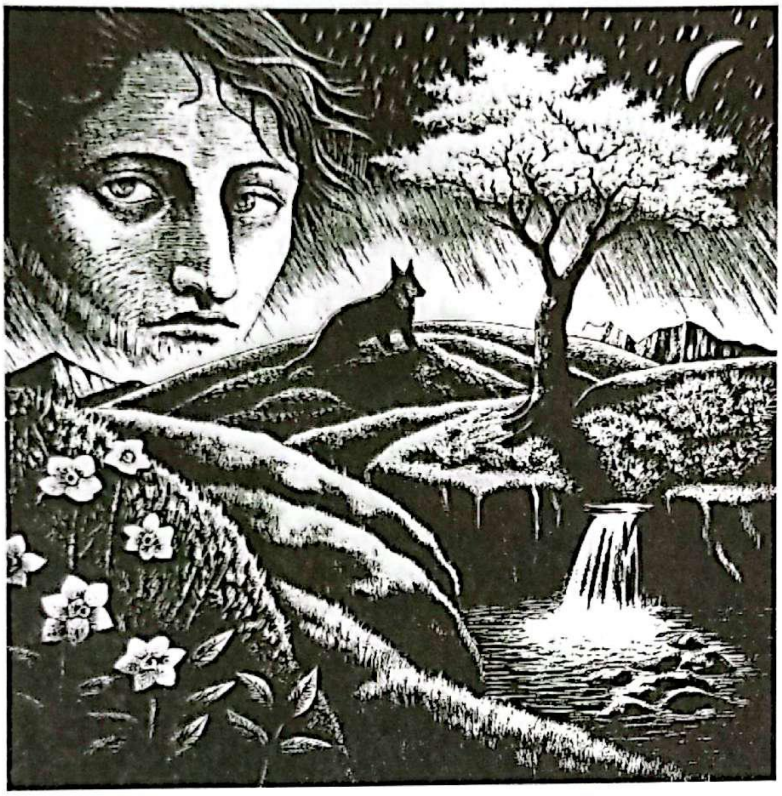

ВЕЛЕЖ ОБЛАК ПОКЛОПИО

Немирно звонце подрхтава,
школа првака, за љетом
душа плакала,
јединица прва и школе
марама црвена ношена.

Прођоше јесени, зиме и љета,
кише гробове сапрале
кости у земљи преоране
отац скупљао,
са шљива дјецу тјерао
забринут Вележ гледао,
и слитио облак
тамни врх поклопио,
с непознатим причао.
Забринут, онако успут питао
имали времена комшија да сврати,
а шљива мирише и штипа.

Одоше...
Одоше љета јесени и зиме,
дотеса и дозида Васкрсија
и оде у неповрат.
Вележ облак поклопио,
отац причао,причао.

Шљива у оцу мислила
тако говорили,
и дјеца из свијета на гроб легла
дуго ридала, недјељом долазила,
шљиву на гробу израслу
чудом чудила.

После пола вијека остависмо кости
бол из ровова ископасмо
гробове сјећањем уредисмо,
кућне прагове помјерисмо
мржњом "брата" испраћени.

Опет би к'о некад плакао
трагом смрти кренуо,
тугу у груди стиснуо
причу у ноћ ставио
слатке прсте лизао
оца пијана распремао,
опет бих к'о некад заплакао.

25.12.1993.
с. Гаревац,
Модрича

ПРИЧА О ЗАВИЧАЈУ

Памтим...
прије пола вијека избројисмо кости
закопасмо бол у празне ровове,
уредисмо гробове,
ударисмо кућне прагове
стадосмо, мржњу „братом“ звасмо.

Отац шљиву и орах засади
однекле изникну дуд
и сви се радовасмо.

Истеса и озида Васкрсија,
праг у поток ишао
прозор пољем мирисао,
а с јесени отац шљиву пио,
у пекмез прсти упадали.

Кров зиме притискале,
кириџије коње тимариле
планину сањале
шљиву славиле.

На пролеће земља мирисала ,
а Зекан неуморно браздио,
дјеца кишу брисала
и љета сањала.

А љета топла
невина тијела купала,

Гостовић у себи скупила
и текла, текла...

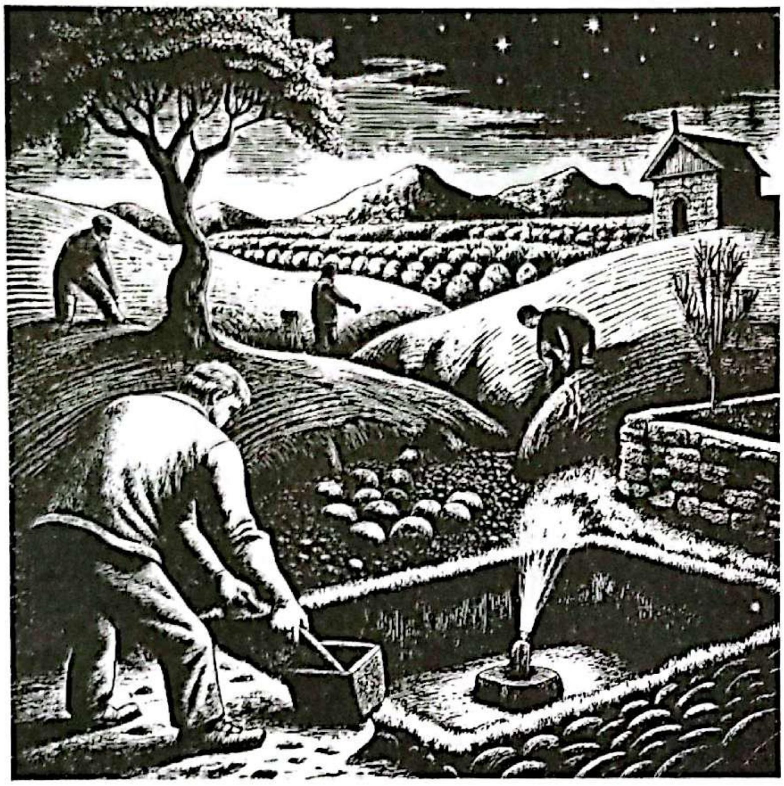

КЛАНАЦ
(децембар 1992)

Снијежило је...
Петровачком цестом новом
Путују кости мајушне и тихе,
Из ока испуза новорођенче
И крик кланац испуни јеком,
Неко успут рече:
- Докле ће 'вако смрт сапутник нам бити...
ријеч у мук рафал сасијече,
кап румена сунце к'о да чека,
из сасушене сисе потече.

Снивало је...
На кућу од брвана небо мирише,
Мртво, тек рођено кланац нахрани,
И неко рече :
- Још колико в'јека ће
Сеобе сапутник нам бити...
А ножице, крхке и њежне
По цести мрзлој табанају.
Док јутро предсмртни кашаљ чека,
Снивало је далеке врхове снијежне
У ноћи бијелој пуној одјека.

Свануло је...
Расплину се кућа од брвана
Крај пута свјеж укоп мирише,
И неко рече:
- Има ли Бога
да руку пружи,
нејач извуче
и никад више...
У мук плач клетву сасијече,
Суза изрони новорођенче
Снага из груди потече.

11.11.1996.год.
Кумбор

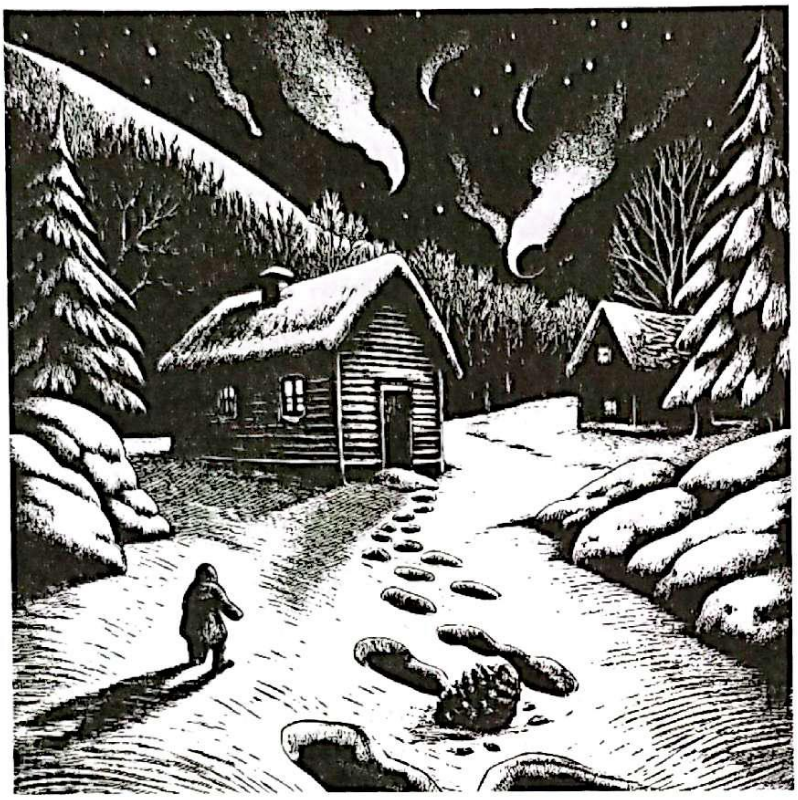

БЕЗ НАСЛОВА

Кад год ме обузме мртвило снено,
Долином мојом ко некад
Од ушћа до Отежње опет би' крен'о,
Ал' узалуд, у мени несклад
Тијело мирује к'о дрвено.

У оквир сјећања трпам слику,
Данас ћу, сутра, у наредну недјељу
Од себе бјежим, чекам прилику,
Баку видим и вуне кудјељу
Пут уз Гостовић што граби Прилуку.

Од Отежње лијево Каменица,
Градац, стопе Краљевића Марка
Између Вележа и Тајана репатица,
Сиви облак к'о Нојева барка,
Што нисам, што нисам птица.

Стижу дани кад гутам тугу
У оквир стаје цијела долина,
Мокар од зноја грабим ка Лугу
Жеђ угаси презрела малина,
Уморан силазим путем уз пругу.

Тмина моју нагриза душу
Крваве горе вукови лочу
У колони сјене долином ходе.
Шапућу л' брезе ил' тихо плачу?
Не, то к'о некад робље воде.

СНОВИ

Ноћас уснух куђерак, ожег и пеку
Кера што се ваздан по дворишту мота,
Баку у црнини, за сином вреле сузе теку
И бијелу јагњад што скачу иза плота.

Сањах мог оца јутром док рани,
К'о да се искрада, тихо кашљуца
У штали топлој коњи фркћу док их храни,
С Вележа мрког зора пуца.

Слабашни прстићи из очију крмељ тару,
Бака грбавим ходом, опанци пужу неуморно,
Топлим гласом проговара, већ је на бунару
Хладну воду граби и лице брише суморно.

Кад се пека с огњишта смаче
Запахну ме мирис нагорјела круха,
Прст крадљивац у кајмак ускаче
Друга рука глади преко псећег руха.

Отац уз јутарњу росу пар откоса баци
Док мајка шљиву точи и кафу кува,
С парчетом хљеба дјеца већ пајаци
Пас на задњим шапама брижљиво их чува.

Већ уморан од косе, отпухну из душе,
Шмркну, тражи још једну ракију,
Погледа на Тајан, ″богами би'ће суше″
Искриви главу низ цесту, дозива комшију.

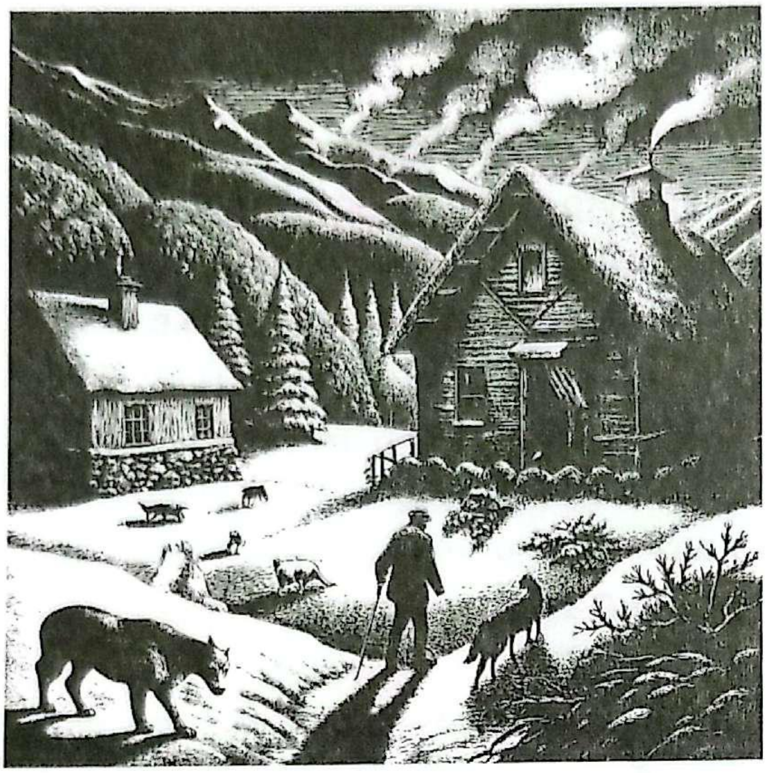

И прича међу њих сједе, стопут причана,
Коњи, шума, Боташница, непозната гора,
Како је било зиме неке иза Тајана
Шмркну, к'о да јечи, челом ухвати се бора.

Иза леђа мајка одмахује и криви главу,
Он показа руком још једну,
Неспретно свуче блузу некад плаву,
Непознате с пута зовну да сједну.

Уснух зимско јутро, шуме вите јеле
И борове црне негдје на Вележу,
Хитроноге срне, подивљале пчеле
И комшије миле како коње прежу.

Озрен, 1994.г

Биљешка о аутору

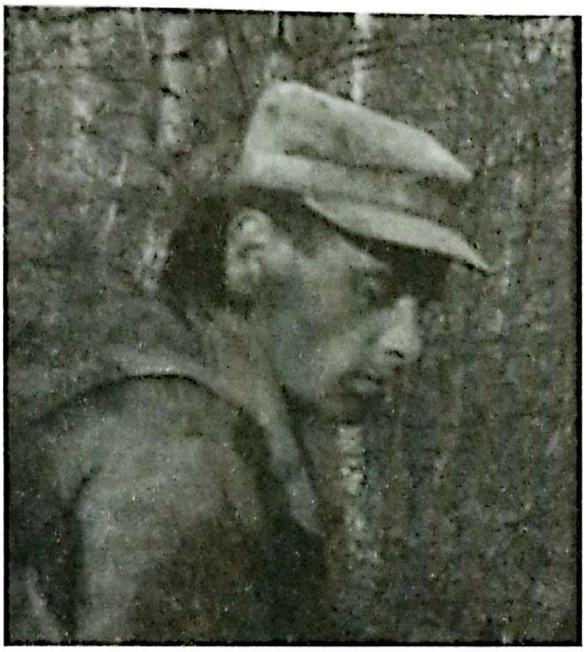

Петар (Марко) Лукић рођен је 15.08.1958. године (у ствари рођен је 09.08.1958) у селу Суха општина Завидовићи. Дјетињство је провео у селима Дракулићи и Чардак гдје је 1973. године завршио основну школу. Потиче из сиромашне породице. Отац једно време проведе као шумски радник (кириџилук), преостале године као послужитељ у школи. Мајка, домаћица, дуги низ година проведе у најму по сеоским њивама. По завршетку основне школе уписа и завеши Средњу војну школу у Сарајеву 1977.године... Службовао је у Пљевљимљ, Подгорици, Призрену, Београду Кумбору.

У отаџбинском рату и рату на просторима бивше Социјалистичке Југославије учествовао од октобра 1991. године до јануара 1995. године. У Војсци Републике Српске обављао је дужности команданта и замјенеика команданта Ударног батаљона и команданта Самосталног батаљона „Гостовић". Рањаван и по престанку активне службе пензионисан 1996. године. Живео је са породицом у Подгорици. Преминуо је 17.08.2015. године и сахрањен је у Подгорици.

До сада је објавио неколико пјесама у ратним листовима и учествовао у изради и објављивању монографије „Српски Гостовић", објављена 2000. године. На Велику госпојину 2006. године објављује роман „Грумен земље" који ће ако Бог да

захваљујући подршци његове породице и сабораца доживети неколико издања.

Будући пројекти

„Озрен, Возућа и Ја“,Новослав Николић

Садржај књиге:

1. Приче из рата 1991-1995 Новослав Николић
2. Мићо Диверзола, Група аутора
3. Борова глава, септембар-октобар 1995., Новослав Николић
4. Евгеније Љубенов Василев,православни брат из Софије, Нинко Ђурић
5. Чича Станко Копривица Вук са Озрена, Новослав Николић
6. Браћа у невољи, Кузмин и Возућа, Слађана Балиновић и Новослав Николић
7. Русакови Тигрови, Др.Маринко Савић
8. Возућа у Другом свјетском рату 1942-1945, Рајка Керезовић
9. 119 дана проведених у паклу, Љубо Симић

Све ово и још много тога чекаће вас у овој новој књизи.

Очекујем ваше предлоге, мишљења и текстове на ове и друге теме. Све оно што би вас интересовало да читате у овој књизи можете да ми пошаљете да би уважио ваше сугестије и уврстио ваше прилоге у састав књиге. Значи уколико сматрате да је нека тема пропуштена, а било би јој место са осталим темама у књизи, слободно се обратите како бисмо их уврстили. Уколико имате неку своју ратну причу за коју сматрате да треба да се нађе у овој књизи слободно пошаљите а ја ћу је уврстити у садржај.

Адреса за слање: novoslav192@gmail.com

Из садржаја нове књиге:

БОРОВА ГЛАВА

Септембар/октобар 1995

У јесен 1995.г., са бригадом (или боље рећи – оно што је после извлачења из обруча од ње остало) сам у одбрани положаја на Боровој и Липовој глави. Иза нас опет Криваја али не ријека већ рјечица. Испред нас турци у огромним количинама и напуштено село Раковац. Њихова артиљерија, мете, све око нас гори. Немамо осећај да наша артиљерија врши контра-батирање и неутрализацију тих положаја са којих нас тако немилосрдно туку. Често се помињу Макро и Омега који нам сада изгледа не могу никако помоћи. Ваљда је свака цијев непријатељских артиљераца била окренута напред ка Озрену одакле су надирале хорде зла. Видим турци се добро искординисали па сва артиљерија коју имају у рејону одвијања борбених дејстава туче по нама. Туку турци не жале џабану, бију од Тешња,бију преко Јелове горице из дубине Озрена, пљушти са свих страна а ми на нашим новим положајима (платоима и гредама), идеална смо им мете.

Тек смо стигли и ту заменили неку јединицу коју неби овде јавно спомињао. Те које смо сменили нису ништа урадили да се укопају и уреде положај за одбрану, већ по старом обичају, четири сове и мало најлона изнад па се праћакну по ледини. Њихова артиљеријска (јер своју нисмо имали-тек касније смо нешто порадили на томе) подршка била нам је наводно предпочињена како би штитили наше ново поседнуте неуређене положаје али је за неколико сати и она разгулила за својом пешадијом? Елем како год осташмо ми ко банана на пртини.

Пошто смо голуждрави изашли прије неки дан из Возућко-Озренског пакла недостајало нам је доста тога како артиљерије,тако муниције, инжињеријског алата, средстава за запречавање предњег краја, возила, кухиња, ашовчића, оквира за аутоматско оружје и свега што једној јединици треба да би водила борбу са непријатељем. Једино што смо имали било је огромно искуство у борби са турцима као и понос - инат да их даље нећемо пустити па како год да буде. Сва њихова зверства у тим тренутцима мотала су нам се по глави и мобилисала у нама последње атоме снаге.

Знали смо да се по Озренским врлетима још налазе припадници наших јединица који се довијају на разне начине како да се докопају наше територије која се нажалост све више удаљавала од њих у правцу Добоја. Једини поуздан репер где се налазе били су им пешадијски и артиљеријски двобоји између нас и непријатеља. Пазећи се непријатеља морали су да се боре и са жеђу, глађу, исцрпљеношћу, а и да пазе да не налете на наше снаге а да при томе не успоставе ваљан контакт који би им обезбедио прихват. Знали смо да нам је доста људства заробљено али и погинуло у борбама за Возућу.

Пошто су се ствари негативно одвијале и то муњевитом брзином тако смо и ми без попуне било чим, морали хитно у ватру. Попуна је била по принципу снађи се. Ако ти треба муниција иди и тражи исту од неког команданта бригаде. Пре него што смо до линије и стигли (успут) чујемо како меље њихова али и наша артиљерија, све је пуно војске, народа-избеглица, камиона, тенкова, положаја артиљерије, рањеника, санитетских возила, отворило се небо мирис барута опија и прети. Као да ће нас тај хук усисати у своје гротло и однети негде у своју разјарену и помахниталу утробу.

Скоро да стигошмо до објекта који смо требали да поседнемо а већ нас чека Командант ТГ Озрен и наређује да хитно шаљем део снага бригаде (од оног што је од ње остало) које треба да се

одмах ангажују у затварању простора према Јеловој горици одакле турци надиру свом жестином а да са осталим делом снага почнем да поседам нови положај. Видим ја однео враг шалу. А моји борци навикли на ужас рата одмах су прионили да спроводе стару опробану школу Возућког ратовања. Обезбедише нека материјална средства и део хране тако што одоше у међупростор у напуштена српска домаћинства и одатле донесоше све што нам је могло послужити за организацију одбране тог простора, прије свега велики алат, тестере, дрвену грађу, животне намирнице, воду и шта још све не.

Док смо се утврдили а почели смо од нуле на голој ледини погину нам неколико бораца од њихове разорне артиљерије. Али када смо се добро утврдили и наши губитци се проредише. Срећа прати храбре стара је максима који и овај пут показа своју пуну вредност. Нисмо били на главном правцу њиховог напада што се да приметити испред наших линија. Главни њихов правац је у захвату пута према манастиру и Петрову да би што пре тим правцем дошли до Добоја који су намеравали да заузму јер нису имали још пуно опертивног времена. Пошто се није могло ослонити на артиљеријску подршку нађошмо некако превоз и одемо самоинцијативно у складиште мислим да се звало Поточари. По доласку у исто видимо да је необезбеђено и да га је НАТО авијација добро избубетала. Унутар круга све је било у расулу и хаосу сандуци на све стране разбацани силином експлозуја. Још ми је у животу један СМБ кофер који је у себи требао да има справу за осматрање и гађање ноћу . Сандук је био празан и отворен на неколико стотина метара удаљен од складишта. Чини ми се да ће цео тај комплекс сваког часа експлодирати и створити кратер величине ајфеловог торња у обрнутом смислу. Руку на срце у складишту је већ било неколико повећих кратера. Видимо у том паклу да један магацин није „одлетео у ваздух" мада је био сав разбуцан и откривен, испод бетонских капонира види се да ту има велика количина војног експлозива и нагазних противпешадијских и противтенковских мина. Помислих што ово раније не видјех да то све пребацим у

Возућу и да пре напада минирам сваку кућу и сваки ров па да их како напредују и упадају у коју линију или објекат дижем у ваздух заједно са Алијом и екипом муџоса. Поред тога на једном месту нашли смо и доста средстава за паљење експлозива као и доста разних упаљача који су се могли користити на потез, нагаз или палити електричним уређајима или акумулаторима.

Од свега овога поменутог под хитно смо запречили наш предњи крај правећи групе нагазних мина појачаних са по неколико противтенковских мина или штека тротила све добро набацано камењем и осталим отпадом који кад добије кинетичку енергију коју му експлозија да може и да убије. Наравно све је то добро маскирано и обезбеђено ватром пешадијског наоружања. Поред тога рађене су и фугасе као и запречени тенкопроходни правци групама ПТ мина. Скоро да нисмо ни завршили овај веома важан посао а већ је на једној страни група непријатеља упала у ове наше експлозивне замке. Они који су одлазили касније да то поново оспособе затекли су на лицу места прави покољ који није за описивање. Била је то замена за нашу артиљерију коју нисмо имали. Поред ових замки далеко испред истурали смо наше заседе и слободне стрелце како би на време уочили покрет непријатеља ка нашем положају.

Лево од нас стално је врило коа у котлу. Ма колико сипали у њега претио је да ће експлодирати и све наше напоре учинити ништавним. У јеку тих борби чујемо дошле наше јаке оклопне снаге да задрже помахнитале и дрогиране аждаје. Након тога пронесе се глас да ми је испред манастира погинуо капетан ВРС Срето Станојевић комшија и рођак из села Липца, код Добоја. Са њиме сам отишао из Сремске Митровице у ВРС 1992.г. Он је, као и ја завршио академију, али ја за пешадију, а он за оклопњаке. Да ли дезинформацијама или пљачкашким нагонима улетише празни тузлански камиони у наше заседе и посташе плен наших бораца који су их данима возали по Добоју дижући морал становницима града. Пошли људи грлом у јагоде да товаре и пљачкају по Добоју. Али су се гадно зезнули. Да су само могли да

осете снагу српског војника који је испред манастира одлучио да се коље са њима до последњег онда сигурно не би били тако убеђени у заузимање не само манастира већ и града Добоја и целокупног Озрена. Све су то они планирали и за њих је то била готова ствар. Правили су рачун без крчмара. Нису очекивали да су по њиховом мишљењу разбијене јединице могле поново да се усправе и поново им изађу на мегдан. Иако је лево од нас горела и земља и небо ми смо се морали усредсредити на наше положаје који су све више притискивани ватром артиљерије и пешадијским нападима.

После неколико успешно одбијених напада паде нам шака неки шиптар из Скопља. Дошо човек мртав хладан на свету Озренску земљу на домак манастира и ту би да затре српско семе. Е нећеш шиптару одпремићемо те у сандуку. Није шиптар размишљао ни трена већ је одмах ухвати везу и учланио се у велику армију ислама и џихада. Види се млад момак, вижљаст и спреман да у зеничкој бригади присуствује нашој пропасти. Даље није могао налетио је на наше борце који су га испратили у вечна ловишта. У џепу је имао уредну личну карту и неколико десетина њемачких марака од којих су борци себи купили непуну гајбу пива. Не, нисмо га ни секли ни обезглављивали ми то не радимо. И на Возућком ратишту смо сваког њиховог погинулог борца донели на леђима и коњима из планинских врлети где су погинули у борби, означили и по пропису у одговарајућој амбалажи сахранили а потом заменили за неког нашег заробљеног или погинулог борца. Имали смо прилике да заробимо њихове војнике и цивиле који су били и рањени али смо им дали неопходну медецинску помоћ у нашем санитету а потом и у болници Добој после чега су размењивани за наше цивиле и војнике.

После овог искуства које је за нас представљало фрагменте оног што смо свакодневно доживљавали у Возући за све ове године рата наша јединица је опет хитно у току једног дана пребачена на нове положаје сада у шири рејон Модриче у родно

место Миће Диверзоле-Толису. А ради познатих догађаја око Мањаче и Бања Луке. Тада су све крајишке јединице хитно пребачене на ту страну. На овим положајима наша јединица остаје до потписивања Дејтонског споразузма и ту дочекује мировне снаге. Ту сам своје командовање предао НШ Зорану Благојевићу – Зоки и по наређењу Команданта Младића отишао у Генерал-штабну академију у Београд.

По успешном завршетку исте постављен сам за команданта бригаде на Озрену 1997. Исте године одлазим на Соколац у команду 5. Корпуса ВРС на дужност оперативца. За то време команданти Корпуса били су ми Јосиповић,Крстић и Андрић Светозар. На Сокоцу сам остао до 2001.г. када сам прешао у Ваљево за НШ Ваљевске бригаде. У Ваљеву остајем до 2002.г. после тог кратког боравка у Ваљеву распоређен сам у Београд и то у Команду одбране града Београд где остајем до пензионисања - крај 2006.г.

Као што видите текст не прате фотографије и не дају додатне информације о овом ужасу нападача и снази браниоца. Нема их јер су наши фотографи били са пушком у огорченој борби за очување РС и оног што је за цео овај рат постигнуто крвљу хиљада наших погинулих сабораца.

Новослав Николић

Јунаци са возућких висова

МИЋО ДИВЕРЗОЛА

Он и они који су своје животе дали да би ми слободно живјели нису имали дилему дали за то треба дати главу своју. Зато им дугујемо и њима и њиховим породицама да их опјевамо и опишемо њихово јунаштво. Од њих има много тога да научимо. Ако су нам пали најбољи међу нама шта је онда остало. Ако не учимо од њих и њихових јуначких дела ако их заборавимо шта нам је остало. Ко ће да надвлада дезертери и кукавице или наши јунаци.

Зато још једном истичем продуктивност наше групе нису кубици шљунка на некој радној акцији него дела која радимо. Колико прича о нашим борцима напишемо, колико помногнемо њиховим породицама,колико књига напишемо и објавимо. То су прилози нашој продуктивности. А не да јалово кликћемо и лајкујемо а то не користимо да ојачамо себе и своју омладину да их научимо да се сутра не нађу у безизлазној ситуацији.

ДИМИТРИЈЕ ПЕТРОВИЋ – МИЋО је рођен 06.11.1958.год. у Толиси, општина Градачац, од оца Миладина и мајке Анђе. Убрзо после његовог рођења, мајка га напушта а он остаје да живи са дједом и баком у селу Крчевљани. Наш отац, Миладин, 1960.год. добија посао у Бановићима и жени се са Цвијом, мојом, тј. нашом мајком. После рођења Милорада 1962.год. се селе у Бановиће. Мићо ту завршава основну школу у ОШ Моша Пијаде и у ШЦ Бановићи електро школу, смјер електричар. Војску служи у ШКОЛИ РЕЗЕРВНИХ ОФИЦИРА у Билећи 1978/79. гдје је након одслужења војног рока распоређен у резервни састав војске у Бановићима. Након војске, био је запослен у ватрогасној јединици у Бановићима. Негдје половином 80-тих година, отвара се погон електричних мотора СЕВЕР Суботица у Бановићима и он

добија ту посао возача камиона. Ту је радио до почетка рата. Оженио се негдје 1982/83 са Бранком Ђукановић из Бановића и 1987. добијају сина Игора. Живјели су у насељу Радина у Бановићима. Био је увијек друштвено активан, кроз бављење глумом, аматерски и увијек спортски активан, бодибилдинг, стони тенис и др. Бранка, његова супруга, је радила као трговац. Миладин, наш отац, је прво радио у руднику као возач, а након неколико година прелази у Комитет, гдје је једно вријеме био и секретар савеза комуниста у Бановићима, а у пензију одлази као возач у социјалистичком савезу општине Бановићи. Мајка Цвија је била домаћица. Брат Милорад је радио у општини као књиговођа. А ја сам рођен 1970, и био сам незапослен до избијања рата. Мићина мајка Анђа је живјела у Сремској Митровици где се и удала и у том брака имала једног сина и двије кћерке. Мићо и она су се повремено виђали. У мају 1992.г. Димитрије своју породицу пребацује у Угљевик а он се враћа у Бановиће. Заједно са родитељима Милиорад и ја, смо у Бијељини где смо се одмах прикључили у редове ВРС-е. Након његовог повратка у Бановиће, смо чули да је ухапшен. Он је касније причао, да је неколико дана после његовог повратка у Бановиће у његов стан у Радини упала јединица зеланих беретки или тако нешто, да су му нашли оружје и тад бива ухапшен. Ту га је и тукао један од његових комшија, који је био баш близак са њим. Затворен је у згради жељезнице у Бановићима са осталим србима. Ту је било свега. Тукли су их сваки дан, мучили и ко зна све шта још. Имао је и ожиљке из тог периода по лицу. После неког вренена је пребачен у Тузлнски затвор и осуђен за побуну, или тако нешто. У Тузли је одлежао у затвору мјесец дана, уз све оно што је преживљавао и у Бановићком затвору, физичка и психичка, свакодневна малтретирања. Након тога је враћен у Бановиће где је био у радном воду са осталим србима, уз

свакодневни физчки рад без довољно хране. Његов директор, Север Бановићи, тада га наговара да се прикључи АБиХ. Рекао му је, да му је то једина шанса да пребјегне преко линија и да види своју породицу јер га они никада неће размјенити. И тако се он прикључује АБиХ. Због не повјерња није одмах дужио оружје. Касније, како је вријеме пролазило односи су били бољи. Чак је ишао између линија да би ловио рибу за себе и те људе са њим. И ту је добио надимак Рибар. У једној ситуацији је извукао једног рањеника АБиХ из каминона у рејону Рибнице. Не сјећам се баш детаља. Од тад су му почели вјеровати и он тада почиње припрему за пребјег на нашу страну. Пошто је то био он, није хтио да пређе сам, него је контактирао око двадесет срба из Бановића да крену са њим. Гарантовао им је сигуран прелазак. Због несташице хране многи срби а и муслимани су били приморани да траже гљиве и он је помислио да је то добар изговор да се они појаве на том мјесту. Чак је и неке његове личне ствари у више наврата (да не би био сумњив) преносио и крио у шуми да би то изнио са собом. (Из овога се да закључити да је планирани бијег осмислио и стрпљиво спроводио све до момента пребјега,успио је да сачува тајност иако је ризиковао позивајући и остале да бјеже са њим). На договорен датум за бијег, он, рано ујутро напушта ров, под изговором да иде по воду. Узима своје скривене ствари и иде на мјесто договора окупљања. Појавила су се само двојица од њих двадесет. Ту је био стриц Голуба Панића, Панић Драго-сада у Аустралији и мислим неки Гајић. Нисам сигуран. Неко је питао, како то да нису наши пуцали, а то је зато што су се позивали на Голуба. Незнам тачан датум његовог изласка из Бановића била је јесен 1992.г.

На дан његове погибије 16.маја 1994. наш отац Миладин је био на Мајевици, брат Милорад у Скиповцу, на Требави а ја сам био на Брчанксом ратишту. Сахрањен је у Модричи исте године.

Милорад је заробљен на Скиповцу и размјењен је 24.децембра 1995.год. у Станић ријеци код Добоја. Отац је умро од можданог удара 2000-те, а то су биле посљедица свега тога што је преживео.

Мићина супруга Бранка живи заједно са сином у Новом Саду, незапослена је а још је и постанар. Никада се није удала. Син Игор завршио је ДИФ у Новом саду, ожењен је и сада чекају бебу. И он је такође незапослен.

Мој брат Мићо Диверзола је два пута одликован...

МЕДАЉА ЗА ВОЈНЕ ЗАСЛУГЕ .... 28.06.1995.год.

МЕДАЉА ЗАСЛУГА ЗА НАРОД .... 30.05.1996.год.

Читајући ову Мићину биографију не могу да се отмем утиску да је био овакав зато што је цео свој живот до рата тежио да равномерно развије и своје тело али и свој дух. Зато је он паралелно са борилачким вештинама развијао свој осећај за глуму и друге облике културног изражавања. У то снажно тело било је смештено много изванредних вештина које је тако добро користио у ратним дејствима. Нису га сломили ни хапшењем ни мучењем напротив постао је чвршћи и јачи у свом науму да се извуче из те ситуације и да све то стоструко наплати. Изиграо је непријатеља на психолошком нивоу и они су тиме што су му дали шансу за бег сами себи прописали смртну пресуду.

Мићо Диверзола, човјек од акције, активан на свим пољима, био је пун снаге и воље, никада није за себе тражио никакве привилегије. Од свега што је тражио док је био са нама је: храна, униформа и доста муниције - бомби. Није се одвајао од своје пушке коју је изнио са линије оног дана када је пребјегао у ВРС.

Повремено је одлазио у Модричу да види оца, браћу и маћеху као и у Србију да види сина и увјек се враћао у Возућу, како је и обећао.

Могао је отићи у друге јединице ВРС на мирнија ратишта али то му његов морал није дозвољавао. Брзо се везао за Возућу и сањао је да једног дана дође у своје Бановиће као побједник, у Бановиће гдје је провео своју младост и гдје је у почетку рата доживљавао понижења, мучења и малтретирања.

У почетку војници у Возућој су били резервисани према њему, пошто је био припадник Бановићке бригаде тзв. Армује БиХ.

По формирању првог батаљона 4. Озренске лаке пешадијске бригаде командат батаљона Њего тражио га је код себе у јединицу, тако да се исти прукључио том батаљону. Придодат је чети Локва. Био је немирног духа није волио "таворење на линији" него акцију. Стално је причао како треба заробити живог непријатељског војника и размјенити за његову стрину која је остала у Бановићима.

Једном приликом када је ишао у Модричу довео је стрица на Локву вјероватно да га увјери да су му намјере искрене.

Мићо је био пун снаге, увјек је у русаку носио осим хране и одјеће и пуно резервне муниције . Знао је јунак шта значи кад се у дубини непријатеља остане без џабане зато је увек имао не један борбени комплет већ више њих. Често је муницију и оружје узимао и од непријатеља. Када би ишли у акцију узимао је од других пушкомитраљез, муницију и др. и помогао им да донесу до одредишта која су знала бити удаљена од команде и више од десет километара по неприступачним теренима.

Са Мрким је био нераздвојан, стекао је велико повјерење у Његу, Брку, Митра Панића........

Пошто је Мићо добро знао Бановићку јединицу, распоред, морал, квалитет бораца, распоред оружја-оруђа. На том делу линије муслимани су била помијешани са четом војника ХВО из Маоче и Цареве ћуприје који су држали пет- шест ровова. Линија те Бановићке јединице и ХВО била је од доње Госовице, преко Мрког трна и Преседлице, линија насупрот наше: Брадињ, Ашламић , Царина.

Прве акције су рађене према тој јединици. Једна од акција била је у зиму 1993/94, Мићо, Мрки, Брко, Њего и група војника са линије Ашламић, Царина, било их је око десетак ишли су на Мрки трн. У ту акцију кренули су са положаја изнад Џина. На појединим дјеловима пута снијег је био висок до изнад кукова. Нажалост нису имали ништа од специјалне опреме (крпље, скије, бијеле маскирне униформе...) како би им било лакше да пређу те наносе и да буду што мање уочљиви по тој бјелини. Да би се попели на Мрки трн требало им је најмање два сата, пошто је Мићо био најснажнији већи дио пута је ишао први и правио им пртину. Успут су се пресвлачили, пошто су се пуно знојили („паметан“ под тим веменским условима не би мрдно из рова или команде), било је пуно хладно.

Када су се коначно попели на Мрки трн, пришли су њиховим рововима и видјели да је атмосвфера опуштена, припремају се дрва за ноћ. Тада су напали два рова, међутим на Мрком трну није било више ни једног њиховог војника, дали су се у паничан бијег.

Вратили су се назад други дан и напали своју празну линију и "освојили је". Касније читајући дневник њиховог старјешине који

је анализирао њихову " успјешну акцију", па каже да им је у жару борбрних дејстава било понестало муниције и бомби, освајајући ров по ров, укупно њих шест које је некад држао ХВО.

Између ХВО и муслиманске јединице било је велико и стално неповјерење тако да се војници ХВО нису хтјели вратити у те поново "заузете" ровове.

Њего је држао први батаљон (3. чету) стално у активној одбрани, тако да су често извиђали непријатељске положаје и кретали се иза леђа непријатеља. Довољна је чињеница да се нити једна чета није наслањала на другу, били су празни бокови и по више километара непоседнути међупростори, од Каменичке Премети до Локве било је шупљо, па исто тако од Локве до Царине. Тај феномен великих међупростора посебно је био изражен између батаљона у оквиру бригаде. Због тога су команданти батаљона имали широку аутономију активних дејстава која су била подржавана и усмеравана од стране команде бригаде и њених органа. Не би требало помислити да је све рађено стихијски и без знања команде бригаде. Али пошто се радило о врло осетљивим акцијама оне су биле прекривене велом тајни и за њих је унапред знао врло мали број људи. Они који су требали да учествују обавјештавани су неки сат пре како би само могли да изврше основне припреме. За такве акције међу борцима линијашима увек је постојало велико интересовање. Раније на самом почетку рата када није било довољно аутоматског наоружања, униформи ни обуће често су голоруки ишли са овим формацијама како би себи обезбедили оружје и другу војну опрему. Сећам се једног митраљеза нешто као наш нови митраљез али кинеске проузводње који је по доношењу у бригаду био велика атракција а борац који га је носио био је врло цењен међу осталим борцима. За то кратко

вријеме, мање од годину дана ми смо извођењем разних акција у њиховој позадини наоружали најмање једну чету са аутоматским оружјем.

Међу храбријим и отреситим борцима постојала је и једна врста такмичења. Опонашање најхрабријих бораца који су се већ истакли у борбама и акцијама у дубини противника била је стална појава. Многи од њих су се дивили и угледали на нашег Мићу Диверзолу. Као што су команданти батаљона осмишљавали и изводили активну одбрану тако су и у садејству са деловима Ударног батаљона и извиђачким саставима повремено контролисали (осматрали, организовали заседна дејства, запречавали минама) те непопуњене међупросторе кроз које су могле да се увуку снаге непријатеља ради извођења разних облика диверзанских дејстава.

Непријатељ је био од ријеке Криваје све до Крвавца, били су на Крстовима, Жедном врху, Махојском врху, кроз Стару Каменицу, Вележ, Махоје итд.

И њихове линије су биле делом непоседнуте, што смо користили да улазимо у њихову дубину-позадину. На такав начин било је могуће сукцесивно убацити и већи број војника па чак и мању јединицу која је могла да изводи задатке у њиховој позадини. Такви задатци односили би се на рушење њихових хеликоптера који су летјели одређеним коридорима, затим за нападе на командна мјеста, положаје артиљерије, минирање објеката-инфраструктуре, постављање група пп и пт мина, напади на њихове базе где су одмарали војнике. Они су имали један дио јединице на положају једне у кампу позади а треће кући на одмору. Систем им је био да ови из базе иду на положај, а ови са положаја кући. Док су ови од куће (са одмора) ишли у базу. Тако

нешто су могли себи да приуште јер им је бројност била далеко већа. Све ове податке које вам износим прикупили смо извиђачким активностима тако да нам је била јасна шема њиховог цикличног поступања а и образац на основу кога су планиране наше акције у њиховој позадини.

2. Ево још једне акције која је изведена у зимским временским условима. Већ наведена основна екипа ишла је заједно са групом војника из чете Локва иза леђа Жедног врха у намјери да дођу до живог језика. Раније је тај положај добро извиђан и знали су да у предвечерње часове непријатељски војници долазе на извор воде који је удаљен иза њихових леђа око 100 метара. Распоредили су се а Мићин задатак је био да када војник дође до извора и одложи пушку да га ухвати. Док су на прилазне путеве постављали нагазне противпјешадијске мине изненада је бануо њихов војник и право ударио на наше (Брку, Његу, Митра), наши тог тренутка нису били у заклонима па су морали реаговати, тако да Мићо није имао прилику да га ухвата живог, али је донио његову пушку. Безбједно су се повукли а други дан у јутарњим часовима падао је сњешчић, они су дошли у помоћ својима и том приликом извукли свог војника. У тој њиховој акцији су налетјели на оно што су наши јуче поставили, мислим да су тада имали губитке, избачено је из строја од 5 до 6 војника.

Једном приликом на Жедном врху, Мићо, Мрки, Њего, Брко... њих мали број. Мићо је пришао на пар метара иза леђа њиховог рова и направио дар мар. Користећи факор изненађења сви су се безбједно извукли на нашу страну.

Њего је поред многих и разноврсних дејстава у позадини непријатеља имао и за циљ да се дође до Попове луке, гдје је њихова команда, тако се једном кренуло у извиђање између

Жедног Врха и Махојског врха крај ловишта. Ишли су Њего, Мићо, Мрки, Југо, Јевтимир, и још неколико војника до Каменичке Премрети. Било је тмурно вријеме, када су били близу Сађевице пала је таква магла да нису ништа видјели, па су кренули назад и изгубили се. Ишли су у круг и више пута долазили до једног дрвета и тада Мићо преузима ствар у своје руке и изводи их на безбједну територију, никада ту није био а неки од присутних су прије рата више пута ту пролазили. Он је имао велику моћ опажања и сналажења. Цело ово путешествје дешавало се на потезу Чаушевац-Дуга Коса.

Био је план да се из Рибнице зароби неки војник који би касније послужио за размену за наше који су остали у Бановићима. Користећи окриље ноћи са Присјеке Мрки, Мићо и још један војник увукли су се у турску линију где су сачекали свитање. Кад се довољно разданило Мићо је ту групу њихових војника позвао на предају. Међутим они су се на њихову жалост латили оружја и покушали да надокнаде предност (већ су држани на нишану) наравно то им није пошло за руком . Пошто је већ свануло а убачена група била откривена самим отварањем ватре био им је велики проблем како се преко брисаног простора (месец март,све голо) безбедно извући на нашу страну (коту Брадиња). Турци са својих положаја имали су их ко на длану тако да су морали затражити артиљеријску подршку. Наша артиљерија која је у том тренутку била окренута ка Рибници одмах је реаговала. Чинило се да од тих дејстава артиљерије Рибница гори. Користећи овај моменат успјели су да се извуку из Рибнице и да се дочепају коте Брадиња. Из горе наведеног се види колико су им у тим тренутцима блиских сусрета недостајала техничка средства и наоружање која су кориштена за те ситуације а пре свега малокалибарске пушке са пригушивачима које би за тили час одрадили посао а не би се чули непотребни пуцњи.

Недостатак савремене опреме они су надокнађивали својим вештинама неприметног прилажења и изненађења.

У току рата био сам у прилици да видим (У бази ПАНТЕРА-Бијељина) то оружје и опему и да се чудим да пуцње на неколико метара од мене уопште нисам регистровао колико су били „тихи“.

Једне прилике ишли су са Ашламића преко Џина на Преседлицу, ужа локација се звала Метериз на извиђање непријатељске линије, распореда ровова и да пронађу погодно мјесто на траси њихове телефонске линије, (пољских телефона) како би могли ту поставити прислушни уређај. Дошли су на њихов положај на Метерузу, док су ту боравили тражећи линију, коју су убрзо и пронашли, наилази њихов војник, вјероватно је био неки командир, поред пушке носио је и пиштољ за појасом. Сви су се бацили на земљу и тако припубљени држали тог војника на нишану, у једном моменту придиже се Мићо и каже идем га ухватити живог, видио сам да има пиштољ хоћу да га узмем као трофеј, пошто немам пиштољ а имаћемо и живог војника. Њего му је шапатом рекао, „не Мићо, нећемо се откривати“, послушао је Његу, цјенио га је и поштовао. У чети Ашламић - Царина имали смо једну групу од пет, шест војника који су били храбри, дисциплиновани и сложни тако да је са њима било милина ићи на те задатке, вјеровали су једни другима.

За пар дана предвођени Његом поново одлазе на Метеризе. Ту са њима је и Мићо главни џокер те екипе. У истом саставу оду на Метериз у посјету сусједима и донесу четири - пет пушака. Тог пута не би оног са пиштољем, вјероватно је био у другој смјени.

На Метериз су ишли припадници првог батаљона и групе из Ударног бараљона, можда је био Ђура, као припадник Шубара.

Када су први пут ишли на Метериз неко је носио уређај за ноћно осматрање али касније им није требао јер су већ раније детаљно упознали ту маршуту. На Метериз су један дио пута ишли четвероношке, кроз живицу, али момци са Ашламића су били ко хијене. Никада нису залутали, знали су свако дрво и грм.

Пошто су ту касније поставили прислушни уређај који нам је свакодневно 24 сата пружао обиље информација о њиховим дневним активностима као и о њиховим будућим потезима и намерама. Немојте се заваравати да су иако је то била њихова жичана „сигурна веза“ били недисциплиновани и причали свашта. Ипак је добром анализом од стране искусног обавештајца могло да се дође до важних-употребљивих информација како за нас и наше дневно командовање тако и за предпостављену команду. Није потребно да вам кажем да смо за важније акције у дубини противника користили и овај извор информација како би утврдили да је са друге стране све мирно и да нас можда не чекају у каквој засједи. Да би уређај несметано радио сваких 20 дана упућивали смо екипу искључиво ноћу да мјењају батерију. Причали су ми учесници тих „излета“ какав је тај осјећај, „замјениш батерију, легнеш на траву, гледаш у мјесец и слушаш како њихови војници хрчу и како се окрећу на палачама у својим рововима. Па још пробудимо Џону на центру везе и кажемо му само да зна, све је у реду“.

Овакав опрез код мењања батерија и поновног намештања уређаја није био случајан. Уређај је био од непроцењиве важности за нас који смо се стално коцкали са далеко већим снагама непријатеља. Зато је Њего и реаговао и забранио Мићи да хвата њиховог старешину ради пиштоља као трофеја јер да је нешто пошло наопако дошао би у питање цео пројекат постављања прислушног уређаја у том рејону. Пошто нам је

противник био врло дисциплинован у сваком погледу тако су и једном у седам дана њихови везисти пропуштали телефонске линије (каблове) кроз руке и тиме незнајући смицали наше прикључке („змијске зубе“) са њихових телефонски каблова. Када се то деси екипа која је спремна да поправи ствар одлази на лице места и поново успоставља нарушени контакт. Добро смо знали своје и њихове положаје, једино су се могли догодити случајни сусрети. Такви сусрета је било али доста ретко јер смо гледали да останемо непримећени све до завршетка задатка. Уколико се ипак деси да се негде изненада сусретнемо одлучивали су секунди, ко пре потегне!

Из ових активности видите колико смо често боравили у „гостима“ код супротне стране. Рецепт за улазак увек се могао описати речима: мало храбрости, лудости, ината, поуздања и среће.

Ако мало упоредимо нас и друге јединице видећете да неке јединице никад нису користиле овај начин дејстава. Мислим да је ова врста сталне тензије и страха код непријатеља поред осталог била стална спирала ужаса и чињенице да им је овај део ратишта сличан паклу. Нетреба се томе превише чудити јер су у неколико година рата покушали да нас потисну са тих простора и том приликом су доводили своје најелитније сасраве: Црне лабудове, Викићевце, Џамиске голубове... али су сви одреда испраћени уз велике губитке а то све је гледала војска противника и вероватно донела закључак – кад су ови најбољи овако прошли шта тек чека нас. Отуда и њихове тврдње да Возућу може да узме само „драги Алах“.

Више пута екипе су успјешно одрадиле задатак око прислушног уређаја на Дједовом брду. Када су први пут ишли на Дједово

брдо по том задатку, био је дан. А у наредном периоду ту су ради замјене батерије ишли сами ноћу.

Браћа Ђурашини се укључују у послове око другог уређаја (којим је прислушкиван Други корпус-Тузла) на Кршу, који је на жалост брзо откривен. Приликом неке интервенције ка том прислушном уређају у Сађевици на мину су налетели Ђурашини али срећом прошли су само уз мање огреботине. Ипак су извршили задатак и безбедно се вратили у бригаду.

Док је био оперативан ишло се више пута, па и кад је провађен Зденкара са екипом је тамо био и скинули су га.

Акција Сађевица одвијала се у време када је већи део наших ударних снага био на деблокади Доца - акција Казићи у з/о 3.Олпбр. Колико се сјећам крајем 1993.г. или почетком 1994.г. Акција сСађевица била је планирана управо ради тога што нам је већи део најелитнији снага био ангажован ван бригаде па смо закључили да морамо ради сигурности наших положаја у том периоду изводити појачану активну одбрану. Мићо је у тој акцији такође имао главну улогу, вјешт, храбар, одважан. Уз Мићу сви су се осјећали сигурним. Предвече се ишло у извиђање где су прикупњени подаци о распореду, бројном стању, смени итд. Ујутро у 6 часова почела је акција. Било је хладно, повремено је падао и снијег. Шубаре су биле у тој екипи. Дио људства са Локве је добровољно ишао са њима. У јутарњим часовима око 6 сати били су у Сађевици, њихова смјена је отишла на Крстове, тик поред наших. Након 2 до 3 сата долази до судара снага, уз Мићу, Његу и другове Обилиће, нису имали великих изгледа, било их је од 25 до 30 добро наоружаних војника. Мићо је ускочио у Сађевицу испод моста, те скачући са камена на камен, сударио се са непријатељем, био је доминантан. Када су се повукли на

Локву након пар сати тек тада им је из правца Попове луке пристизала помоћ. Није било губитака нити рањених на нашој страни.

Извиђање Крстова била су честа некад само Мићо и Мрки а некад их је било и више. Поред људства са Локве повремено су били ангажовани и припадници Ударног батаљона. На Крстове се излазило више пута најчешће из правца Саћевице и увјек је Мића био први. Они су Крстове повремено знали и напуштати што нам је пружало прилику да без борбе и могућих губитака поседнемо ове врло доминантне положаје, нажалост ми нисмо имали љуства за држање тих полаожаја. Њима су то били тешки и непристиупачни положаји и нису знали одакле да се чувају. Знали су наши горе да изађу а нема никога или као на Вучју планину прије изађу па се сударе на греди Крстова. Углавном за Мићу је то био домаћи терен, побједник се зна, пушака све више. У јутарњим часовима враћа се смјена од куће на Локву и Царину и већи број њих се добровољно придруже екипи, па тек у вечерњим часовима се придруже матичној јединици на положајима.

Једном на извиђању рејон Бјелог Бучја које је преко пута Царине према Радован Јелици и Крвавцу. Када су се наши спуштали са Царине један војник који је ишао у колони међу задњима стане на пп мину двојку ,каже Њего да је то лош знак и да би било добро да се врате, међутим већина је била за то да се иде даље. После указане помоћи војнику Мићо је сам по обичају стао на чело колоне и тако лагано до Бјелог Бучја. Циљ им је био да пронађу минобацачки положај МБ 82 мм одакле су дејствовали по Царини. Дошли су у рејон до Бијелог Бучја скоро до положаја минобацача (чули су се гласови њихових војника-посаде). Међутим нешто им није ишло по плану, терен је био

неприступачан за директан напад на положај МБ 82 мм, осим тога за екипу је био и непознат. Поред тога приметили су код одређених војника страх па је Њего рекао „за данас је доста, враћамо се“, послушали су га јер је био ауторитет! Колико су Мићо и Њего стекли поверења и уважавања међу борцима у батаљону па им никада није био проблем скупити добровољце за задатке. Иако су сви они знали да су ти задатци сложени и опасни.

У акцији која је резултирала доношењем њиховог бровинга учествовало је неколико група али су све биле из наше бригаде. Бровинг који је дозлогрдио нашим борцима често је тукао по Локви са Солила а преко Сађевице. У овај акцији учествовао је и Зока. Целом акцијом руководио је мај. Станковић а Мићо је и ту имао једну од главних улога.

Док се ова акција одвијала једна наша јединица чувала је бок између Чаушевца и Жедног врха.

ЗАДЊА МИЋИНА АКЦИЈА

16.05.1994. год. Понедељак. Задатак, убацивање снага у Лемешак, иза Жедног врха, извршити притисак на коту Жедног врха, испровоцирати интервенцију резервних снага, пут за долазак помоћи на Жедни врх је преко Лемешака, ту се сударити, па ком обојци ком опанци. На Жедни врх иде Мићо, Брко и Мрки са Швабама а у Лемешак, Њего, расположиви дио Ударног батаљона, добровољци са Локве. На задатак крећу у јутарњим часовима. Њего са екипом успјешно се убацује иза леђа у Лемешак, Мићо са својима полако се пење испод коте Жедног врха. Пошто је велики успон морали су ићи спорије. Мићо пун

снаге поред своје опреме, пушке и резервне муниције, носи и резервну муницију за Митраљез М 84, а и сам митраљез. Долазе испод коте на једну косу, одакле се види и Локва, ту се распореде. Када су путем радио везе добили сигнал од Његе да су на одредишту, по договору, отвара се паљбу на њихов положај. Послије краћег времена зачује се и пуцњава у Лемешаку, непријатељ у паници, не одговара на ватру. Мићо креће према коти Жедног врха,Брко и Мрки су ту одмах иза њега, са бокова. У једном моменту чу се детонација мине испод Мiће, била је одскочна, Мићо пада на тло и скотрља се наких пет- до десет метара назад, пријђу му и виде, готово је, оде наш Мићо легенда, другови му позову помоћ, оду по његову пушку, изнесу га, јаве Његи који прекида све активности и повлачи се назад. За то време Њего са екипом имао је окршај са непријатељем, донијели су неколико пушака, каже сви били на висини задатка, међутим изгубили смо Мићу Диверзолу, легенду, сви су га у Возућој заволили и дјеца су га знала и дивила му се, волио је искрене и скромне људе, волио је Возућку дјецу, често је спомињао свог сина Игора. Вјерујем да је Игор поносан на свог оца, они који су га видели када је био дечак кажу да пуно личи на свог оца. Сада је Игор одрасла особа, оженио се, завршио ДиФ. Отац Миладин је био поносан на свог Мићу, патио је за њим, није дуго издржао, преминуо је.

Ово око Мићине погибије било је најтеже описати, бити сведок таквог губитка велика је туга и невоља.

Склапамо ти Мићо причу за вјечност, причу за твоје најмилије и за цео наш народ да види шта је имао и шта је изгубио. Да би свако знао да цени твоју и све остале жртве за нашу слободну домовину.

Овде сте могли да сагледате један дио догађаја, за период од новембра 1993 до 16.05.1994. год. Њего и Мићо. Иако би се за то кратко вријеме могао роман написати.

Ово је прича у чијем су стварању учествовали његови најмилији, многи Мићини саборци и чланови ове групе. То је наша продуктивност,хвала свима који су дали свој допринос како ова прича не би никад избледила.

Група аутора

Као што видите будућу књигу састављаће низ прича из рата онакве како сам их ја доживео. Причаће о догађајима и личностима у реалном времену и простору. Наравно она је у исто време отворена да у своја њедра прими и ваше приче, приче ваших очева и дедова. Прича коју они више неће моћи да испричају јер можда више физички нису међу нама а прича у књизи остаће заувијек. Зато нам пошаљите своје приче. Јер то је дуг према њиховој жртви.

НАРЕДНИ ПРОЈЕКТИ:

Сабрана дјела Петра Лукића Вука

Књига је припремљена за штампу и чека се реализација прошлих пројеката како би се обезбедило довољно средстава за штампу.

Озрен,Возућа и Ја,Новослав Николић

Књига је још у припреми.

Возућа у Другом свјетском рату 1942-1945, Рајка Керезовић

Материјал је припремљен за штампу и мада је већ објављиван раније (Ненад Цвјетковић) ипак ће бити саставни део књиге Озрен, Возућа и Ја

119 дана проведених у паклу ,Љубо Симић

Овај текст је већ одавно спреман за штампу (2016) али се чека одобрење Љубине породице. На самрти ми је Љубо дао овај рукопис да га припремим за штампу и да га штампам али до дан данас ту његову жељу нисам испунио,чекам одобрење законских власника његове заоставштине. Надам се да ће се то догодити за мога живота.

Чудна је игра судбине,друго издање ,Мирослава-Мира Поповић

Прво издање ове књиге било је 2007. године и сада би уследио репринт као друго издање.

Бесмисао рата, Мирослава-Мира Поповић

Ова Мирина књига спремна је за штампање и чека се погодан финансијски моменат да иста угледа свјетлост дана.

Све информације о будућим пројектима можете добити путем адресе: novoslav192@gmail.com

НИКОЛИЋ ЈЕ РАВАН ОБИЛИЋУ

Бјежали су к'о ђаво од крста,
И тај јунак што га витез зову.
А ти дош'о као добровољац,
Главу губиш на бојноме пољу.

Сви побјегли главом без обзира,
За Возућу не желе да чују.
Иако је Озрен света гора,
Ни свецима више не вјерују.

Какво ли је твоје срце било,
Каква ли су твоја била муда?
Новославе, команданте славни,
Да л' си храбар, ил' ти глава луда?

488 изгинуло у једноме дану,
Многима нису никад нашли кости.
Николић је раван Обилићу,
Боже свети, за све му опрости!

Могао си остат' у Србији,
Као многи што су главе скрили.
А ти дош'о не плашећ' се смрти,
Као да се два живота живи!

Боже драги, ко то њега роди?
Да се ништа не плаши нит мари?
Средњег раста Новослав је јунак,
Обилић је Николић у ствари!

Озренац је, а Возућу брани,
Са Возуће гдје се скрише вође.
Имали сте ви способних много,
Николић вам као мелем дође!

Аутор пјесме;
Младен Митровић
командир тенковске јединице

ЛУКИЋ (МАРКО) ПЕТАР

(15.08.1958. Суха, 17.08.2015., Подгорица)

Још се сјећам Возуће и рата,
Лукић Петра и кише граната.
Јуначине нашег храброг кова,
Команданта Озренских Вукова!

Гостовићки батаљон водио,
И ударног командант је био!
Пишем пјесму, а јежим се, брате,
Кога нема из команде ратне?

Од ратнога стреса и од рана,
Петра живог нема међу нама.
2015. украла је Петра,
Подгорицом херој нам не шета!

Почивај у миру јуначино моја,
Хероја нам дала братска Црна Гора!

Аутор пјесме;
Младен Митровић капетан, РВИ 90% страдао од НАТО пакта
08.10.1995.на Боровој Глави, Озрен код Добоја.
Остао потпуно слијеп на лијево око.
Тел.: 00387-65-818-098

Петар Лукић, Грумен земље

Издавање романа 2006.године, помогли су:
Чедо Ристић, Сремска Митровица
Ненад Цвјетковић, Флорида(УСА)
Предраг Цвјетковић, Флорида(УСА)
Нестор Лукић, Бања Лука
Лука Јанковић, Сремска Митровица
Милица Лукић, Модрича
Гојко Лукић, Босут
Марио (Луке) Јовић, Модрича
Ауто кућа "ЛАВ", влас. Жељко и Зоран Савић, Бања Лука
''Модрича-шпед", влас. Перо Курешевић, Модрича
Званично гласило Завичајног удружења Завидовична ''Возућица Удрим'', Добој

Петар Лукић „Грумен Земље" 2024.године
Издавање другог допуњеног издања књиге
помогли су:
Немања и Драгана Јовановић, Брчко
Мелента Јовановић, Бијела Вода
Инес Лукић, Подгорица
Новослав Николић, Озрен
Слађан Богдановић, Пожаревац
Нинко Ђурић, Прњавор
Ђурић Горан, Добој

Петар Лукић, Грумен земље, прво издање 2006.године.

И З Д А В А Ч
Завичајно удружење Завидовићана
Добој

У Р Е Д Н И К
Дипл. журналиста и публициста
Ненад Цвјетковић

Р Е Ц Е Н З Е Н Т И
Дипл. журналиста и публициста
Ненад Цвјетковић

Професор
Миленко Ђукановић

Л Е К Т О Р
Марија Радуловић

К О Р Е К Т О Р
Професор
Миомир Бошковић

К О М П Ј У Т Е Р С К А О Б Р А Д А
Инес Лукић

Ф О Т О Г Р А Ф И Ј Е К О Р И Ц А
Из документације Стеве Мркаљевића

Ш Т Е М П А Р И Ј А
АП принт

Друго допуњено издање романа Петра Лукића Вука „Грумен земље", 2024.године.

И З Д А В А Ч
„Албатрос"

У Р Е Д Н И К
Дипл. журналиста и публициста
Ненад Цвјетковић (2006)
Новослав Николић (2024)

Р Е Ц Е Н З Е Н Т И
Дипл. журналиста и публициста
Ненад Цвјетковић
Професор
Миленко Ђукановић

Л Е К Т О Р
Марија Радуловић

К О Р Е К Т О Р
Професор
Миомир Бошковић

К О М П Ј У Т Е Р С К А О Б Р А Д А
Новослав Николић
Катарина Рогожарски

Ф О Т О Г Р А Ф И Ј Е   К О Р И Ц А
Из документације Новослава Николића

Р А Ч У Н А Р С К А П Р И П Р Е М А К О Р И Ц А
Огњен Тимотијевић

И Л У С Т Р А Ц И Ј А
Јелена Николић
Огњен Тимотијевић

Ш Т Е М П А Р И Ј А
„Бубањ принт“

Манастир Удрим 2024